

פרק ראשון מאימתי

דף ב'

היכן נתבאר שמצווה להזכיר גבורות גשמים

מצווה להזכיר בתפילה גבורות גשמים, כלומר להזכיר ענין זה שה' מוריד הגשם. ובהמשך יתבאר בעזה"י מנין שמצווה להזכיר זאת בתפילה. וכמו כן יתבאר בעזה"י מדוע ענין זה נקרא גבורות גשמים, וכמו כן יתבאר בעזה"י מתי יש להזכיר זאת בתפילה.

אכן משנתנו, בה נאמרו דעות שונות בענין זמן התחלת הזכרת גבורות גשמים, פותחת בשאלה, "מאימתי מזכירים גבורות גשמים", ומלשון זה משמע, שענין הזכרת גבורות גשמים כבר נתבאר במקום אחר, ועתה באו לשאול רק מתי זמן ההזכרה.

ומתחילה אמרו, שהתנא של משנתנו זכר מה ששינינו **במסכת ברכות**, "מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים", ושואלים בברכת השנים, והבדלה בחונן הדעת", ובא לברר, מתי זמן הזכרת הגשמים.

אולם דחו זאת, כי אמרו, שאם שאלתו היא מחמת אותה משנה במסכת ברכות, היה צריך לשאול כבר שם, מתי זמן ההזכרה, ולא להמתין עד כאן, מתחילת סדר זרעים, עד חלקו האחרון של סדר מועד.

ולפיכך אמרו, שהתנא של משנתנו זכר מה ששינינו **במסכת ראש השנה**^א, "ובחג נידונים על המים", שכן מאחר שנידונים על כך, מסתבר שיש להזכיר זאת, לרצות עליהם שיבואו לברכה, ואם כן יש לברר מתי מזכירים זאת.

---

^א לשון הגמרא, "תנא מראש השנה סליק", ומשמע מזה, שמסכת תענית היא המסכת הנלמדת אחר מסכת ראש השנה, כמו שהוא בסדר המשנה. אכן רש"י ותוס' פירשו, שהכוונה לכך ששניהם בסדר אחד, ואם כן אפשר שאין תענית אחר ראש השנה, אלא אחר ביצה, כמו שהוא בסדר מסכתות התלמוד הבבלי.

גבורות גשמים

נתבאר, שמעשה ירידת הגשמים נקרא גבורות גשמים, ואמר רבי יוחנן שהטעם לכך כי יורדים בגבורה.

שכן מצינו, שנאמר בגשמים לשון "אין חקר", "עֲשֵׂה גְדֻלּוֹת וְאִין חֶקֶר נִפְלְאוֹת עַד אִין מִסְפָּר. הַנִּתְּנָן מִטֵּר עַל פְּנֵי אֶרֶץ וְשִׁלַּח מִיָּם עַל פְּנֵי חוּצוֹת" (איוב ה' טו-יז) וכן מצינו בבריאת העולם, שנאמר, "הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹקֵי עוֹלָם הִ' בּוֹרֵא קְצוֹת הָאֶרֶץ לֹא יֵיעָף וְלֹא יִיגַע אִין חֶקֶר לְתַבּוּנָתוֹ" (ישעיהו מ' כ"ח). ובריאת העולם נאמר בה גבורה, שנאמר, "מִכִּין הָרִים בְּכַחוֹ נֶאֱזַר בְּגִבוּרָה" (תהלים ס"ה ז'). ומעתה, כשם שבריאת העולם בגבורה, כך הגשמים הדומים לה, גם הם בגבורה^א. ולכן נקרא מעשה הגשמים גבורות גשמים

הזכרת הגשמים בתפילה

נתבאר, שיש להזכיר גבורות גשמים בתפילה. ומבואר בברייתא, שענין זה למד מסמיכות הכתובים, שנאמר "וְהָיָה אִם שָׁמַע תִּשְׁמְעוּ אֶל מְצוֹתַי אֲשֶׁר אֶנְכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לֹא־הִבֵּה אֶת ה' אֱלֹקֵיכֶם וּלְעַבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם" (דברים י"א י"ג), ואמרו חכמים, איזו היא עבודה שהיא בלב, הוי אומר זו תפלה, ונסמך לו הכתוב, "וְנִתְּתִי מִטֵּר אֶרְצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ וְאֶסְפַּף דְּגַנְךָ וְתִירְשֶׁךָ וְיִצְהַרְדָּךָ" (דברים י"א י"ד), לומר שיזכיר ענין זה בתפילה.

מפתחות שלא נמסרו ביד שליח

לדברי רבי יוחנן, שלשה מפתחות בידו של הקב"ה, שלא נמסרו ביד שליח, ואלו הם:

א. מפתח של גשמים, שנאמר, "יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצְרוֹ הַטּוֹב אֶת הַשְּׁמַיִם לְתֵת מִטֵּר אֶרְצְךָ בְּעֵתוֹ וּלְבָרֵךְ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה יָדָךְ וְהִלִּיתָ גוֹיִם רַבִּים וְאֶתְה לֹא תִלְוֶה" (דברים כ"ח י"ב), ה' ולא שליח.

ב. מפתח של חיה [=לידה], שנאמר, "וַיִּזְכֹּר אֱלֹקִים אֶת רַחֵל וַיִּשְׁמַע אֱלֹהֵי אֱלֹקִים וַיִּפְתַּח

^א אכן יש להקשות, אמאי נקט גבורות טפי מכת, וכמו כן הוה ליה למימר מאימתי מזכירין כח גשמים, או ליתני גדולות גשמים. ויש לומר דמן הדין נקט גבורות, משום טעמא דאיכא כח ואיכא גדולה. אי נמי משום דהברכה מתחלת בגבורה להכי נקט גבורות. [תוס'].

אֶת רַחֲמָה" (בראשית ל' כ"ב), הוא ולא שלוחו^א.

ג. **מפתח של תחיית המתים**, שנאמר, "וַיִּדְעֶתְם כִּי אֲנִי ה' בְּפִתְחֵי אֶת קַבְרוֹתֵיכֶם וּבְהַעֲלוֹתִי אֶתְכֶם מִקַּבְרוֹתֵיכֶם עִמִּי" (יחזקאל ל"ז י"ג), אני ולא שליח.

ד. **ובארץ ישראל אמרו, שיש עוד מפתח רביעי שלא נמסר לשליח**, והוא **מפתח של פרנסה**, שנאמר, "פֹּתַח אֶת יָדְךָ וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן" (תהלים קמ"ה ט"ז) הוא פותח ולא שליח. [ורבי יוחנן לא מנה דבר זה, כי כלול הוא במפתח של גשמים, שהגשמים הם הפרנסה].

והנה, אין הכוונה שלא נמסרו מפתחות אלו לאחרים כלל, שהרי מצינו שמפתח הגשמים נמסר לאליהו, ומפתח תחיית המתים נמסר לאליהו ולאלישע, ונחלקו המפרשים בביאור הדבר.

- **רש"י פירש, שאמנם יתכן שימסר אחד המפתחות לשליח, אבל כולם יחד לא ימסרו בבת אחת לשליח אחד**^ב.

- **ותוס' פירשו, שאמנם יתכן שימסרו מפתחות אלו לשליח באופן ארעי, אבל לא ימסרו לשום שליח להיות ממונה עליהם לעולם**.

זמן הזכרת גבורות גשמים בתפילה

נתבאר, שיש להזכיר בתפילה גבורות גשמים, כלומר שהקב"ה מוריד גשם. ולדברי הכל אין חובה להזכיר זאת כל השנה, אלא רק בזמן הראוי להזכרת הגשמים. אבל נחלקו חכמים, מהו הזמן הזה.

א. דעת רבי אליעזר :

מתחילים להזכיר גבורות גשמים ביום טוב ראשון של חג הסוכות.

ונסתפקו בגמרא, האם לדעה זו, מתחילים להזכיר גבורות גשמים משעה שהגיע זמן מצוות ארבעה מינים, [לומר, שכשם שאי אפשר למינים הללו בלא גשמים, והם באים לרצות

^א פירוש, שהוא בעצמו עשה. ואם תאמר מהכא משמע דליכא אלא שלשה מפתחות, ואם כן יש להקשות והא כתיב "פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו", ומשמע נמי שלא נמסרו לשליח, וכמו שהיא "וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמיה", ואם כן אמאי לא חשיב לה. ויש לומר דלא חשיב כי אם אותן מפתחות של טובה, ולהכי לא קא חשיב מפתח של זעם. ואם תאמר דמשמע מהאי קרא ד"פתח ה'", שלא נמסר מפתח של זעם לשליח. והא אמרינן, יורקמי שר של ברד הוי. ויש לומר מכלי זעם אחרינא קאמר, שלא נמסרו לשליח, אבל משום ברד לא, דאותו של ברד נמסרו. [תוס'].
^ב עי' מהר"ץ חיות שכתב שפירוש רש"י למסכת תענית אינו מרש"י.

על המים, כך אי אפשר לעולם בלא גשמים], ואם כן מתחילים להזכיר גשמים ביום הראשון, ולא בלילה, שכן מצוות ארבעה מינים זמנה ביום. או שמתחילים להזכיר גבורות גשמים משעה שהגיע זמן ניסוך המים, ואם כן מתחילים להזכיר גבורות גשמים בליל יום טוב ראשון, שכן כבר בלילה היו מתחילים להתעסק במצוות ניסוך המים, שבליילה היו ממלאים את המים^א.

ופשט רבי אבהו כפי האופן הראשון, לומר, שלדעת רבי אליעזר תחילת זמן הזכרת גבורות גשמים ביום הראשון **בתפילת שחרית, שהוא תחילת זמן מצוות נטילת ארבעה מינים**. [י"א שכך קיבל רבי אבהו מרבותיו וי"א שכך שמע ברייתא בה מבואר כן].

ורבי יהושע חולק על רבי אליעזר, ואומר, שאין ראוי להזכיר גבורות גשמים בימי חג הסוכות, משום שהגשמים בחג סימן קללה הם, כמבואר במסכת סוכה, שכשירדים גשמים בחג, הרי זה דומה לעבד שבא למזוג כוס לרבו, ושפך לו רבו קיתון על פניו, לומר, איני חפץ בשימושך, שכשהגשמים יורדים לסוכה, הכל יוצאים ממנה^ב, ונראה שאין הקב"ה חפץ שנשתמש לפניו.

ורבי אליעזר אומר, שדווקא לבקש על הגשמים, לומר ותן טל ומטר, אין להתחיל בחג, אבל הזכרת גבורות גשמים אינה בקשה, אלא הזכרת שבח של הקב"ה, כהזכרת שבח תחיית המתים, ובכל זמן יכול לשבחו על הורדת הגשמים בזמנם, ולכן יכול להזכיר שבח זה גם בזמן שאינו מבקש על כך.

ואמר על כך רבי יהושע, שאין הדבר כן, ויש חילוק בין הזכרת תחיית המתים, שכל שעה ראויה לכך, ולכן יכולים לומר זאת כל השנה, לבין הורדת גשמים, שבימי הקיץ היא סימן קללה [כמו ששינונו, יצא ניסן וירדו גשמים, סימן קללה הם, שנאמר, "הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קלות ומטר ודעו וקראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני ה' לשאול לכם מלך" (שמואל א' י"ב י"ז)], **וכן בחג, היא סימן קללה, ולכן אין לאומרה בזמנים אלו**.

ורבי אליעזר חולק על כך, ואומר, שבאמת מותר להזכיר שבח זה גם בימות החמה

^א ויש ספרים דכתיב בהם, דאמר מר, "ומנחתם ונסכיהם" אפילו בלילה, שכשמקריבין הקרבנות ביום, יכולין להביא המנחות והנסכים בלילה, ואם כן ניסוך המים, נמי יכול לנסך בלילה. [רש"י]. אכן לפי זה לכאורה הלילה האמור כאן הוא הלילה השני. ויל"ע בדבר. [] ויש לומר דאינו חייב לנסך אלא בתמיד של שחר, ומכל מקום אי בעי עביד ליה בליליא. [תוס'].
^ב כדאמרינן במסכת סוכה בפרק הישן, מאימתי מותר לפנות, משתסרח המקפה.

שאינו זמנו, ומיום ראשון של חג חובה לאומרו^א.

ב. דעת רבי יהושע.

במשנתנו מבואר, שלדעת רבי יהושע, מתחילים להזכיר גבורות גשמים ביום טוב אחרון של חג כלומר בשמיני עצרת^ב. ולכאורה מתחילים להזכיר בערבית, שאז כבר אין הגשמים סימן קללה. אמנם בברייתא מבואר, שלדעת רבי יהושע, מתחילים להזכיר גבורות גשמים משעת הנחת הלולב, ופירש רש"י, מיום שמברכים בו באחרונה, דהיינו בשביעי. אך בהגהות מהר"ב רנשבורג יישב, שרש"י פירש בזה רק מהו יום הנחת לולב, אבל ההזכרה, רק מאחרי יום זה, כלומר למוצאי יום שביעי, ונמצאו דברי רבי יהושע מכוונים, שתחילת ההזכרה היא בליל שמיני עצרת^ב.

ג. דעת רבי יהודה בן בתירא.

מתחילים להזכיר גבורות גשמים ביום שני של חג. והטעם לכך, כי לדעת רבי יהודה בן בתירא, הסיבה שמתחילים להזכיר את הגשמים בחג, משום שמצינו שמנסכים בו מים לברך את גשמי השנה, ומשעה שמתחילים לנסך ניסוך המים, מתחילים להזכיר את הגשמים.

ולדעת רבי יהודה בן בתירא, תחילת מצוות ניסוך המים ביום השני, כי היא רמוזה בקרבנות היום השני של החג, כפי שיתבאר בעזה"י להלן.

ואפשר שלדעה זו, מאחר שהזכרת הגשמים תלויה בניסוך המים, מתחילים בהזכרת הגשמים בתפילת ערבית של ליל שני.

ד. דעת רבי עקיבא.

מתחילים להזכיר גבורות גשמים ביום ששי של חג. והטעם לכך, כי לדעת רבי עקיבא, הסיבה שמתחילים להזכיר את הגשמים בחג, משום שמצינו שמנסכים בו מים לברך את גשמי השנה, ומשעה שמתחילים לנסך ניסוך המים, מתחילים להזכיר את הגשמים.

^א שכל הבא לבקש, מקדים ומרצה, ואסימן קללה לא קפדינו. [תוס'].

^ב שאין יושבים בו בסוכה, ושוב אין הגשמים סימן קללה. ואפילו האידנא שיושבים בו בסוכה, אינו אלא מדרבנן, משום ספיקא, ואף על גב דבקיאינן בקביעא דירחא, גזרה שמא יחזור הדבר לקקולו, או משום מנהג אבותינו בידינו... ולכן מדכרינן, אבל כל שבעה לא, שהגשמים בימי סוכה סימן קללה הן. [תוס'].

^ג וכן כתבו התוס' משעת הנחתו, ליל מוצאי שביעי של סוכות, שמניחין בו את הלולב. [ע"י תוס'].

ולדעת רבי עקיבא, תחילת מצוות ניסוך המים ביום הששי, כי היא רמוזה בקרבנות היום הששי של החג, כפי שיתבאר בעזה"י להלן.

ואפשר שלדעה זו, מאחר שהזכרת הגשמים תלויה בניסוך המים, מתחילים בהזכרת הגשמים בתפילת ערבית של ליל ששי.

ה. דעת רבי יהודה משום רבי יהושע בן בתירא.

מתחילים להזכיר גבורות גשמים בתפילת מוסף^א של יום טוב אחרון של חג הסוכות, ומסיימים בתפילת שחרית של יום טוב ראשון של פסח.

במשנתנו משמע שרבי יהודה אמר דבר זה משם עצמו, אולם מבואר, שלמד זאת מרבי יהושע בן בתירא. ובברייתא אחת אמרו, שאמר זאת בשם בן בתירא, שכך נקרא רבי יהושע בן בתירא קודם שנסמך. ובברייתא אחרת אמרו, שאמר זאת בשם רבי יהושע, שכך היה נקרא רבי יהושע בן בתירא לאחר שנסמך.

בדברי רוב התנאים נתבאר מתי מתחילים להזכיר את הגשמים בתפילה, ולא נתבאר מתי מפסיקים אלא בדברי רבי יהודה משום רבי יהושע בן בתירא, שאמר, שאומרים עד תפילת שחרית של יום טוב ראשון של פסח.

והובאו בסוגיתנו גם דברי רבי, שאמר, שבזמן שבו מפסיקים לשאול על הגשמים [ותן טל ומטר בברכת השנים], בו בזמן מפסיקים להזכירם בתפילה [מוריד הגשם בברכת מחיה המתים]. ובדף ד' יתבאר בעזה"י, מתי מפסיקים לשאול על הגשמים.

מצוות ניסוך המים

כל ימות השנה, כשמקריבים קרבנות [עולה ושלמים], מביאים עימהם יין במידה מסוימת לנסך על המזבח, שנאמר, "וַעֲשִׂיתֶם אֶשֶׁה לְה' עֹלָה או זֶבַח לְפֶלֶא נֶדָר או בְּנִדְבָה או בְּמַעֲדֵיכֶם לַעֲשׂוֹת רִיחַ נִיחֹם לְה' מִן הַבֶּקָר או מִן הַצֹּאן. וְהִקְרִיב הַמִּקְרִיב קֶרְבָּנו ... וַיִּין לְנִסֵּךְ רִבְעִית הֵהִין תַּעֲשֶׂה ... לְכַבֵּשׁ הָאֶחָד. או לְאִיל תַּעֲשֶׂה ... וַיִּין לְנִסֵּךְ שְׁלִשִׁית הֵהִין ... וְכִי תַעֲשֶׂה בֶן בֶּקָר ... וְהִקְרִיב עַל בֶּן הַבֶּקָר ... וַיִּין תִּקְרִיב לְנִסֵּךְ חֲצִי הֵהִין ..." (במדבר ט"ו ג-י'). ובימות חג הסוכות, כשמקריבים את קרבנות התמיד, מלבד

^א ובירושלמי קאמר אמאי אינו מזכיר מאורתא, פירוש מתפלת ערבית, ומשני דלית תמן כל עמא, ופריך ולדכרו בצפרא, פירוש בתפלת שחרית, ומשני דהו סברי דהו מדכרו ליה מאורתא. [תוס']

ניסוך היין, מנסכים על המזבח גם מים.

ולהלן יתבאר בעזה"י, מנין שמצווה לנסך על המזבח מים בחג הסוכות, ובאלו ימים מימי החג המצווה הזו נוהגת.

א. דעת רבי יהודה בן בתירא.

מצוות ניסוך המים רמוזה בפרשת קרבנות החג, שקרבנות כל הימים כתובים באופן שווה, מלבד שלושה שינויים.

(א-ב) בקרבנות רוב הימים נאמר "וישעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכה" (במדבר כ"ט ט"ז) ובקרבנות היום השני נאמר "וישעיר עזים אחד חטאת מלבד עלת התמיד ומנחתה ונסכיהם" (במדבר כ"ט י"ט), הרי מ"ם יתירה. ובקרבנות היום הששי נאמר "וישעיר חטאת אחד מלבד עלת התמיד מנחתה ונסכיה" (במדבר כ"ט ל"א), הרי יו"ד יתירה.

(ג) בקרבנות רוב הימים נאמר "ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילים ולקבשים במספרם כמשפט" (במדבר כ"ט י"ח), ובקרבנות היום השביעי נאמר, "ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילים ולקבשים במספרם כמשפטם" (במדבר כ"ט ל"ג), הרי מ"ם יתירה.

צרף את האותיות היתירות, וקבל את המילה "מים", ומכאן רמז לניסוך המים מן התורה.

ומאחר שמצווה זו רמוזה מקרבנות היום השני עד קרבנות היום השביעי, מצווה זו מתקיימת מהיום השני עד היום השביעי, אבל ביום הראשון וביום השמיני, אין ניסוך המים.

ב. דעת רבי עקיבא.

אין די ברמז הנ"ל, ללמוד ממנו מצוות ניסוך המים, אלא מאחר שנאמר בקרבנות היום הששי "ונסכיה" שמשמעותו שני נסכים, מעתה יש ללמוד מהרמז הנ"ל, שהניסוך הנוסף הוא ניסוך של מים.

ומאחר שעיקר מצוות ניסוך המים למדה מקרבנות היום הששי, מצווה זו מתקיימת מהיום הששי ואילך, אבל בחמשת הימים הראשונים אין ניסוך המים.⁴

⁴ יל"ע בדבר, הלא בקרבנות היום השני נאמר "ונסכיהם", והוא גם כן לשון רבים, ואם כן למה לא למד ממנו חיוב ניסוך של שני מהיום השני ואילך.

דף ג'

ג. דעת רבי נתן.

מצוות ניסוך המים למדה מהכתוב, "וְנִסְכוּ רְבִיעֵת הַהֵיחַ לִכְבֹּשׁ הָאֶחָד בְּקֶדֶשׁ הַסֶּדֶךְ נִסְךְ שְׁכָר לָהּ" (במדבר כ"ח ז'), **שמשמע ממנו שמנסכים שני ניסוכים.**

ואין לומר שהכוונה לשני ניסוכים של יין, כי לכך שינה הכתוב, ולא אמר "הַסֶּדֶךְ הַסֶּדֶךְ", או "נִסְךְ נִסְךְ", אלא "הַסֶּדֶךְ נִסְךְ", לומר לך, שני ניסוכים **שונים הם, אחד של יין ואחד של מים.**

ד. דעת שאר החכמים.

מצוות ניסוך המים למדה מהלכה למשה מסיני. **לדעת רוב החכמים** [רבי אליעזר, ורבי יהושע, ותנא קמא במסכת סוכה], הלכה למשה מסיני, שמצווה זו נוהגת כל **שבעת ימי החג בלבד.** **ולדעת רבי יהודה,** הלכה למשה מסיני, שמצווה זו נוהגת גם **ביום טוב אחרון של חג.**

דברים שהם הלכה למשה מסיני

לדברי רבי אמי אמר רבי יוחנן משום רבי נחוניא איש בקעת בית חורתן, שלשה דברים אלו, (א) עשר נטיעות. (ב) ערבה. (ג) וניסוך המים. הלכה למשה מסיני הם^א. ולהלן נבאר בעזה"י את הדינים הללו.

א. עשר נטיעות.

מצווה להוסיף בשנה השביעית מחול על הקודש, ולכן אסור לחרוש שדה תבואה ושדה אילן שלושים יום קודם שביעית. וחכמים עשו סייג לדבר, ואסרו לחרוש שדה תבואה מפסח ואילך, ושדה אילן מעצרת ואילך.

יוצאים מכלל זה נטיעות, שנאמרה בהם הלכה למשה מסיני, שמותר לחרוש את השדה בשבילם עד ערב ראש השנה, כדי שלא יבשו. וכשיש עשר נטיעות בבית סאה [=חמישים

^א לא אלו בלבד הלכה למשה מסיני, והסיבה שנאמרו שלושת אלו יחדיו, כי כך ארע שאלו השלשה נשאלו בבית המדרש, מנין להם מן התורה, והשיבו שהלכה למשה מסיני הם, ושמע השומע וגרסם כסדר ששמעם. וכן, שיעורים וחציצין ומחיצין, שמען השומע, וסדרן כסדר ששמען. וכן בכל מקום. [רש"י במסכת סוכה].

אמה על חמישים אמה], ומפוזרות בו בשווה, יונקות הן מכל בית סאה, ומותר לחרוש את כולו עד ראש השנה. ואם לאו, כגון שאינן עשר, או שאינן מפוזרות בשווה, אין לחרוש כל בית סאה, אבל מותר לחרוש תחת כל נטיעה כשיעור יניקתה [לפי חשבון עשרה לבית סאה].

ב. ערבה.

הלכה למשה מסיני, שבכל יום מימי חג הסוכות, יש להקיף את המזבח בערבות פעם אחת, וביום האחרון שבע פעמים, כמבואר במסכת סוכה.

ג. ניסוך המים.

הלכה למשה מסיני, שבכל שבעת ימי חג הסוכות, היו מנסכים מים על המזבח עם הקרבת תמידים של שחר, כפי שנתבאר לעיל.

הזכרת טל ורוחות ועננים

נתבאר, שבימות הגשמים מזכירים את הגשמים בתפילה. ומבואר, שדווקא גשמים, שפעמים הם נעצרים, יש להזכירם בתפילה, אבל דברים שאינם נעצרים לעולם, לא חייבו חכמים להזכירם בתפילה, ובכלל זה, (א) טל. (ב) רוחות⁴. (ג) ועבים [=עננים]. ולכן אין חובה לומר "משיב הרוח ומוריד הטל" או "מקשר עבים". אמנם אם רצה להזכירם, הרשות בידו.

ואמר רבי חנינא, מעתה, כך הדין לענין הזכרות אלו והזכרת גשם.

א. בימות החמה [מניסין ועד החג] אין צריך להזכיר רוחות, ואין לו להזכיר גשם. אם אמר "משיח הרוח", אין מחזירים אותו², שגם עתה זמנו של רוח, והתפלל כהוגן, אבל אמר "מוריד הגשם", מחזירים אותו, כי בימות החמה הגשמים נעצרים, ואם ירדו סימן קללה הם, ולפיכך המזכירים לא התפלל כהוגן, וחוזר לראש הברכה, ואומרה בלא "מוריד הגשם".

⁴ והאי דאמרין בתפלה "משיב הרוח ומוריד הגשם", לאו משום חיוב, אלא חוק גשם הוא מזכיר, דטל ורוחות מועילות לארץ לתקנה ולגבה, כדבסמוך, זיקא דבתר מיטרא כמיטרא. [רש"י].

² ומשם הר"ם, שאין לומר בימות החמה משיב הרוח, דהא אמר רבי חנינא בימות החמה אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו, מכלל דלכתחילה אין לאומרו. [תוס'].]

ב. ובימות הגשמים רשאי להזכיר רוחות, וצריך להזכיר גשם. ואם לא אמר "משיב הרוח" אין מחזירים אותו, שהרי אין הדבר חובה, ולא זו בלבד, אלא אף אם אמר "מעביר רוח שלא ינשב, ומפריח טל שלא ירד", גם כן אין מחזירים אותו, שהרי בכל אופן לא יעצרו, ולא מקלקל כלום בכך שמתפלל לבטלם. אבל אם לא אמר "מוריד הגשם", מחזירים אותו, כי עתה הוא זמן שצריכים לגשם, וכל שלא הזכירו בתפילה, לא התפלל כהוגן.¹

הטל אינו נעצר לעולם

לולא הטל היורד בכל יום, אין העולם מתקיים, ולכן אין הטל נעצר לעולם.²

וראיה לכך שכן תחילה נאמר "ויאמר אליהו התשבבי מתשבבי גלעד³ אל אחאב חי ה' אלקי ישראל אשר עמדתני לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי" (מלכים א' י"ז א'), ולאחר מכן נאמר "ויהי ימים רבים ודבר ה' הנה אל אליהו בשנה השלישית לאמר לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה" (מלכים א' י"ח א'), אבל טל לא היה צריך לומר שיתן, כי לא נעצר כלל.

¹ אכן אם אמר מוריד הטל בימות הגשמים, אין מחזירין ... ומשום הכי אמר הר"י בשם א"י לעולם, בין בימות החמה בין בימות הגשמים מוריד הטל, דלעולם לא אתי לידי ספק אמר ספק לא אמר. [ו] ואם ספק אם הזכיר אם לאו ... כל שלושים יום חזקה מה שהוא למוד הוא אומר, ומחזירין מספק כל שלושים יום. וכן זכרנו. ומי כמוך. וכתוב לחיים. שאומרים מן הכסה עד יום הכפורים מספק מחזירין. [ו] והיכא דלא מזכיר בגבורות, מזכיר בשומע תפלה ... כי היכי דשואלין בשומע תפילה ... והיכא דלא אמר בשומע תפלה, אי נזכר קודם שקער רגליו, חוזר לשומע תפילה, ואי לא, חוזר לראש, בין לא אמר מוריד הגשם, ובין לא אמר ותן טל ומטר [ו]. והני מילי ביחיד, אבל שליח צבור, פסק רבינו יהודה, דאין מחזירין, לפי דאין מחזירין שליח צבור אלא משום שלושה דברים, (א) מתחיית המתים (ב) ומבונה ירושלים (ג) ומברכת ולמלשינים, משום דנראה ככופר. [תוס'].]

² ומשום הכי נראה דגבי גזעון, כשאמר "על הארץ יהיה טל ועל הגיזה יהיה חורב" כתיב "ויעש כן", אבל כשאמר "על הארץ יהיה חורב ועל הגיזה יהיה טל" כתיב "ויהי כן", כלומר דעל הגיזה היה הטל, אבל לא כתיב "ויעש כן" משמע דעל הארץ היה טל, דטל לא מיעצר. ע"כ בנוסח שלפני. ועוד מצאתי, כשאמרו "על כל הארץ יהיה טל" כתיב "ויעש אלהים כן", וכשאמר "טל יהיה על הגיזה לבדה ועל כל הארץ יהיה חרב" כתיב "ויהי כן" ולא הזכיר בזה השם יתברך, וטעמו אשר אומר כי הוא זה, כי אין השם יתברך מזכיר שמו על הרעה, "כי אם יהיה חורב על כל הארץ" היתה רעת יושבי בה, וכתב "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך" אבל כשאמר "על כל הארץ יהיה טל" כתיב "ויעש אלהים". וכדומה לזה "ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה" וגבי חשך לא הזכיר השם יתברך. וכן בחמשה דברות אחרונות מלא תרצח ואליך לא הזכיר השם יתברך, הכל חולץ אל מקום אחד, משל למלך שבנה דירה נאה, והניח לצייר מגינו לפני כל חדרי הבית, וזלתי בית הכסא מקום הטינוף. [תוס'].]

³ לכך נקרא מתושבי גלעד, לפי שהרגו ישראל אנשי יבש גלעד על מעשה פילגש בגבעה, ולא נשאר ביבש גלעד כי אם מעט אנשים מן המיושבים בעיר, כי כל השאר היו עם אספסוף, לכך מעיד כי אליהו מן התושבים, כך שמעתי מהר"י טרוט"י משם הר"י בה"ר יצחק ממלאון. [תוס'].]

ואליהו שאמר שלא ירד טל אותם שנים, לא התכוון שלא ירד כלל, אלא שלא ירד לברכה להצמיח צמחים.

והסיבה שלבסוף כשירחם עליהם הקב"ה, הזכיר רק את נתינת המטר, אף שהיה יכול להזכיר גם את נתינת הטל לברכה, משום שרק נתינת המטר ניכרת, שפסק לגמרי, ועתה ניתן, אבל נתינת הטל אינה ניכרת, שהרי גם עד עכשיו ירד^א.

הרוחות אינן נעצרות לעולם

לולא הרוחות המנשבות בכל יום, אין העולם מתקיים, ולכן אין הרוחות נעצרות לעולם.

ואמר רבי יהושע בן לוי, שדבר זה למד מהכתוב, "הוי הוי וְנָסוּ מֵאֶרֶץ צְפוֹן נְאֻם ה' כִּי כְאֲרַבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם פְּרִשְׁתִּי אֶתְכֶם נְאֻם ה'" (זכריה ב' י').

שכן אין כוונת הכתוב לומר, שהקב"ה יפזר את ישראל בארבע רוחות השמים, [או יאסוף אותם מארבע רוחות שפיזרם], שלא נאמר בו "בארבע" [או "מארבע"], אלא "כְּאֲרַבַּע".

אלא כך כוונת הכתוב, כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות, [שלא יתקיים מרוב הבל וחמימות], כך אי אפשר לעולם בלא ישראל, [שאין העולם מתקיים אלא בשביל ישראל^ב].

ומסקנת הגמרא, שדווקא רוחות מצויות אינן נעצרות לעולם. אבל רוחות שאינן מצויות, פעמים נעצרות^ג. ומכל מקום לא חייבו חכמים להזכירם, כי די לעולם ברוחות מצויות, ואף שצריכים רוח שאינה מצויה לזרות הקש מהתבואה בגורן, יכולים לעשות זאת גם על ידי נפה וכברה, ולכן אין חייבים דווקא רוח שאינה מצויה.

העבים אינם נעצר לעולם

לולא העבים, אין העולם מתקיים, ולכן אין העבים נעצרים לעולם.

^א ולא היה אחאב הרשע מודה בחזירה דטל של ברכה, דאי הוה אומר ואתנה טל ומטר, היה אחאב מקנטרו, ואומר לו שלא נעצר. [רש"י].

^ב והכי אמר קרא, כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם, לרוחות העולם, כדי שיתקיים, שנאמר "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתיי". [רש"י].

^ג והוא הדין דמצוי לשנויי הא בחריפי הא באפלי, אלא שפיר קא משני ליה הא ברוח מצויה. [תוס'].

ומסקנת הגמרא, שדווקא עננים הבאים לפני המטר, [=חרפי, כלומר עבים בכירות], אינם נעצרים לעולם. אבל עננים הבאים אחר המטר [=אפלי, שהם מועילים כמטר, כפי שיתבאר בעזה"י להלן, שהם שניות למטר], נעצרים הם.^א

ומכל מקום, מאחר שאין כל העננים נעצרים לעולם, לא חייבו להזכירם.

"וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר"

נאמר "וַיִּתְּרָה אֶף ה' בְּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר וְהִאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ וְאֲבָדְתֶם מִתְּרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֶּבֶה אֲשֶׁר ה' נָתַן לְכֶם" (דברים י"א י"ז).

ומאחר שנאמר "וְלֹא יִהְיֶה מָטָר", על כרחך כוונת הכתוב "וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם" לעצירת דברים נוספים, ואמרו, שהכוונה לעצירת רוחות שאינן מצויות, ולעצירת עננים הבאים אחר המטר.

העבים והרוחות שניות למטר

מבואר בברייתא, שהעבים והרוחות שניות למטר, כלומר כמעט מועילות כמטר עצמו.^ב ואמר עולא או רב יהודה, שכן הוא כשהם באים אחר הגשם.

אמנם דווקא כשהם באים אחר הגשם בנחת, אבל אם הם באים אחר הגשם בכח, הם מעלים אבק על התבואה, וקללה היא, שעל הענין הזה נאמר בקללות, "וַיִּתֵּן ה' אֶת מָטָר אֲרֶצְךָ אֲבָק וְעָפָר מִן הַשָּׁמַיִם יֵרֵד עֲלֶיךָ עַד הַשְּׁמַדִּד" (דברים כ"ח כ"ד), כלומר, אבק ועפר על ידי הרוח שאחר המטר.

תועלת דברים הבאים אחר הגשם

לדברי רב יהודה, הדברים הבאים, כשהם באים אחר הגשם, מועילים הם כמו הגשם. (א) רוח הבאה אחר הגשם. (ב) עננים הבאים אחר הגשם. (ג) שמש הבאה אחר הגשם.

^א כן פירש רש"י. ותוסי' פירשו, הא דאמר נעצרים, היינו בחריפי, כלומר בפירות המתבכרות ... אבל באפלי, במאחרות, לא מיעצרי. [עיי' תוס'].
^ב כן פירש רש"י. ותוסי' פירשו, שניות במעלה, כדאמרי אינשי משנה למלך. [עיי' תוס']. ואפשר שהוא מלשון שניות לעריות או שניות לטומאה.

אבל הדברים הבאים, אינם מועילים כמו הגשם. (א) גילהי דלילא [=הבזק ברקים בלילה²]. (ב) שמש הנראית דרך קרחות שבין העננים³.

השלג מועיל כחמישה גשמים

לדברי רבא, השלג מועיל להרים², כחמישה גשמים היורדים על הארץ, שנאמר, "כִּי לְשֶׁלֶג יֵאמַר הוּא אֶרֶץ וְגֶשֶׁם מְטָר וְגֶשֶׁם מְטָרוֹת עֲזוּ" (איוב ל"ז ו'), כלומר כשיאמר לשלג שהוא ארץ, הרי הוא כגשם [=1], מטר [=1], וגשם [=1], מטרות [=2], סך הכל חמישה.

חילוקי תועלת של ירידת גשמים

לדברי רבא, ההרים אין מועיל להם אלא שלג. האילנות מועיל להם גם מטר הבא בכח. התבואה מועיל לה גם מטר הבא בנחת¹. וגרעין שתחת גוש קרקע, מועיל לו גם גשם דק. ונקרא הגשם הדק עורפילא, כמו עורו פילי, כלומר סותם [=עורו] סדקי אדמה [=פילי] א"נ מעורר [=עורו] ומצמיח גרעינים שבסדקי אדמה [=פילי].

דף ד'

צמיחת צורבא מרבנן

אמר רבא, האי צורבא מרבנן [=בחור חריף¹], דומה לפרציא דתותי קלא [=גרעין שתחת הארץ], דכיון דנבט נבט, כלומר משמתחיל לבצבץ ולעלות, עולה למעלה, כך תלמיד חכם, כיון שיצא שמו, הולך וגדל למעלה.

¹ ותוסי' פירשו, זריחת הלילה שקורין לנישור בלע"ז. [עי' תוס'].

² כן פירש רש"י. ותוסי' פירשו, שמכאן ומכאן יורדין הגשמים, והשמש זורח באמצע, זה דשמש לא מעלי. [תוס'].

³ וכל שכן לבקעה, אלא הרים אין להם גשמים אלא שלג, שהגשמים יורדין למטה, ואין ההר שותה מהן. ועוד, שלג שבעמקים נמס והולך מפני החום ששולט שם, כמים הוא, אבל בהרים קרוי שלג. [רש"י].

⁴ כן כתבתי, כי היה נראה לי שכל דבר מועיל לו גם הדברים הקודמים, אולם בדף י"ט מבואר, שכל דבר מועיל לו מה שאמור בו.

⁵ תלמיד חכם זקן לא קרי צורבא, אלא ההוא מרבנן קרי ליה. [רש"י].

כעס וקושי של תלמידי חכמים

אמר רבא, האי צורבא מרבנן דרתח [=שכועס], אורייתא הוא דקא מרתחא ליה [=התורה היא גורמת לו שיכעס], שיש לו רוחב לב מותוך תורתו^א, ועל ידי זה משים ללבו כל דבר, יותר משאר בני אדם, וכועס מהר, שנאמר, "הֲלוֹא כֹה דִּבְרֵי פֶּאֶשׁ נָאֵם ה' וְכִפְטִישׁ יִפְצֹץ סֶלַע" (ירמיהו כ"ג ט), ובדברים אלו למדנו, שכשרואים תלמיד כועס, יש לדונו לכף זכות, לומר, מחמת תורה הבווערת בו הוא כועס.

ואמר רב אשי, כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל, אינו תלמיד חכם, שנאמר "הֲלוֹא כֹה דִּבְרֵי פֶּאֶשׁ נָאֵם ה' וְכִפְטִישׁ יִפְצֹץ סֶלַע" (ירמיהו כ"ג ט).

ורבי אבא אמר, שענין זה למד מהכתוב, "אָרַץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְפַּנֵּת תֹאכַל בָּהּ לֶחֶם לֹא תִחְסַר כֹּל בָּהּ אָרַץ אֲשֶׁר אֲבִינֶיהָ בְרִזָּל וּמִהֲרִיָּה תִחַצַּב נַחֲשֶׁת" (דברים ח' ט), אל תקרי "אֲבִינֶיהָ" אלא "בוניה", כלומר תלמידי חכמים, שהם מקיימי עולם ובוניו, ומבואר בכתוב שבוניה אלו, הם ברזל.

ואמר רבינא, שלמרות כל הדברים הללו, יש לאדם להרגיל עצמו להיות בנחת ולא בכעס, שנאמר, "וְהָיָה כֵעֵס מְלֻבָּד וְהַעֲבֵר רָעָה מִבְּשָׂרָךְ כִּי הִלְדוֹת וְהִשְׁחָרוֹת הִבְלִי" (קהלת י"א י).

שלושה שאלו שלא כהוגן

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, שלשה שאלו שלא כהוגן, לשנים השיבו כהוגן, לאחד השיבוהו שלא כהוגן^ב. ואלו הם, אליעזר עבד אברהם, ושאול בן קיש, ויפתח הגלעד^ג.

א. אליעזר עבד אברהם שאל שלא כהוגן, "הֲיֵנָה אֲנֹכִי נֹצֵב עַל עֵינֵי הַמָּיִם וּבְנוֹת אֲנִישֵׁי הָעִיר יֵצְאוּ לְשֹׂאֵב מַיִם. וְהֵינָה הַנְּעָר אֲשֶׁר אָמַר אֵלֶיהָ הִטִּי נָא כַדָּף וְאַשְׁתֵּה וְאַמְרָה שְׂתֵה"

^א כן פירש רש"י. אכן לפי זה לא ידעתי מה הראיה מהכתוב "הלא כה דברי כאשי".

^ב משום דרבי ברכיה דמירי בגשמים לקמן, נקט לה. [רש"י].

^ג ובאגדה קא חשיב כלב בהדיהו, "אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה". ורבי יונתן דלא חשיב ליה. דבגמרא פשיט ליה להאי קרא בהלכות שנסתכחו בימי אבלו של משה, ואין לחוש שתשרה רוח הקדש על עבד ועל ממזר, כדאמרינן בנדרים, שאין שכניה שורה. [רש"י]. וי"מ דלכך נקראת עכסה, שכל הרואה אותה כועס על אשתו, וזהו ודאי משום צניעות יתירא דקא חזו בה, והיה סומך דזכותה וזכות דידיה מסייע, דלא מזדווגין לה אלא כפי מעשיה כדאיתא בסוטה. [תוס']. וגדעון ששאל למנוע טל מעל הארץ ובגזה לבדה יהיה, אין זה שלא כהוגן, ומה תקלה יש, אם יחסר העולם טל לילה אחת לבד. [רש"י מפי רבו].

וְגַם גְּמִלְיָד אֲשֶׁקָה אֶתְּהָ הַכֹּחֶת לְעֶבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָה אֲדַע כִּי עֲשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדֹנָי (בראשית כ"ד י"ג-י"ד) ושאלה שלא כהוגן היא, שמתוך שאלתו **משמע** שכל היוצאת תחילה בכלל, **ואפילו בעלת מום** כגון חיגרת או סומא¹. **והשיבוהו כהוגן, ונזדמנה לו רבקה.**

ב. שאול בן קיש שאל שלא כהוגן, שנאמר, "ויאמר איש ישראל הראיתם האיש העלה תָּהָה כִּי לְחַרְף אֶת יִשְׂרָאֵל עֲלֶיהָ וְהִיא הָאִשׁ אֲשֶׁר יִכְנֹנוּ [את גלית] יַעֲשֶׂרְנוּ הַמֶּלֶךְ עֲשֶׂר גְּדוֹל וְאֶת בָּתוּ יִתֵּן לוֹ וְאֶת בֵּית אָבִיו יַעֲשֶׂה חֶפְשִׁי בְּיִשְׂרָאֵל" (שמואל א' י"ז כ"ה), **ומשמע הכל בכלל, אפילו עבד אפילו ממזר. והשיבוהו כהוגן, ונזדמן לו דוד.**

ג. יפתח הגלעדי שאל שלא כהוגן, "וְהִיא הַיּוֹצֵאת אֲשֶׁר יֵצֵאת מִדְּלֹתַי בֵּיתִי לְקִרְאֹתַי בְּשׁוּבִי בְּשָׁלוֹם מִבְּנֵי עַמּוֹן וְהִיא לֵה' וְהַעֲלִיתֶהּ עִוְלָה" (שופטים י"א ל"א), **ומשמע כל היוצא בכלל, אפילו דבר טמא, כגון כלב או חזיר. והשיבוהו שלא כהוגן, ונזדמנה לו בתו.**

וראיה לדבר, שלא היה נדרו של יפתח כהוגן, ולא היה בו נחת רוח לשמים, שהרי **הכתוב אומר,** "הַצָּרִי אֵין בְּגִלְעָד אִם רָפָא אֵין שָׁם כִּי מִדּוּעַ לֹא עֲלִיתָ אֶרְכַּת בֵּת עַמִּי" (ירמיהו ח' כ"ב) כלומר הלא פינחס בגלעד, ויכול להתיר הנדר, ומדוע לא הותר הנדר².

וכן מבואר מהכתוב בענין השורפים את בניהם באש לבעל, "וּבָנוּ אֶת בָּמוֹת הַבַּעַל לְשָׂרְף אֶת בְּנֵיהֶם בְּאֵשׁ עֲלוֹת לַבַּעַל אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא דִבַּרְתִּי וְלֹא עֲלִיתָה עַל לְבָבִי" (ירמיהו י"ט ה'). כלומר, שלא תאמרו, ראוי לשרוף הבנים, שהרי כך ציוה הקב"ה לאברהם, וליפתח, ולמישע, להקריב את בניהם, אין הדבר כן, כי מעולם "לֹא צִוִּיתִי וְלֹא דִבַּרְתִּי וְלֹא עֲלִיתָה עַל לְבָבִי".

מעולם "לא צויתתי" את מישע מלך מואב להעלות את בנו, ומדעתו עשה מה שעשה³, "וַיִּשְׁקַח אֶת בְּנוֹ הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִמְלֹךְ תַּחְתָּיו וַיַּעֲלֶהוּ עֲלֶיהָ עַל הַחֲמָה וַיְהִי קֶצֶף גְּדוֹל עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ מֵעִלְיוֹ וַיָּשֻׁבוּ לְאַרְצָה" (מלכים ב' ג' כ"ז).

¹ תימה אמאי לא נקט הכא גבי אליעזר עבד אברהם כמו דקאמר גבי שאול בסמוך, יכול אפילו ממזרת או שפחה ... ואמר רש"י, משום דגבי אליעזר לא שייך עדיין ממזרת, דהא לא נתנה תורה. אי נמי דגבי אשה לא דייק עלמא אלא ליופי. [ואם תאמר היכי קאמר דשאל אליעזר שלא כהוגן, והא לא אמר אלא אשר אומר אליה הטי נא כדך, ואם יראה שתהא חגיגת או סומא לא יאמר לה. ויש לומר דהכי פירוש יכול אפילו חגיגת ואפילו סומא, יכול אפילו חגיגת שיהיה לה אפילו רגל של עץ, והוא לא יהא רואה, או סומא כגון שיש לה עינים יפים, ואינה רואה כלל. [תוס'].

² והסיבה לכך שלא הותר כי לא רצה יפתח לילך אצלו, והוא לא רצה לבוא אצל יפתח. [ע"י רש"י]. ואמאי לא הלך יפתח אצלו להתיר נדרו, אלא מתוך גסות רוחו אמר, לא אלך אצלו, שאני שופט ונגיד, אלא יבא אצלי, ופנחס אמר, לית גבאי, דאנא נביא, ועל ידי תהא פטורה, שהייתי שורה ומתיר הנדר, ופוטר אותה. ולבסוף נעשו שניהם, יפתח נעשו שנפלו אבריו קודם מיתה, כדכתיב "ויקבר בערי גלעד", ופנחס נעשו דכתיב לפנים היה ה' עמו. [תוס'].

³ ולשמים נתכוון, כסבור היה לרצות להקדוש ברוך הוא. והאי דכתיב "על שרפו עצמות מלך אדום לשד"י, מילתא אחרינא הוא. [רש"י].

ומעולם "ולא דברתי" ליפתח מה שנדר להעלות את בתו, ומה שעשה מעצמו עשה.

ומעולם "ולא עלתה על לבי" שישחט אברהם את יצחק בנו, שכן אף על פי שצויתי אותו להעלות את יצחק בנו, לא עלתה על לבי שישחטנו, ורק לנסותו אמרתי מפני קטרוגו של שטן⁴.

שתי שאלות ששאלה כנסת ישראל שלא כהוגן

אמר רבי ברכיה, אף כנסת ישראל שאלה שתי שאלות שלא כהוגן, והקב"ה השיבה כהוגן.

שאלה אחת ששאלה שלא כהוגן הוא מה שנאמר, **"וַיִּנְדְּעָה נִדְבָּה לְדַעַת אֶת ה' כְּשֶׁחַר נֶכּוֹן מוֹצְאוֹ וַיְבוֹא כְּנֶשֶׁם לָנוּ כְּמִלְקוֹשׁ יוֹרָה אֶרֶץ"** (הושע ו' ג'). אמר לה הקב"ה, בתי את שואלת **דבר שפעמים מתבקש ופעמים אינו מתבקש** [כלומר גשם, שפעמים אינו מתבקש, שהוא סימן קללה בקיץ], **אבל** אני אהיה לך דבר המתבקש לעולם [כלומר טל, שמתבקש אפילו בימות החמה], שנאמר, **"אֵהְיָה כִּטֵּל לְיִשְׂרָאֵל** יִפְרַח כְּשׁוֹשַׁנָּה וַיִּדְּ שְׁרָשׁוֹ כְּלָבֵנוֹ" (הושע י"ד ו').

ועוד שאלה ששאלה **שלא כהוגן**, אמרה לפניו, רבוננו של עולם, **"שִׁמְנֵי כַּחוֹתֶם עַל לְבָבְךָ כַּחוֹתֶם עַל זְרוּעֶךָ** פי עזה כמנות אהבה קשה כשאלו קנאה רשפיה רשפי אש שלהבתיה" (שה"ש ח' ו'). אמר לה הקב"ה, בתי, את שואלת **דברים שפעמים נראים ופעמים אינם נראים**, [כשהוא ערום נראה זרועו, וכנגד לבו, ואינו נראה כשהוא לבוש], **אבל** אני אעשה לך דבר שנראה לעולם שנאמר, **"הֵן עַל כַּפֵּיֶךָ חֻמְתֶּיךָ נִגְדֵי תְּמִיד" (ישעיהו מ"ט), (והכף נראית כל שעה, שהיד נראית לעינים. א"נ "על כפים" שעל השמים, בצורת אדם שהוא בכסא).**

תחילת זמן שאילת גשמים בתפילה

מבואר במשנתנו, שאין שואלים את הגשמים אלא **סמוך לגשמים**.

ומתחילה היה נראה, שהכוונה להזכרת גשמים, כלומר לאמירת **"מוריד הגשם"**,

⁴ ואית דלא גרסינן האי, "ולא עלתה על לבי", דטעי בקרא אחרינא, דלא כתב אלא "כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא הוציא אתם מארץ מצרים על דברי עולה ונבחי" (ירמיה ז' כ"ב). ובתנחומא, "אשר לא צויתיי, זו בתו של יפתח, אף על פי שצויתי לו תורה ומצות, מצוה זו לא צויתי עליו. "ולא דברתיי", זה בנו של מישע מלך מואב, והלא מישע נכרי הוא, ולא חולין הוא לי לדבר עמו אפילו דיבור בעלמא. [רש"י].

בברכת מחיה המתים. ואם כן דברים אלו הם כדעת רבי יהושע, האומר, שמתחילים להזכיר את הגשמים בסוף החג, שהוא סמוך לימות הגשמים.

אולם מסקנת הגמרא, שאילת גשמים אינה הזכרת "מוריד הגשם" בברכת מחיה המתים, אלא הבקשה עליהם, "ותן טל ומטר" בברכת השנים.

ואם כן זמן, שאילת הגשמים שהוא סמוך לימות הגשמים, אינו בדווקא סוף החג, ובדף י' יתבאר בעזה"י שנחלקו חכמים בדבר, י"א בשלושה במרחשון, וי"א בשבעה במרחשון. ובדף ו' יתבאר בעזה"י, שי"א אומרים בשבעה עשר במרחשון.

סוף זמן שאילת גשמים בתפילה

לדעת רבי יהודה [כדעת המשנה בדף ב'] – זמן שאילת הגשמים, לומר בתפילה "ותן טל ומטר", נמשך **עד ערב הפסח**, אבל מיום טוב ראשון של פסח מאחר שמפסיקים להזכיר בו את הגשמים שוב אין שואלים עליהם בתפילה.

לדעת רבי יהודה [כדעת המשנה בדף ה'] – זמן שאילת הגשמים, לומר בתפילה "ותן טל ומטר", נמשך **עד שיעבור הפסח**, אבל כל ימות חול המועד של פסח, אומרים בתפילה ותן טל ומטר.

ולדעת רבי מאיר – זמן שאילת הגשמים לומר בתפילה "ותן טל ומטר" נמשך **עד סוף חודש ניסן**, שכל חודש ניסן זמן גשמים הוא, כמו שנאמר, "וַיִּזְרַד לָכֶם גֶּשֶׁם מִזֶּה וּמִלְקוֹשׁ בְּרֵאשׁוֹן^א" (יואל ב' כ"ג).

בירור דעת רבי יהודה

נתבאר שנחלקו תנאים בדעת רבי יהודה, האם סוף זמן שאילת הגשמים בערב פסח, או בסוף הפסח.

וזה **כדעת עולא, שאמר**, שלדברי רבי יהודה במשנה הראשונה, שמפסיקים להזכיר את הגשמים בתחילת הפסח, ודאי אין שואלים עליהם לאחר מכן, כי הזכרה ראויה להיאמר יותר משאלה, ואם אין מזכירים, ודאי אין שואלים, ואם כן אין זה

^א ואף שיתבאר בעזה"י בדף ה', שעל ידי נס היה אז המורה בניסן, ותמיד זמנו במרחשון, מכל מקום מלקוש לא מחמת נס היה אז, אלא זהו זמנו, ואם כן כל ניסן זמן גשמים הוא. [עיי' תוס'].
 נס היה אז, אלא זהו זמנו, ואם כן כל ניסן זמן גשמים הוא. [עיי' תוס'].

כדברי רבי יהודה במשנה השניה, בה אמר ששואלים את הגשמים עד סוף הפסח, ועל כרחך נחלקו שתי המשניות מה דעת רבי יהודה [=תרי תנאי אליבא דרבי יהודה].

אכן אמוראים אחרים רצו ליישב את דברי רבי יהודה בשתי המשניות, לומר שאין ביניהם סתירה, ודעה אחת יש כאן, אולם דבריהם נדחו כפי שיתבאר.

👉 **רב חסדא אמר, שאין סתירה בין דברי רבי יהודה בשתי המשניות, ויש חילוק בין הזכרת גשמים לשאלת גשמים, ההזכרה היא עד שחרית של יום טוב ראשון של פסח, והשאלה היא עד סוף הפסח.**

אולם עולא אמר על הדברים הללו, שהם קשים "פְּחֻמְץ לְשִׁנִּים וְכַעֲשָׁן לְעֵינַיִם" (משלי י" כ"ו), שהרי ההזכרה יש לה מקום יותר מהשאלה, שכן מצינו בתחילה, שממוסף של יום טוב אחרון של פסח מזכירים את הגשמים, ואין שואלים אותם אלא מאוחר יותר, ואם כן כיצד יתכן שלדעת רבי יהודה, בזמן שמפסיקים להזכיר, כלומר בימי הפסח, עדיין שואלים.

👉 **ורב יוסף אמר, שאין סתירה בין דברי רבי יהודה בשתי המשניות, וסוף זמן הזכרה ושאלה שווים, בשחרית של יום טוב ראשון של פסח.** וכשאמר רבי יהודה במשנה השניה, ששואלים את הגשמים עד שיעבור הפסח, כוונתו עד שיעבור שלח ציבור ראשון היורד ביום טוב ראשון של פסח, ואז הוא גם סוף זמן הזכרת גשמים.

אולם אביי הקשה על הדברים הללו, כי ביום טוב אין שאלת גשמים כלל, שהרי אין אומרים בו ברכת השנים, ואם כן איך יתכן שבשחרית של יום טוב ראשון של פסח יהיה סוף זמן שאלת הגשמים.

ואין לומר שאף שבתפילה באמת אין שאלה כבר מערב יום טוב, אמר רבי יהודה שסוף זמן השאילה עד שחרית של יום טוב, כי המתורגמן הדורש לרבים היה שואל את הגשמים בדרשתו, ואמר רבי יהודה שעד שחרית של יום טוב הוא שואל. והסיבה שאין לומר כן, כי אם ביום זה מפסיקים לשאול על הגשמים, ואין צריך להם, אין דרך ארץ שישאל עליהם המתורגמן אף בשחרית.

👉 **ורבה אמר, שאין סתירה בין דברי רבי יהודה בשתי המשניות, וסוף זמן שאלה אף קודם סוף זמן הזכרה, שמזכירים את הגשמים עד שחרית של יום טוב ראשון של פסח, ושואלים את הגשמים עד שחרית של ערב פסח, ובמנחה של ערב הפסח כבר מפסיקים לשאול את הגשמים.** וכשאמר רבי יהודה במשנה השניה, ששואלים את הגשמים עד שיעבור הפסח, כוונתו עד שיעבור זמן שחיטת הפסח, כלומר שיעבור חצות של ערב פסח, שהוא תחילת זמן שחיטת הפסח. ונמצא שכשם שבתחילת ימות

הגשמים, יש זמן שמזכירים את הגשמים, ועדיין אין שואלים, כך בסוף ימות הגשמים יש זמן שמזכירים את הגשמים, אף על פי שכבר אין שואלים.

אולם אביי הקשה על הדברים הללו, שכן בתחילת ימות הגשמים, יש טעם לכך שקודם מזכירים את הגשמים, ורק אחר כך שואלים, כדי להקדים שבח הגשמים לבקשה שמבקש עליהם, כדרך המבקשים שתחילה משבחים את הנותן, ואחר מבקשים ממנו, אבל בסוף ימות הגשמים, מאחר שאינו שואל עליהם, כי אינו צריך להם, למה ימשיך להזכירם.

פסק ההלכה לדעת רבי יוחנן בענין תחילת

זמן הזכרת גשמים ותחילת זמן שאלת גשמים

א. לשון ראשון.

לדברי רבי אסי אמר רבי יוחנן, הלכה כרבי יהודה, שמתפילת מוסף של יום טוב אחרון של חג מתחילים להזכיר גבורות גשמים בתפילה, ומשעה שהוא מזכיר הוא שואל, ואם כן, בתפילת מוצאי יום טוב אחרון של חג מתחילים לשאול על הגשמים בברכת השנים.

ורבי אלעזר נחלק עמו, ואומר, ששואלים על הגשמים מיום שבעה במרחשון, כדעת רבן גמליאל בדף י', וכמו כן מיום זה מזכירים גבורות גשמים.

ב. לשון שני.

רבי יוחנן ורבי אלעזר לא נחלקו, ולדברי שניהם, לענין הזכרה הלכה כרבי יהודה, שמתפילת מוסף של יום טוב אחרון של חג מזכירים גבורות גשמים. ולענין שאלה, הלכה כרבן גמליאל, שמיום שבעה במרחשון שואלים על הגשמים.

ודווקא בתחילת הזמן יש חילוק בין הזכרה לשאלה, אבל בסוף הזמן, משעה שמפסיק לשאול על הגשמים, כלומר מערב פסח, מאותה שעה מפסיק להזכירם^א.

והקשו על הדברים הללו, כי מבואר, שלדעת רבי יוחנן זמן ההזכרה וזמן השאלה מתחילים ומסתיימים בשווה.

^א כן פירש רש"י ואם כן משמע שלענין הפסקה אין הלכה כרבי יהודה שהרי רבי יהודה אמר שמפסיק בתפילת מוסף של יום טוב ראשון של פסח. ויל"ע בדבר.

ג. תירוץ שלישי.

לדעת רבי יוחנן אין חילוק בין הזכרת לשאלה, ושניהם מתחילים באותו זמן, אבל יש חילוק בזמן זה בין המקומות.

בני ארץ ישראל שקוצרים בניסן ואוספים בתשרי, מיד אחר החג צריכים כבר לגשמים של תבואת שנה הבאה, ומיום טוב אחרון של חג מזכירים את הגשמים, כדעת רבי יהודה, וממוצאי יום טוב שואלים עליהם.

ובני בבל, שבתשרי עדיין לא אספו תבואות שנה שעברה מהשדות, אינם חפצים בגשמים עד כניסת חשון, ולכן מזכירים את הגשמים ושואלים עליהם רק בשבעה במרחשון.

אולם הקשו על הדברים הללו, כי אם במקום שעדיין אין רוצים את הגשמים, יש להמתין עד שבעה במרחשון, גם בארץ ישראל יש להמתין, משום עולי רגלים שישבו לבתיהם.

ד. תירוץ רביעי.

אמנם לדעת רבי יוחנן, אין חילוק בין הזכרה לשאלה, ובבבל לעולם מזכירים ושואלים בשבעה במרחשון, כפי שנתבאר.

ובארץ ישראל יש חילוק בין זמן שבית המקדש קיים לזמן שאין בית המקדש קיים.

בזמן שבית המקדש קיים, מאחר שיש עולי רגלים, אין רוצים בגשמים עד שישבו לבתיהם, ומזכירים ושואלים את הגשמים רק בשבעה במרחשון.

ובזמן שאין בית המקדש קיים, רוצים בגשמים מיד אחר הסוכות, ולכן מיום טוב אחרון של חג מזכירים את הגשמים, וממוצאי יום טוב שואלים עליהם.

תחילת הזכרת הגשמים במקום שעושים יו"ט שני ימים

נתבאר שלדעת רבי יהודה מתחילים להזכיר את הגשמים בתפילת מוסף של יום טוב אחרון של חג הסוכות.

ונחלקו חכמים, מה יעשו לדעת רבי יהודה, במקום שנוהגים לעשות בכל יום טוב, שני ימים, מחמת הספק, שאינם יודעים אם נתקדש החודש ביום שלושים של חודש שעבר, או ביום שלושים ואחד, [ושני ימים טובים אחרונים של חג, יום ראשון שלהם הוא ספק שביעי ספק שמיני, ויום שני שלהם הוא ספק שמיני ספק תשיעי].

לדברי רב, במוסף של היום הראשון, מאחר שהוא ספק שמיני, מתחילים להזכיר בו את הגשמים, אבל במנחה פוסק, שמא הוא יום שביעי, וכן פוסק בערבית ושחרית של היום השני, ובמוסף של היום השני מזכיר שוב, ואינו פוסק.

ושמואל הקשה על דברי רב אלו, שכן מאחר שהזכיר בתפילת מוסף של היום ראשון, הרי החשיבו יום שמיני שהוא קודש, וכיצד יפסוק מלהזכיר, לחזור ולהחשיבו יום שביעי שהוא חול.

ולדברי שמואל, במוסף של היום הראשון, מאחר שהוא ספק שמיני, מתחילים להזכיר בו את הגשמים, ומאחר שהתחילו להזכיר ביום זה, להחשיבו שמיני, ממשיכים להזכיר גם בתפילת מנחה של אותו יום, אבל בתפילת ערבית ושחרית של היום השני אין מזכירים, שמא רק היום הוא יום שמיני, ובמוסף חוזרים ומזכירים, ושוב אין פוסקים.

דף ה'

ולדברי רבא ורב ששת, במוסף של היום הראשון, מאחר שהוא ספק שמיני מתחילים להזכיר בו את הגשמים, ומאחר שהתחילו, שוב אין פוסקים, לא באותו יום ולא למחרת.

ואף רב חזר בו מדבריו הראשונים, ואמר כדברי רבא, שכן לדברי רב חננאל אמר רב, מתחילים להזכיר את הגשמים ביום עשרים ואחד יום מראש השנה [ומונה מהיום הראשון של ראש השנה כחשבון שמונה לעשות יום עשירי שלו יום הכפורים], כלומר מיום שמיני של חג הסוכות, אף על פי שעושה שני ימים.

ומסקנת הגמרא שכן הלכה מאחר שהתחיל להזכיר שוב אינו פוסק.

יום ראשון		יום שני		יום ראשון		יום שני	
[ספק שביעי ספק שמיני]		[ספק שמיני ספק תשיעי]		[ספק שביעי ספק שמיני]		[ספק שמיני ספק תשיעי]	
ערבית	שחרית	מוסף	מנחה	ערבית	שחרית	מוסף	מנחה
לא	לא	כן	לא	לא	לא	כן	כן
לא	לא	כן	כן	כן	כן	לא	לא
לא	לא	כן	כן	כן	כן	כן	כן

מחלוקת רבי יהודה ורבי מאיר בענין סוף זמן שאילת הגשמים נתבארה לעיל בדף ד'.

זמן ירידת היורה המאוחר בימי יואל

בברייתא מבואר, שזמנו של היורה במרחשון, וזמנו של המלקוש בניסן.

אמנם בימי יואל בן פתואל ארע נס, וירדו היורה והמלקוש בניסן, כמו שאמר, "וּבְיַמֵּי צִיּוֹן גִּילּוֹ וְשִׂמְחוֹ בְּה' אֶלְקֵיכֶם כִּי נָתַן לָכֶם אֶת הַמּוֹרָה לַצְּדָקָה וַיּוֹרֵד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ בְּרָאשׁוֹן" (יואל ב' כ"ג). **שבאותו זמן היה רעב שבע שנים, כמו שנאמר, "כִּי קָרָא ה' לָרַעַב וְגַם בָּא אֶל הָאָרֶץ שְׁבַע שָׁנִים"** (מלכים ב' ח' א'), והיה הדבר על ידי מכת ארבה, כמו שנאמר, **"וַיֵּתֶר הַגָּזָם אֶכְלַל הָאֲרָבָה וַיֵּתֶר הָאֲרָבָה אֶכְלַל הַיֶּלֶק וַיֵּתֶר הַיֶּלֶק אֶכְלַל הַחֲסִיל"** (יואל א' ד'), **ובשנה האחרונה של שנות הרעב יצא אדר ולא ירדו גשמים, וירדה להם רביעה ראשונה, כלומר גשם ראשון, באחד בניסן.**

ואמר להם נביא לישראל – צאו וזרעו.

אמרו לו – מי שיש לו קב חטים או קבים שעורים, יאכלנו ויחיה, או יזרענו וימות ברעב, קודם שתגדל התבואה החדשה, שלא יהיה לו מה יאכל.

אמר להם – אף על פי כן, צאו וזרעו.

יצאו וזרעו מה שבידם, בשני ובשלישי ורביעי בניסן. ונעשה להם נס, ונתגלה להם מה שכנסו עכברים בכתלים, ומה שכנסו נמלים בחורים, ואכלו ממנו. ועל זה נאמר, **"וַיִּשְׁלַמְתִּי לָכֶם אֶת הַשָּׁנִים אֲשֶׁר אֶכְלַל הָאֲרָבָה הַיֶּלֶק וְהַחֲסִיל וְהַגָּזָם חִילֵי הַגְּדוֹל אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּי בָכֶם"** (יואל ב' כ"ה).

וירדה להם רביעה שניה בחמשה בניסן. ומאותה תבואה חדשה הקריבו עומר בששה עשר בניסן. נמצאת תבואה הרגילה לגדול בששה חדשים [מתשרי ועד ניסן], גדילה להם באחד עשר יום [מחמשה בניסן עד ששה עשר בו]. ונמצא עומר הרגיל להיות קרב מתבואה של ששה חדשים, קרב מתבואה של אחד עשר יום.

ועל אותו הדור הוא אומר, "הַזְרְעִים בְּדַמְעָה [שלא היה להם מה לאכול] בְּרִנָּה יִקְצְרוּ" (תהילים קכ"ו ה'). ואומר **"הַלּוֹךְ יֵלֵךְ וּבָכָה נִשְׂא מְשֻׁךְ הַזֶּרַע בֹּא בְרִנָּה נִשְׂא אֶלְמַתִּי"** (תהילים קכ"ו ו') וזה לא נאמר על בני האדם, כי עליהם כבר נאמר, **"הַזְרְעִים בְּדַמְעָה בְּרִנָּה יִקְצְרוּ"**, אלא על השור החורש נאמר, **"הַלּוֹךְ יֵלֵךְ וּבָכָה נִשְׂא מְשֻׁךְ הַזֶּרַע בֹּא בְרִנָּה יִקְצְרוּ"** וכוונת הכותב כמאמר רבי יהודה, **שור כשהוא חורש, הולך [לחרוש התלם] ובוכה, ובחזירתו אוכל חזיז [=שחת] מן התלם** [שזרע בהליכתו, שכשהוא זורע, מיד מתחלת

ליגדל^א].

וסוף הכתוב "נשא אלמתי", מלמד על נס אחר שהיה, שבדרך כלל הקנה גדול מהשבולת שבו, פי שלוש או ארבע, ובאותו זמן היה הדבר הפוך, **קנה אורכו זרת, ושיבולת אורכה זרתים.**

מה אכלו בשבע שנות הרעב שהיו בימי יהורם בן אחאב

בימי יהורם בן אחאב ואלישע היה רעב שבע שנים, כמו שנאמר, "וְאַלְיִשֶׁעַ דָּבַר אֶל הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הִחְיָה אֶת בְּנֵהּ לְאִמֵּר קוּמִי וְלָכִי אִתִּי² וּבֵיתְךָ וְגוּרֵי בְּאֶשֶׁר תִּגּוּרֵי כִי קָרָא ה' לְרַעֲב וְגַם בָּא אֶל הָאָרֶץ שְׁבַע שָׁנִים" (מלכים ב' ח' א'). ורב נחמן שאל את רבי יצחק, מה אכלו באותם שבע שנים. והשיב לו, כך אמר רבי יוחנן:

שנה ראשונה אכלו מה שבבתיים.

שנה שניה אכלו ספיחים, וכל מה שנשתייר בשדות.

שנה שלישית בשר בהמה טהורה.

שנה רביעית בשר בהמה טמאה.

שנה חמישית בשר שקצים ורמשים.

שנה ששית בשר מקצת בניהם ובנותיהם.

שנה שביעית בשר זרועותיהם, לקיים מה שנאמר, "וַיִּגְזֹר עַל זְמַיִן וְרַעֲב וַיֹּאכַל עַל שְׂמֹאוֹל וְלֹא שָׁבַעוּ אִישׁ בְּשֶׁר זָרְעוֹ לֹאֲכָלוּ" (ישעיהו ט' י"ט).

"בְּקֶרֶבֶד קָדוֹשׁ וְלֹא אָבּוֹא בְּעִיר"

נאמר בספר הושע, "לא אֶעֱשֶׂה חֶרֶן אֲפִי לֹא אֶשׁוּב לְשַׁחַת אֶפְרָיִם כִּי אֶל אֲנֹכִי וְלֹא אִישׁ בְּקֶרֶבֶד קָדוֹשׁ וְלֹא אָבּוֹא בְּעִיר" (הושע י"א ט'), ולכאורה כוונת הכתוב "בְּקֶרֶבֶד קָדוֹשׁ" שאתה מטיב

^א וקשיא הא דקאמר לעיל, נמצא הגדילה בששה חדשים גדילה באחד עשר יום, הוה ליה למימר גדילה בתליסר ובי"ד יומי, שהרי מיד מתחלת ליגדל. ושמא יש לומר דלכל המאוחרת שנורעה בשלישית קאמר נמצא, גדילה בי"א יום. וצ"ע. [תוס']

² "אתי" כתיב.

מעשיך, "ולא אבוא בעיר" שלא יבוא הקב"ה לעיר.

ולפיכך הקשה רב נחמן לרבי יצחק, היאך יתכן לומר שמשום שאתה מטיב מעשיך, לא יבוא הקב"ה לעיר.

וענה לו רבי יצחק, **שרבי יוחנן ביאר את הכתוב באופן אחר, שכך אמר הקב"ה, לא אבוא בירושלים של מעלה, עד שאבוא לירושלים של מטה, וכך יתבאר הכתוב, עד שיהא בקרבך קדוש בירושלים של מטה, לא אבוא בעיר שלמעלה^א.**

ירושלים של מעלה

נאמר בספר תהילים, "ירוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה פְּעִיר שְׁחַבְרָה לָהּ יַחְדָּו" (תהלים קכ"ב ג'), וכוונת הכתוב לומר, שירושלים תהא בנויה כעיר כמותה, שהיא חברתה ודוגמתה. ומכאן שיש עיר נוספת כירושלים, והיכן היא אם לא למעלה, ומכאן שיש ירושלים של מעלה כנגד ירושלים של מטה.

"וּבְאַחַת יְבַעְרוּ וַיִּכְסְלוּ"

נאמר בספר ירמיהו, "וּבְאַחַת יְבַעְרוּ וַיִּכְסְלוּ מוֹסֵר הַבָּלִים עַץ הוּא" (ירמיהו י"ח), ולכאורה כוונת הכתוב, שבשביל עבירה אחת שעושים הרשעים יתבערו מהעולם, כי אין תועלת להלקותם בלבד, משום שהם אטומים כעץ לקבל מוסר.

אכן כשרב נחמן שאל את רבי יצחק, מה כוונת הכתוב, ענה לו רבי יצחק, מה שביאר רבי יוחנן, שהכתוב נתכוון לעבירה אחת מסוימת, וכך ביאורו, עבירה אחת היא שמבערת רשעים בגהינם, והיא עבודה זרה, שכן יש ללמוד בגזרה שווה, שנאמר כאן "מוסר הבלים עץ הוא" וכן נאמר בעבודה זרה "הַבָּל הַמָּה מַעֲשֵׂה תַעֲתָעִים בַּעַת פְּקַדְתָּם יֵאבְדוּ" (ירמיהו י"טו').

"כִּי שְׁתַּיִם רְעוּת עֲשֵׂה עַמִּי"

נאמר בספר ירמיהו, "כִּי שְׁתַּיִם רְעוּת עֲשֵׂה עַמִּי אֲתִי עֲזְבוּ מְקוֹר מַיִם חַיִּים לְחַצֵּב לָהֶם בְּאֵרוֹת

^א וי"מ פטיטה דקרא "בעיר" בשנאה, כלומר כשבקרבך קדוש לא אבוא בשנאה. ועיר הוי לשון שנאה, כמו "ומלאו פני תבל ערים". [תוס'].

בארתי נשפּרים אֲשֶׁר לֹא יָכְלוּ הַמַּיִם" (ירמיהו ב' י"ג). ורב נחמן שאל את רבי יצחק, וכי רק שתיים רעות עשו, והלא עשו עשרים וארבעה [י"מ שהכוונה לעשרים וארבעה חטאים המבוארים בספר יחזקאל (פרק כ"ב) בפרשת התשפוט. וי"מ שהכוונה לכך שעברו על עשרים וארבעה ספרים של כתבי הקודש]

והשיב לו רבי יצחק מה שביאר רבי יוחנן, שכוונת הכתוב הזה לרעה אחת שהיא שקולה כשתיים, שלא זו בלבד שעזבו אותי, אלא אף הלכו אחר דבר אחר שאין בו תועלת, כמבואר בהמשך, הכתוב "כִּי שְׁתִּים רְעוּת עֲשָׂה עִמִּי עֲזָבוּ אֹתִי מְקוֹר מַיִם חַיִּים לְחֻצַּב לְהֵם בְּאֵרוֹת בְּאֵרֵי אֲשֶׁר לֹא יָכְלוּ הַמַּיִם".

וזה גם מה שנאמר בכתובים הקודמים "כִּי עָבְרוּ אֵינִי כְּתִיבִים וְרָאוּ [שהכוונתיים עובדים לאש] וְקָדַר שְׁלַחוּ וְהִתְבּוֹנְנוּ מְאֹד [שהקדריים עובדים למים] וְרָאוּ הֵן הִנְתָּה כְּזֹאת. הַהִמִּיר גּוֹי אֱלֹהִים וְהִמָּה לֹא אֱלֹהִים [כלומר, אף על פי שידועים שהמים מכבים את האש, ואין תועלת באלהיהם, לא המירו באחר] וְעַמִּי הִמִּיר כְּבוֹדוֹ בְּלוֹא יוֹעִיל" (ירמיהו ב' י"א).

שנותיו של שמואל

ימיו של שמואל הנביא חמישים ושתים שנה^א, שנאמר "וַיִּחַן הָאֱלֹהִים כִּי אֶמְרָה לְאִישׁוֹהָ עַד יִגְמַל הַנַּעַר וְהִבְאֵתִיו וְנִרְאָה אֶת פְּנֵי ה' וַיֵּשֶׁב שָׁם עַד עוֹלָם" (שמואל א' כ"ב), והם עשרים וארבעה חודש, ונאמר שאחרי כן "וְהִבְאֵתִיו וְנִרְאָה אֶת פְּנֵי ה' וַיֵּשֶׁב שָׁם עַד עוֹלָם", כלומר עד עולמו של לוי, חמישים שנה, כמו שנאמר "וַיִּמְכְּרוּ חֲמִשִּׁים שָׁנָה יָשׁוּב מִצְבָּא הָעֵבֶדָה וְלֹא יַעֲבֹד עוֹד" (במדבר ח' כ"ה).

^א למעלה נתבאר כפירוש רש"י. ותוס' כתבו, ועתה אפרש חיי שמואל נ"ב שנה ... בשנה ראשונה שהיה עלי ממונה לכהן גדול נולד שמואל ... ועלי היה נביא ושופט ארבעים שנה ... ושמואל היה נביא ושופט עשר שנים קודם מלכות שאול ... נמצא שהיה שמואל בן מ"ט שנה כשפסק מלהיות שופט, וחצי שנה שבשנה ראשונה שהיה עלי נביא נולד, ותרתין שנין ופלגא דשאל המלך הרי נ"ב שנין ... [] ומורי ש"י חשיב הני ארבעים שנה דעלי קודם שנשבה הארון, ובאותו יום שנשבה מת ... והארון היה בבית אבינדב בגבעה עשרים שנה ... ומיד כשמלך דוד בירושלים דהיינו לאחר כשמלך בחברון שבע שנים ומחצה הביאו לשם צא וחשוב ארבעים שחיה עלי עם עשרים שנה שהיה הארון בבית אבינדב היינו ששים נמצא שהיה ששים שנה משנולד שמואל עד שבא הארון בירושלים ... נמצא שהיה שמונה שנים ממיתת שמואל עד שבא הארון לירושלים, שהרי היה ששה חדשים ממיתת שמואל קודם שמשחו דוד למלך בחברון, ומלך שם שבע שנים ומחצה, ומיד מלך בירושלים, והביא הארון, ועתה הסר שמונה שנים מן ששים שנים שהיה משנולד שמואל עד הבאת הארון, וישאר נ"ב שנים. [תוס'].

זקנת שמואל

רב נחמן שאל את רבי יצחק, הלא כל שנותיו של שמואל חמישים ושתים, [כפי שנתבאר], ואם כן לא הזקין כל כך, ולמה נאמר בספר שמואל "וַיְהִי כַּאֲשֶׁר זָקַן שְׁמוּאֵל וַיִּשָּׂם אֶת בְּנָיו שְׁפָטִים לְיִשְׂרָאֵל" (שמואל א' ח' א').

והשיב לו רבי יצחק מה שביאר רבי יוחנן, שזקנה קפצה על שמואל, והלבינו שערותיו קודם הזמן, כדי שלא לעכב את מלוכת דוד כפי שיתבאר בעזה"י בסמוך.

בזכות תפילת שמואל מלך שאול שתי שנים ומחצה

כשעבר שאול על ציווי ה' במלחמת עמלק, וחמל על אגג ועל מיטב הצאן והבקר, ולא הרגם, אמר לו הקב"ה לשמואל "נחמתי כי המלכתי את שאול למלך; כי שָׁב מֵאֲחֵרֵי וְאֵת דְּבָרֵי לֹא הִקִּים" (שמואל א' ט"ו י"א) ורצה להרוג את שאול מיד.

"וַיִּחַר לְשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל ה' כָּל הַלַּיְלָה" (שמואל א' ט"ו י"א), אמר לפניו, רבונו של עולם, שקלטני כמשה ואהרן, שנאמר "מִשֵּׁה וְאַהֲרֹן בְּכֹהֲנָיו וְשְׁמוּאֵל בְּקָרְאֵי שְׁמוֹ קְרָאִים אֶל ה' וְהוּא יַעֲנֵם" (תהלים צ"ט ו'), מה משה ואהרן, לא בטלו מעשה ידיהם בחייהם, [הכוונה ליהושע שהיה תלמיד משה וגם תלמיד אהרן¹], אף אני לא יתבטל מעשה ידי בחיי.

אמר הקב"ה, מה אעשה. להמית את שאול בחיי שמואל, שמואל אינו מניח לי. אמית את שמואל תחילה, ואחר כך את שאול, מאחר ששמואל לא זקן, אם ימות, ירננו הכל אחריו לומר, מחמת עבירה שהיה מת קודם זמנו. ולהניח את שניהם אי אפשר, כי כבר הגיעה מלוכת דוד, ואין מלוכת נוגעת בחברתה אפילו כמלוא נימא. אלא אקפיץ זקנה על שמואל, וימות מהרה מתוך זקנה, ואחר כך אמית את שאול.

וזוהו שנאמר "וַיִּשְׁמַע שְׁאוּל כִּי נֹדַע דָּוִד וַאֲנָשִׁים אָשָׁר אָתּוֹ וַשְׁאוּל יוֹשֵׁב בְּגִבְעָה תַּחַת הָאֶשֶׁל בְּרָמָה וַחֲנִיתוֹ בְּיָדוֹ וְכָל עֲבָדָיו נֹצְבִים עִלָּיו" (שמואל א' כ"ב ו') וכי כיצד תהא הגבעה, שהיא בנחלת בנימין, אצל הרמה, שהיא בהר אפרים, אלא כך כוונת הכתוב, מי גרם לשאול שישב בגבעה שתי שנים ומחצה², תפלתו של שמואל הרמתי.

¹ כדאמרין בעירובין, יצא משה ושנה להן אהרן פירקו. [רש"י].

² כדמפרש בסדר עולם, שמלך מחצית שנת עשתי עשרה, ושנים עשרה ושלושה עשר, ושמואל מת בתוך שנת שלש עשרה לסוף שמונה חדשים. [רש"י].

דחיית זה מפני זה

נתבאר ששמואל מת כדי שימלוך דוד. ואמרו שלא יקשה, כיצד יתכן שידחה איש זה מפני איש זה, כלומר שימות שמואל לא מחמת חטאו אלא כדי שימלוך דוד, כי כן הדרך כמבואר בכתוב, "על כן תצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי ומשפטיד אור יצא" (הושע ו' ה'), לא במעשיהם, כלומר לא בחטאייהם הרגתים, אלא באמרי פי, כגון מיתת שמואל שאינה מחמת חטאו, אלא משום אמרי פי, שגזרתי שימלוך דוד.

אין מסיחין בסעודה

רב נחמן ורבי יצחק היו יושבים בסעודה, וביקש רב נחמן מרבי יצחק שיאמר דבר תורה על השלחן.

אמר לו רבי יצחק, כך אמר רבי יוחנן, אין מסיחין בסעודה, **שמא יקדים קנה לושט^א**, **ויבא לידי סכנה**, ולפיכך לא אומר לך כלום בשעת הסעודה.

יעקב אבינו לא מת

לאחר הסעודה אמר רבי יצחק, כך אמר רבי יוחנן, יעקב אבינו לא מת^ב, אלא חי הוא לעולם.

הקשה לו רב נחמן, וכי לחנם ספדו לו הספדנים, וחנטו אותו הרופאים, וקברוהו הקוברים, [שכל הדברים הללו נעשו בו, כמבואר בכתובים, "ויחנטו הרפאים את ישׂראל" (בראשית נ' ב')] "ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד" (בראשית נ' י') "ויקברו אתו במערת שדה המכפלה" (בראשית נ' י"ג)].

אמר לו רבי יצחק, מקרא אני דורש, שנאמר, "ואתה אל תיקרא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישׂראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים ושב יעקב ושקט ושׂאן ואין מחריד" (ירמיהו ל' י'), מקיש הוא לזרעו, כשם שאת זרעו מקבץ מארץ שביים כשהם חיים,

^א האור נכנס בקנה הנשימה, והמאכל ומשתה בוושט, וכשמוציא הקול בשעת הדיבור, נפתח אותו כובע שעל פי הקנה, ונכנס בו המאכל ומסתכן. [עיי רש"י].

^ב וכך משמע, דכתיב "ויגוע", ולא כתיב "וימת" כדמפרש בסוטה גבי מעשה דחושים. [תוס'].

אף הוא בחיים^א, ואותם שחנטו אותו, נדמה להם שמת, אבל חי היה.

כל האומר "רחב רחב"

אמר רבי יצחק, כל האומר "רחב רחב", מיד נעשה בעל קרי.

אמר לו רב נחמן, אני אומר ואיני חושש, כלומר איני נעשה בכך בעל קרי.

אמר לו רבי יצחק כוונתי לומר, **שכל היודעה ומכירה^ב, כשהיה מזכיר את שמה, מיד היה נעשה בעל קרי.**

ברכה שבירך רבי יצחק את רב נחמן

כשנפרד רב נחמן מרבי יצחק^ב, ביקש רב נחמן מרבי יצחק שיברכנו. ואמר לו רבי יצחק את הדברים הבאים.

אמשול לך משל למה הדבר דומה, לאדם שהיה הולך במדבר, והיה רעב, ועיף, וצמא. ומצא אילן שפירותיו מתוקים, [להשקיט רעבונו], וצלו נאה, [לנוח בו מעייפותו], ואמת המים עוברת תחתיו, [להרוותו צמאנו]. אכל מפירותיו, ושתה ממימיו, וישב בצילו. וכשביקש לילך, אמר, אילן אילן במה אברכך, אם אומר לך שיהיו פירותיך מתוקים, הרי פירותיך מתוקים, שיהא צילך נאה, הרי צילך נאה, שתהא אמת המים עוברת תחתך, הרי אמת המים עוברת תחתך, אלא יהי רצון שכל נטיעות שנוטעים ממך יהיו כמותך. אף אתה במה אברכך, אם בתורה, הרי תורה, אם בעושר, הרי עושר, אם בבנים, הרי בנים, אלא **יהי רצון שיהיו צאצאי מעידך כמותך** [בתורה, ובעושר ובכבוד].

^א שיביאנו בגולה, כדי לגאול את בניו לעיניו, כמו שמצינו בקריעת ים סוף, "וירא ישראל וגו'", ודרשין, ישראל סבא. [רש"י].

^ב מתוך פירוש רש"י משמע שיודעה ומכירה ענין אחד הוא. ותוס' כתבו, ביודעה שבא עליה, ומכירה שראה אותה. [ע"י תוס'].

^ג ע"י בחידושי הגריעב"ץ ז"ל.

דף ו'

למה נקרא שמו יורה

רביעה ראשונה, כלומר גשם ראשון היורד במרחשון, נקרא יורה, כמו שנאמר, "וַיִּנְתְּנֵנִי מִטֶּר אֲרָצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ וְאֶסְפֹּת דְגָנְךָ וְתִירְשֶׁךָ וְצִהְרֶךָ" (דברים י"א י"ד), ונאמרו מספר טעמים למה נקרא שמו יורה.

א. טעם אחד שנקרא יורה, **משום שהוא מורה את הבריות להתכונן לימות הגשמים**. ויטוחו בתיהם בטיט, שלא יטפו גשמים בבתים. ויכניסו את התבואות שהניחו בשדה להתייבש. ויעשו כל שאר דברים הצריכים לימות הגשמים.

ב. טעם נוסף שנקרא יורה, **משום שהוא מורה את הארץ ומשקה עד תהום**, ככתוב "וְתִלְמִיךָ רִוְחָה [כשאתה מורה תלמי חרישה של ארץ] נַחַת [הוא ל]גְדוּדֶיךָ [בני אדם שעליה] בְּרִבִּיבִים תִּמְוָגְגְנָה צְמֻחָה תִּבְרָךְ" (תהלים ס"ה י"א)..

ג. טעם נוסף שנקרא יורה, **משום שהוא יורד בנחת, ואינו יורד בזעף**, כדרך המורה לתלמידים^א, שמלמד בנחת, כמו שכתוב, "דְּבָרֵי חֻכְמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים" (קהלת ט' י"ז).

ולכל הטעמים הנ"ל, היורה הוא גשם של ברכה. ואין לומר שהיורה הוא גשם של קללה, ונקרא יורה משום שהוא משיר את הפירות שעודם באילנות, ושוטף את הזרעים והאילנות, ונקרא יורה מלשון השלכה כמו "כִּי סָקוּל פְּסָקָל או יָרָה וַיִּנְרָה" (שמות י"ט י"ג).

ומתחילה אמרו שהסיבה שאין לומר כן, כי נאמר "יורה ומלקוש", להקישם זה לזה, ומעתה, כשם שמלקוש לברכה, שאי אפשר לדורשו לשבר גרנות ולהשיר פירות, שאינם מצויים באותו הפרק, ואי אתה יכול לדורשו אלא לטובה, שיוורד על המלילות ועל הקשין, וממלא את התבואה בקשיה, ואם כן כשם שמלקוש לברכה, כך יורה לברכה.

אולם דחו זאת, כי אפשר שגם המלקוש הוא לקללה, שמפיל בתים ואילנות, ונקרא מלקוש, לומר שבא למול קושיים של ישראל, או שהוא מעלה את הארבה, ונקרא

^א אי נמי, לשון חץ יורה, ההולך ביושר ואינו נוטה לכאן ולכאן. לשון אחר, שמתכוין לארץ, ואינו יורד בזעף. בספרי. [רש"י].

מלקוש כמים ארבה הנקרא כן, כמו בכתוב "כֹּה הִרְאֵנִי ה' אֲקִים וְהִנֵּה יוֹצֵר גְּבִי בַתְחִלַּת
עֲלוֹת הַלֶּקֶשׁ וְהִנֵּה לֶקֶשׁ אַחַר גְּזֵי הַמִּלֶּדָּה" (עמוס ז' א')

ולפיכך אמרו, שהראיה לכך שיורה לשון ברכה, מהכתוב "וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ בַּה' אֱלֹהֵיכֶם
כִּי נָתַן לָכֶם אֶת הַמּוֹרָה לְצִדְקָה וַיִּוֹרֶד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ בְּרֵאשׁוֹן" (יואל ב' כ"ג), ומעתה
כשם שהיורה לברכה גם המלקוש לברכה.

למה נקרא שמו מלקוש

רביעה אחרונה, כלומר גשם אחרון היורד בניסן, נקרא מלקוש, כמו שנאמר, "וְנִתְּתִי
מִטֵּר אֲרֶצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרָה וּמִלְקוֹשׁ וְאֶסְפֹּת דְגָנְךָ וְתִירְשֶׁךָ וְיִצְהַרְדֶּךָ" (דברים י"א י"ד), ונאמרו מספר
טעמים למה נקרא שמו מלקוש.

א. לדברי רב נהילאי בר אידי אמר שמואל, הוא נקרא מלקוש משום שהוא מל
קשיותיהן של ישראל, שכשאינו יורד, חוזרים ישראל בתשובה, ומתענים ועושים
צדקות.

ב. בבית מדרשו של רבי ישמעאל שנו, שהוא נקרא מלקוש, משום שהוא ממלא תבואה
כשהיא בקש שלה, ומשלימה.

ג. במתניתא שנו שהוא נקרא מלקוש, משום שהוא יורד על המלילות [ראשי שיבולים
שאדם מולל בידו] ועל הקשים [קנה השיבולת].

זמן יורה ומלקוש

היורה זמנו במרחשון, שנאמר, "וְנִתְּתִי מִטֵּר אֲרֶצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרָה", ומרחשון הוא העת
הראוי ביותר לירידת הגשם הראשון, לא תשרי ולא כסלו. [ודבר זה אינו כדברי הכל
כפי שיתבאר בעזה"י להלן].

והמלקוש זמנו בניסן, שנאמר, "וְנִתְּתִי מִטֵּר אֲרֶצְכֶם בְּעֵתוֹ ... וּמִלְקוֹשׁ", וניסן הוא העת
הראוי ביותר לירידת הגשם האחרון, ולא אייר, אף שגם בו עדיין יש תבואה שאינה
קצורה.

זמני רביעה של היורה

שלושה גשמים היורדים בתחילת ימות הגשמים בשלושה זמנים שונים נקראים כולם

יורה. הזמן הראשון של היורה נקרא רביעה בכירה [=מקדימה] או רביעה ראשונה. הזמן השני של היורה נקרא רביעה בינונית או רביעה שניה. והזמן השלישי של היורה נקרא רביעה אפילה [=מאוחרת] או רביעה שלישית. ונחלקו חכמים מתי הם שלושת הזמנים הללו כמבואר בטבלה הבאה.

	בכירה	בינונית	אפילה
רבי מאיר	ג' במרחשון	ז' במרחשון	י"ז במרחשון
רבי יהודה	ז' במרחשון	י"ז במרחשון	כ"ג במרחשון
רבי יוסי	י"ז במרחשון	כ"ג במרחשון	א' בכסלו

ובהמשך יתבאר בעזה"י אלו דינים תלויים בשלושת הזמנים הללו.

ומבואר שדעת רבן שמעון בן גמליאל כדעת רבי יוסי, שכן לדברי רבן שמעון בן גמליאל, **כשירדו גשמים שתי שבועות רצופים, יש כאן רביעה ראשונה ושניה ושלישית**^א. ואין זה כדעת רבי מאיר או רבי יהודה, שכן לדעתם, אם החלו גשמים לרדת בתחילת רביעה ראשונה במשך ארבעה עשר יום, עדיין לא הגיעה רביעה שלישית. אבל לדעת רבי יוסי, אם החלו גשמים לרדת בתחילת רביעה ראשונה במשך ארבעה עשר יום, ביום האחרון הגיעה רביעה שלישית, [כמבואר בטבלאות הבאות].

	א	ב	ג	ד	ה	ו	ז
כרבי מאיר	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד
	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא
	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח
	כט	א					

^א ותוס' גורסים רביעה ראשונה ושניה שזו בתחילת שבעה ימים וזו בסוף שבעה ימים אבל שלישית אינה בתוך שבעה לשניה. ואנשי נרבוני"א גורסין רביעה שניה ושלישית, כיצד, הגשמים התחילו באמצע היום, וירדו שבעה ימים רצופים, אם כן ירדו עד חצי יום של ראש חודש מעת לעת. [עיי' תוס'].

	א	ב	ג	ד	ה	ו	ז
כרבי יהודה	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד
	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא
	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח
	כט	א					

	א	ב	ג	ד	ה	ו	ז
כרבי יוסי	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד
	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא
	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח
	כט	א					

הדינים התלויים בזמני רביעה

נתבאר שנחלקו חכמים בשלושת זמני היורה מתי הם ולהלן יתבאר אלו דינים תלויים במחלוקתם.

א. רביעה ראשונה זמן שאילת גשמים.

בתחילת הזמן שראויים הגשמים לרדת, יש לשאול ולבקש עליהם והוא זמן רביעה ראשונה. ואם כן לדעת רבי מאיר, שואלים על הגשמים בשלושה במרחשון [כדעת תנא קמא במשנה בדף י"ז]. ולדעת רבי יהודה, שואלים על הגשמים בשבעה במרחשון [כדעת רבן גמליאל בדף י"ז]. ולדעת רבי יוסי, שואלים על הגשמים בשבעה עשר במרחשון.

ואמר רב חסדא, שהלכה כרבן גמליאל או רבי יהודה, ששואלים על הגשמים בשבעה במרחשון.

ב. רביעה שניה זמן שתלויים בו דברים הרבה.

^א אמנם אין טעמים שווה. לדעת רבי יהודה, מעיקר הדין זמן השאלה בשבעה במרחשון, כי עתה הוא זמן רביעה ראשונה. ולדעת רבן גמליאל בדף י"ז, היה ראוי לשאול קודם לכן, אלא שמתעכבים משום חזרת עולי רגלים לבתיהם.

הדברים התלויים ברביעה שניה יתבארו בעזה"י בהמשך.

ג. עברה רביעה שלישית ולא ירדו גשמים מתחילים להתענות.

סדר התעניות על הגשמים יתבאר בעזה"י בהרחבה מדף י' ואילך. ומבואר שם, שהיחידים [=חסידיים^א] היו מתחילים להתענות מיד כשעברו שלושה זמנים של רביעה בלא שירד גשם. ואם כן לדעת רבי מאיר, היחידים מתחילים להתענות בשמונה עשר במרחשון. ולדעת רבי יהודה, היחידים מתחילים להתענות בעשרים ושלושה במרחשון. ולדעת רבי יוסי, היחידים מתחילים להתענות בשנים בכסלו.

וללשון אחד בגמרא, במחלוקת זו אמר רב חסדא, שהלכה כרבי יוסי.

הדברים התלויים בזמני רביעה שניה

א. [לדברי רבי זירא] נדרים.

הנודר הנאה עד הגשמים, כגון שאומר קונם אם אהנה מדבר זה עד הגשמים, **אסור להנות עד שתד רביעה שניה**.

- י"מ שהטעם לכך שהנדר נמשך עד רביעה שניה, כי בלשון בני אדם אין נקראים ימות גשמים עד שתד רביעה שניה, שמכאן ואילך הדרכים מאוסות מפני הגשמים, ובנדרים חל הנדר כלשון בני אדם.

- וי"מ שהטעם לכך שהנדר נמשך עד רביעה שניה, כי כשאמר עד הגשמים, משמע שני גשמים, ואם כן נדר עד רביעה שניה.

ב. [לדברי רבי זביד] זיתים.

משתד רביעה שניה, מותרים הכל ליטול מתנות עניים שבזיתים, כפי שיתבאר בעזה"י להלן.

ג. [לדברי רב פפא] היתר הליכה בשבילי הרשות.

אחד מהדברים שהתנה יהושע עם ישראל, שתהא רשות לעוברי דרכים לקצר הילוכם דרך שבילי השדות, כל זמן שאין בכך נזק לתבואה. אולם משתד רביעה שניה, הדבר אסור, כי מעתה התבואה גדלה, וקשה לה דישת הרגל.

^א כן פירש כאן רש"י. ושם בגמרא אמרו, מאן יחידים, אמר רב הונא רבנן.

ד. [רב נחמן בר יצחק] **ביעור פירות שביעית.**

כל זמן שיש פירות שביעית לחיות שבשדה, מותר להנות מהם לאחר השביעית^א, אבל לאחר שכלו מהשדה, יש לבערם גם מהבית, שנאמר, "וּלְבַקְצָרְךָ וְלַחֲיָה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָה לְאֹכֶל" (ויקרא כ"ה ז'). לומר, כל זמן שחיה אוכלת בשדה, האכל לבהמתך בבית, כלה לחיה מן השדה, כלה לבהמתך מן הבית. ואמרו חכמים, משירדה רביעה שניה, מכאן ואילך אין תבן וקש בשדות, שהגשמים עושים אותן זבל, ויש לבערם מהבית.

זמן היתר לקט שכחה ופאה ופרט לכל

הלקט השכחה והפאה, וכן הפרט, מתנות עניים הם, שנאמר, "וּבְקַצְרְכֶם אֶת קְצִיר אֲרָצְכֶם לֹא תִכְלֶה פֶּאֶת שְׂדֵךְ לְקַצֵּר וְלִקְט קְצִירְךָ לֹא תִלְקֹט. וְכִרְמֶךָ לֹא תַעֲלֹל וּפְרֵט כִּרְמֶךָ לֹא תִלְקֹט לְעֵנִי וְלִגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (ויקרא ו' ט"ו-י'). "וּבְקַצְרְכֶם אֶת קְצִיר אֲרָצְכֶם לֹא תִכְלֶה פֶּאֶת שְׂדֵךְ בְּקַצְרְךָ וְלִקְט קְצִירְךָ לֹא תִלְקֹט לְעֵנִי וְלִגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (ויקרא כ"ג כ"ב) "כִּי תִקְצֹר קְצִירְךָ בְּשֵׂדֶךָ וְשָׂכַחְתָּ עֹמֵר בְּשֵׂדֶךָ לֹא תִשׁוּב לְקַחְתּוֹ לְגֵר לְיָתוֹם וְלֵאלְמָנָה יִהְיֶה לְמַעַן יְבָרְכֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ. כִּי תַחֲבֹט זֵיתֶךָ לֹא תִפְאַר אַחֲרֶיךָ לְגֵר לְיָתוֹם וְלֵאלְמָנָה יִהְיֶה. כִּי תִבְצֹר כִּרְמֶךָ לֹא תַעֲלֹל אַחֲרֶיךָ לְגֵר לְיָתוֹם וְלֵאלְמָנָה יִהְיֶה" (דברים כ"ד י"א-כ"א).

ומבואר, שכששהו המתנות הללו בשדה זמן רב, ולא נטלו עניים, נעשים הפקר לכל ומותרים גם לעשירים, אכן יש חילוק בדבר זה בין מיני התבואות.

א. לקט שכחה ופאה של תבואה, משילכו הנמושות בשדה, הרי הם מותרים לכל.

- **לדברי רבי יוחנן, הנמושות הם הזקנים ההולכים על משענת,** שהולכים לאט, ומעיינים היטב לחפש מתנותיהם, ומאחר שהלכו עניים זקנים אלו בשדה, סבורים כל העניים, שאין עוד מתנות עניים בשדה, ומתייאשים מהם, ומעתה הם מותרים לכל.

- **ולדברי ריש לקיש, הנמושות הם המלקטים זה אחר זה, שמוליך עני את בנו ללקט אחר,** ומאחר שהלכו אלו בשדה, סבורים כל העניים שאין עוד מתנות עניים בשדה, ומתייאשים מהם, ומעתה הם מותרים לכל.

^א וסבירא ליה כמאן דאמר ספיחי זרעים מותרים. ולרבי עקיבא דאמר ספיחי זרעים אסורים מקרא דהן לא נורע ולא נאסוף ... צריך לומר דמוקי לה ולבהמתך ולחיה וגוי בספיחי אילנות, ולאו דוקא תבואה קאמר, אלא כגון תבואת הכרם, דהיינו אילנות, אבל ספיחי זרעים אסורים. [תוס'].

ב. פרט ועוללות של ענבים, [ולכאורה הוא הדין לפאה ושכחה של ענבים], **משילכו העניים בכרם ויבואו,** כלומר משיעברו בכרם שתי פעמים, מעתה סבורים כל העניים שאין שם עוד מתנות עניים, ומתייאשים מהם, **והם מותרים לכל.**

ג. ומתנות עניים של זיתים [=שכחה ופאה], **משתרד רביעה שניה,** סבורים כל העניים, שכבר לקטו משם הכל, ומתייאשים מהנשאר, **ומותר לכל.**

ירידת הגשמים נקראת רביעה

אמר רבי אבהו, ירידת הגשמים נקראת רביעה, מלשון בעילה [כמו הרובע והנרבע], **משום שהגשמים רובעים את הארץ.**

וכמאמר רב יהודה, מיטרא בעלה דארעא הוא [=המטר הוא הבעל של הארץ], שנאמר, **"כי כַּאֲשֶׁר ירד הגשם והשֶׁלֶג מן השמים ושֶׁמֶה לא ישוב כי אם הַרְוָה אֶת הָאָרֶץ וְהוֹלִידָה וְהִצְמִיחָה וְנָתַן זֶרַע לְזֶרַע וְלֶחֶם לְאֹכְלֵי"** (ישעיהו נ"ה י').

שיעור גשמים של רביעה ראשונה ושניה

נתבאר, שאם לא ירדו גשמים עד שעבר זמן רביעה שלישית, התחילו היחידים להתענות. ומבואר, שאם ירדו גשמים בשיעור מועט, אין להחשיבם כגשמים, והרי זה כלא ירדו, ורק כשירדו כראוי, נחשבים הם כגשמים.

ולדברי רבי אבהו, **רביעה ראשונה** תיחשב גשם, **כשירדו בה מים שימיסו את הקרקע בעומק טפח.** ו**רביעה שניה** תחשב גשם, **כשירדו בה גשמים, עד שתהא האדמה מלאה מים, בשיעור שיוכלו לעשות ממנה מגופה לחבית, בלא להוסיף מים אחרים,** [שדרך עשיית כלי חרס, מערבים מים באדמה לעשותה כמו בוך, ועושים מהם צורה, ומבשלים בכבשן].

גשמים שאין בהם משום ועצר

נאמר, **"השֶׁמֶרוּ לְכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְסָרְתֶם וְעִבְדֶתֶם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם. וְחָרָה אֵף ה' בְּכֶם וְעִצַּר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר וְהִאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ וְאֲבַדְתֶּם מִהָרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטְּבָה אֲשֶׁר ה' נָתַן לְכֶם"** (דברים י"א ט"ז-י"ז).

ומבואר, שאין כוונת הכתוב **"וְעִצַּר אֶת הַשָּׁמַיִם"** שלא ירד גשם כלל, אלא שלא ירד כראוי, אבל אם ירד מעט, עדיין יש כאן עצירה.

ואמר רב חסדא, שאם ירדו גשמים בשיעור שהאדמה מלאה מים, לעשות ממנה מגופה לחבית בלא תוספת מים אחרים, ודאי ירדו גשמים כראוי, ולא נתקיים הכתוב "וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם".

ואם ירדו גשמים אף פחות מכך, אבל ירדו קודם קריאת שמע של ערבית, שנאמר בה "וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם", מאחר שירדו ביום ימים הם, וגם כן לא נתקיים הכתוב "וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם". אבל אם ירדו קודם קריאת שמע של שחרית [על ידי עננים קלושים], אינם ימים, ועדיין יש קיום לכתוב "וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם".

גשמי בוקר

גשמים היורדים בבוקר [אף קודם קריאת שמע של שחרית] על ידי עננים עבים, גשמי ברכה הם. ועל גשמים כאלה אמר רב פפא לאבבי, מיטרא במפתח בבי [=אם יורד מטר בשעת פתיחת השערים כלומר בבוקר]. בר חמרא [=חמר המעביר משאות על חמורו], מוך שקך [=קפל את השק שבו אתה נושא תבואה], וגני [=ולכן לישן], מפני שהשנה מתברכת, ויהיה שובע בעולם ולא ישתכר במכירת תבואתו.

אבל גשמים היורדים בבוקר על ידי עננים קלושים אינם גשמי ברכה, ועליהם אמר רב יהודה בר יצחק, הני ענני דצפרא לית בהו מששא [=ענני הבוקר אין בהם ממש, ואין שנה מתברכת על ידם], שנאמר, "מַה אֲעֲשֶׂה לָךְ אֲפָרִים מֵה אֲעֲשֶׂה לָךְ הַהוֹדָה [חֲסִדְךָ כִּם כְּעֲנַן בְּקָר] [שאיך בו ממש] וְכִטְל מִשְׁפָּיִם הֲלָךְ" (הושע ו' ד').

ירידת גשמים בטבת

אם לא ירדו גשמים עד טבת, טוב לשנה שירדו בה בטבת גשמים הרבה, עד יהיו הדרכים מנוולות בטיט [=טבא לשתא דטבת מנוולתא, שהדרכים מנוולות בטיט מפני הגשמים], שבכך תשלים השנה את מה שהחסירה עד טבת.

ואם עד טבת ירדו גשמים כראוי, טוב לשנה שבטבת לא ירדו גשמים, [=טבא לשתא דטבת ארמלתא, כלומר, אשריה וטוב לה לשנה, שאין גשמים יורדים בה בטבת^א].

^א וי"מ שעל זה נאמר טבא לשתא דטבת מנוולתא, כלומר שירדו גשמים קודם לכן, וכשנכנס טבת הדרכים מנוולות, ועתה לא יהא נזק אם יפסיקו בטבת, ויהיה בכך תועלת. [עיי' רש"י].

וי"א שמניעת הגשמים בטבת מועילה לכך שיוכלו התלמידים ללכת בדרכים ללמוד תורה, או שלא יהיו הגינות בורות, שכן אין טוב להם ריבוי מים. וי"א שמניעת הגשמים בטבת מועילה לכך שלא יהא השדפון נאחז ונדבק בתבואה.

ירידת גשמים על מקצת מדינה

לדברי רב חסדא, כשירדו גשמים רק על מקצת מדינה, **אם ירדו שם כראוי**, אף על פי שעל חלקה האחר של המדינה לא ירדו, **אין הדבר נחשב כקיום קללת "ועצר את השמים"**, כי אותם שירדו להם גשמים מוכרים לאחרים, ויש לכולם.

אבל כשבמקום שירדו יותר מדאי, **כולם מקולקלים**, אלו מקולקלים מחמת חסרון הגשמים, ואלו מקולקלים מחמת ריבוי הגשמים, המקלקל את תבואתם.

וכן ביאר רב יהודה אמר רב את הכתוב "וְגַם אֲנֹכִי מִנְעֵתִי מִכֶּם אֶת הַגֶּשֶׁם בְּעוֹד שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים לְקִצְרֵי וְהַמְטַרְתִּי עַל עֵיר אֶחָת וְעַל עֵיר אֶחָת לֹא אֲמַטִּיר חֻלְקָה אֶחָת תִּמְטַר וְחֻלְקָה אֲשֶׁר לֹא תִמְטַר עֲלֶיהָ תִּיבֹשׁ" (עמוס ד' ז') **שניהם לקללה**, אלו שלא יהא להם מטר מחמת חסרון המטר, ואלו שיהא להם מטר, מחמת ריבוי המטר, שכן ביאור הכתוב "תִּמְטַר", תהא מקום מטר, כלומר מרובה במטר.

ברכה על הגשמים

כשירדו גשמים בשיעור שניתן לומר עליהם שהם **כחתן היוצא לקראת כלה**, מברכים עליהם. [י"מ שהכוונה לכך שכשהטיפה נופלת, יוצאה אחרת ובולטת כנגדה, על ידי שהארץ מלאה מים. וי"מ שהכוונה לכך שהשווקים מקלחים מים זה כנגד זה].

השומע על ירידת הגשמים, מברך ברכת הטוב והמטיב.

והרואה את ירידתם, מברך את ברכה אחת:

לדברי רב יהודה אמר רב, אומר כך – **"מודים אנחנו לך ה' אלקינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו"**.

ורבי יוחנן מסיים כך – **"אילו פינו מלא שירה כים ולשונונו רנה כהמון גליו ... אל יעזבונו רחמך ה' אלקינו ולא עזבונו ברוך אתה ה' רוב ההודאות"**.

ורבא הקשה למה נאמר רוב ההודעות ולא כולן ולכן אמר שהחתימה היא – **"ברוך**

אתה ה' אל ההודאות".

ולפיכך אמר רב פפא שיחתום בשניהם – "ברוך אתה ה' אל ההודאות ורוב ההודאות" וי"ג "רוב ההודאות ואל ההודאות" ומעתה מובן, שרוב ההודאות אינו מלשון רוב ומיעוט אלא לשון הרבה כלומר הוא אל של כל ההודאות והן מרובות.

דף ז'

יום הגשמים ותחיית מתים

לדברי רבי אבהו – יום הגשמים גדול מתחיית המתים, שכן תחיית המתים לצדיקים בלבד, [אבל רשעים אינם חיים, כמו שנאמר, "וַיִּצְאוּ וְרָאוּ בְּפָגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפְּשָׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאֲשָׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דִרְאוֹן לְכָל בָּשָׂר" (ישעיה ס"ו כ"ד)]. ואילו הגשמים בין לצדיקים ובין לרשעים.

ולדברי רב יוסף – יום הגשמים שקול כתחיית המתים, ומהטעם הזה קבעו הזכרת גשמים בברכת מחיה המתים.

יום הגשמים ויום שנתנה בו תורה

לדברי רב יהודה – יום הגשמים שווה ליום שנתנה בו תורה, שכן אין לקח אלא תורה, כמו שנאמר, "כִּי לָקַח טוֹב נִתְּתִי לָכֶם תּוֹרָתִי אֶל תַּעֲזֹבוּ" (משלי ד' ב'), ונאמר "וַיַּעֲרֹף כַּמָּטֵר לְקַחֵי תִּזְלַל כְּפִטְל אֲמָרְתִּי פִּשְׁעִירִים עָלָי דָּשָׂא וְכַרְבִּיבִים עָלָי עֲשִׂבוּ" (דברים ל"ב ב'), כלומר יטוף עליכם לקחי שהוא התורה כמטר ומכאן שיום מתן תורה הרי הוא כיום המטר.

ולדברי רבא – יום הגשמים גדול יותר מיום שנתנה בו תורה, שהרי הכתוב אומר "וַיַּעֲרֹף כַּמָּטֵר לְקַחֵי" לומר שהתורה הרי היא כמטר, וסברא היא, מי נתלה במי, הוי אומר קטן נתלה בגדול.

תלמיד חכם הגון ותלמיד חכם שאינו הגון

א. מצד אחד נאמר, "וַיַּעֲרֹף כַּמָּטֵר לְקַחֵי", ומשמע שהתורה באה בכח, והורגת. ומצד שני נאמר, "וַתִּזְלַל כְּפִטְל אֲמָרְתִּי", ומשמע שהתורה באה בנחת. וביאר רבא, אם תלמיד

חכם הגון הוא כטל, ואם לאו, עורפהו [=הרגהו] כמטר.

ב. רבי ירמיה אמר לרבי זירא לבוא ללמוד, ואמר לו חלש לבי, ואיני יכול ללמוד, אמור דברי אגדה. ואמר לו, נאמר "כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׁדֶה" (דברים כ"י"ט), וביאר רבי יוחנן, וכי האדם הוא עץ, אלא בא הכתוב ללמד שבדבר זה האדם דומה לעץ, בעץ נאמרו שני דברים, על עץ מאכל נאמר, "מִמֶּנּוּ תֹאכַל וְאֵתוּ לֹא תִכְרְתֶ" (דברים כ"י"ט), ועל עץ שאינו עץ מאכל נאמר, "אֵתוּ תִשְׁחִית וְכָרְתֶ" (דברים כ"כ), וכמו כן האדם, **אם תלמיד חכם הגון הוא, "מִמֶּנּוּ תֹאכַל [כלומר למוד ממנו] וְאֵתוּ לֹא תִכְרְתֶ", ואם לאו, "אֵתוּ תִשְׁחִית וְכָרְתֶ", כלומר סור מעליו^א.**

העוסק בתורה לשמה והעוסק שלא לשמה

היה רבי בנאה אומר, **כל העוסק בתורה לשמה**, [משום כאשר צוני ה' אלקי, ולא כדי להקרות רבי], **תורתו נעשית לו סם חיים**. שנאמר, "עֵץ חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכֶיָה מְאֹשֶׁר" (משלי ג' י"ח). ואומר "רִפְאוּת תְּהִי לְשֶׁרֶף וְשִׁקּוּי לְעִצְמוֹתֶיךָ" (משלי ג' ח'). ואומר "כִּי מִצְאֵי מִצְאֵי חַיִּים וְיִפְקֶ רְצוֹן מֵהִ" (משלי ח' ל"ה)

וכל העוסק בתורה שלא לשמה, נעשית לו סם המות^ב, "יַעֲרֹף כְּמִטָּר לְקַחִי", ואין עריפה אלא הריגה, שנאמר "וְהוֹרְדוּ זִקְנֵי הָעִיר הָעִיר הַהִוא אֶת הָעֵגְלָה אֶל נַחַל אֵיתָן אֲשֶׁר לֹא יַעֲבֹד בּוֹ וְלֹא יִרְעַע וְיַעֲרְפוּ שָׁם אֶת הָעֵגְלָה בְּנַחַל" (דברים כ"א ד').

הלימוד יחד והלימוד ביחידות

אמר רבי חמא ברבי חנינא, נאמר, "בְּרִזְלָל בְּבִרְזָל יַחַד [=יחדד] וְאִישׁ יַחַד [=יחדד] פְּגִי יַעֲהוּ" (משלי כ"ז י"ז), לומר לך, מה ברזל זה, אחד מחדד את חברו, [כגון סכין על גבי חברתה], **אף שני תלמידי חכמים, מחדדים זה את זה בהלכה.**

^א והא דאמרין דלומדים מתלמיד חכם אף על פי שאינו הגון כרבי מאיר שהיה לומד לפני אחר, היינו דוקא תלמיד חכם יכול ללמוד לפניו, לפי שלא ילמוד ממעשיו, אבל אם אינו תלמיד חכם, אינו רשאי ללמוד לפניו. [תוס'].

^ב "מצאיי" כתיב.

^ג וקשה והלא אמרינו, לעולם יעסוק אדם בתורה אף על גב שאינה לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ויש לומר דתרי שלא לשמה הוי, דמה שאמרין לעולם יעסוק בתורה אפילו שלא לשמה, היינו כלומר כדי שיקרא רבי או כדי שיכבדוהו. ומה שאמרין הכא כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשה לו סם המות, היינו מי שלומד לקנטור. [תוס'].

אמר רבה בר בר חנה, למה נמשלו דברי תורה כאש, כמו שנאמר, "קלוא כה דבְּרִי קָאָשׁ נְאָם ה' וּכְפִטִישׁ יִפְצֹץ סָלַעִי" (ירמיהו כ"ג כ"ט), לומר לך, מה אש אינו דולק יחיד, [אלא שנים או שלשה ביחד], אף **דברי תורה אין מתקיימים ביחיד** [בלא חבר שיחדדנו].

ואמר רבי יוסי ברבי חנינא, נאמר, "חֲרַב אֶל הַבָּדִים וְנֶאֱלָו חֲרַב אֶל גְּבוּרֵיהֶם וְחִתּוּ" (ירמיה נ"ו), לומר, **חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים^א, שיושבים בד בבד [=ביחידות]** ועוסקים בתורה.

ולא עוד אלא **שמטפשים**, כלומר אלו הלומדים לבדם, נעשים טפשים, שנאמר בכתוב הזה, "וְנֶאֱלָו", והוא לשון טפשות.

ולא עוד אלא **שחוטאים**, שכן עם הטפשות בא החטא, כמו שנאמר "וַיֹּאמֶר אֶהְרֹן אֶל מֹשֶׁה בִּי אֲדֹנָי אֵל נָא תִשֶׁת עָלֵינוּ חֲטָאת אֲשֶׁר נִוְאָלְנוּ וְאֲשֶׁר חָטָאנוּ" (במדבר י"ב י"א). וכן נאמר "וְנֶאֱלָו שְׂרִי צַעַן נִשְׂאוּ שְׂרִי נֶף הִתְעוּ אֶת מִצְרַיִם פֶּנֶת שִׁבְטֵיהֶם" (ישעיה י"ט י"ג), ותועה היינו חוטא.

הקטנים מוסיפים לגדולים

אמר רב נחמן בר יצחק, למה נמשלו דברי תורה כעץ, כמו שנאמר, "עֵץ חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ וְתִמְכֶּיהָ מֵאֲשֶׁר" (משלי ג' י"ח), לומר לך, מה עץ, קטן מדליק את הגדול, [שכשמדליק את האור, מצית את העצים הדקים תחילה], אף **תלמידי חכמים, קטנים מחדדים את הגדולים**, [על ידי ששואלים אותם כל שעה].

וכן אמר רבי חנינא, **הרבה תורה למדתי מרבותי, ומחבריי יותר מרבותי, ומתלמידי יותר מכולן**.

תלמיד הגון ותלמיד שאינו הגון

א. מצד אחד נאמר, "לְקִרְאֵת צִמָּא הִתְיוּ מַיִם" (ישעיהו כ"א י"ד) כלומר יש להוליך את המים לצמא. ומצד שני נאמר, "הוּי כֹּל צִמָּא לְכוּ לְמַיִם" (ישעיהו נ"ה א') כלומר הצמא ילך למים. וביאר רבי חנינא בר פפא, **אם תלמיד הגון הוא, שרוצה ללמוד ממך, "לקראת צמא התינו מים", כלומר מצוה לרב ללכת אצלו ללמדו. ואם לאו, "הוּי כֹּל צִמָּא לְכוּ לְמַיִם", כלומר ילך הוא אצל הרב**.

^א כלומר על תלמידי חכמים עצמם, ומכנה הדבר כלפי אחרים.

ב. מצד אחד נאמר "פּוּצוּ מֵעֵינֵיךָ חוּצָה" (משלי ה' ט"ז), כלומר למד לאחרים, ואל תשמור אצלך. ומצד שני נאמר, "יְהִי לְךָ לְבַדָּךְ וְאִין לְזָרִים אֲתָדָךְ" (משלי ה' י"ז). וביאר רבי חנינא בר חמא, **אם תלמיד הגון הוא, "פּוּצוּ מֵעֵינֵיךָ חוּצָה", ואמור לו סתרי תורה. ואם לאו, "יְהִי לְךָ לְבַדָּךְ וְאִין לְזָרִים אֲתָדָךְ".**

דברי תורה מתקיימים במי שדעתו שפלה

אמר רבי חנינא בר אידי, למה נמשלו דברי תורה למים,

כמו שנאמר, "הוי פל צמא לכו למים" (ישעיהו נ"ה א'), לומר לך, מה מים מניחים מקום גבוה והולכים למקום נמוך, אף דברי תורה, אין מתקיימים אלא במי שדעתו שפלה.^א

ואמר רבי אושעיא, למה נמשלו דברי תורה לשלשה משקים הללו, מים יין וחלב, כמו שנאמר "הוי פל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלוא כסף ובלוא מחיר יין וחקלב" (ישעיהו נ"ה א') [נהכוונה לתורה שאינו נותן משלם בשביל ללמוד ולדעת], לומר לך, מה שלשה משקים הללו, אין מתקיימים אלא בכלי חרס שהם פחותים שבכלים, אף דברי תורה אין מתקיימים אלא במי שדעתו שפלה.

וכמעשה שהיה בבת קיסר שאמרה לרבי יהושע בן חנניה – אי^ב חכמה מפוארה בכלי מכוער.

אמר לה – אביך נותן יין בכלי חרס, [בדרך שחוק אמר, ומרמוז, מה את אומרת לי, והלא אביך נותן יין בכלים מכוערים של חרס].

אמרה לו – אלא במה יתן אם לא בשל חרס, הלא הכל עושים כן.

אמר לה – אתם שאתם חשובים, תנו בכלי זהב וכסף.

הלכה ואמר לאביה, ונתנום בכלי זהב וכסף, והחמיץ, ובאו ואמרו לו.

אמר לה הקיסר לבתו – מי אמר לך כך.

^א וכן נמי אמרין בעירובין פרק כיצד מעברין, לא בשמים היא ולא מעבר לים היא, כלומר לא תמצא התורה במי שמגביה עצמו כשמים, שדעתו גבוה, ולא בסוחרים ההולכים במדינת חים, בעבר הים, דאי ספרא לא סייפא, ואי סייפא לא ספרא. והכי נמי איתא התם, לא בסחרנין ולא בתגרין ולא באיסטורולגין, כלומר באותן שרואין בכוכבים. אמרו ליה לשמואל, והא מר איסטורולגוס הוא, אמר להו, תיתי לי דלא מעיינא בהו אלא בעידן דנפקא למיא, פירוש להטיל מים, ולא אני מבטל לעצמי. [תוס'].

^ב אפשר שהוא כמו "איי", לשון צער, כמה חבל שחכמה מפוארה בכלי מכוער.

אמרה לו – רבי יהושע בן חנניה אמר לי.

קראו לרבי יהושע ושאלו הקיסר – למה אמרת לה כך.

ענה לו רבי יהושע – כמו שאמרה לי, [אי חכמה מפוארה בכלי מכוער], כך אמרתי לה, [שיין משתמר בכלי מכוער. אף התורה מתקיימת בי יותר משאלו הייתי נאה].

שאל הקיסר – והלא יש חכמים נאים שלומדים תורה.

ענה לו רבי יהושע – אותם חכמים נאים, אם היו מכווערים, היו לומדים יותר, שאי אפשר לנאה להשפיל דעתו, ובא לידי שכחה^א.

דברי תורה משתכחים בהיסח הדעת

טעם נוסף לכך שנמשלו דברי תורה לשלשה משקים הללו, מים יין וחלב, לומר לך, **כשם שלשה משקים הללו, אין נפסלים אלא בהיסח הדעת**, [שאם לא ישמרם יפה, יהיו נשפכים או נופל לתוכן דבר מאוס, ונפסלים מלשתות בדבר קל, יותר משמן ודבש, שמתוך שהן עבים צפה הפסולת למעלה, ואפשר אדם נוטל העליון וזורקו לחוץ, והתחתון בר ונקל], אף דברי תורה, אין משתכחים אלא בהיסח הדעת [אם אינו חוזר עליהם תמיד].

גדול יום הגשמים כיום שנבראו שמים וארץ

אמר רבי חמא ברבי חנינא, גדול יום הגשמים כיום שנבראו שמים וארץ, **ווי"ג שיום הגשמים גדול יותר מיום שנבראו שמים וארץ**, שנאמר, "הֲרַעֲפוּ שָׁמַיִם מִמַּעַל וַשְׁחַקִּימוּ יְזִלוּ צֶדֶק תִּפְתַּח אֲרֶזְךָ וַיִּפְּרוּ יִשְׁעֵי וַיִּצְדָּקָה תִצְמַיִת יַחַד אֲנִי ה' בְּרֵאֲתִיו" (ישעיהו מ"ה ח'), אם היה נאמר "בראתים", היה מובן שהכוונה לבריאת שמים וארץ, אבל עתה שנאמר לשון יחיד "בְּרֵאֲתִיו", מבואר שהכוונה לגשמים, ולמדנו שמשבת ומתפאר הקב"ה במטר השמים.

גדול יום הגשמים שאפילו ישועה פרה ורבה בו

אמר רב אושעיא, גדול יום הגשמים, שאפילו ישועה פרה ורבה בו, שנאמר, "הֲרַעֲפוּ

^א כן פירש רש"י. ותוס' כתבו, אם היו שונאים היופי, הוו תלמידי חכמים ביותר. [תוס']

שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע", כלומר בזמן ששמים מרעיפים גשמים, מליצי זכות נכנסים לפניו, ונזכרים לישועה.

הגשמים יורדים כשנמחלו עונותיהן של ישראל

אמר רבי תנחום בר חנילאי, אין הגשמים יורדים, אלא אם כן נמחלו עונותיהן של ישראל, שנאמר, "רצית ה' ארצה [במים] שבת שבת^א יעקב. נשאת עון עמך [מיד] כסית כל חטאתם סלה" (תהלים פ"ה ב'-ג).

אמר לו זעירי מדיהבת^ב לרבינא, אתם לומדים זאת מהכתוב הנ"ל אנו לומדים זאת מהכתוב הזה, "ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישאל פי תורם את הדרך הטובה אשר ילכו בה ונתתה מטר על ארצה אשר נתת לעמך לנחלה" (מלכים א' ח' ל"ו).

הגשמים נעצרים כשנתחייבו ישראל כליה

אמר רבי תנחום בריה דרבי חייא איש כפר עכו, אין הגשמים נעצרים, אלא אם כן נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה, שנאמר, "כאשר ציה גם חם יגזלו מימי שלג [ואין יורדים גשמים. בידוע ששאל חטאו" (איוב כ"ד י"ט).

אמר לו זעירי מדיהבת לרבינא, אתם לומדים זאת מהכתוב הנ"ל אנו לומדים זאת מהכתוב הזה, "והרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את בולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר ה' נתן לכם" (דברים י"א י"ז).

בשביל איזה חטא הגשמים נעצרים

א. לדברי רב חסדא, אין הגשמים נעצרים, אלא בשביל ביטול תרומות ומעשרות, שנאמר "ציה גם חם [דברים שציויתי אתכם בימות החמה, שהם הפרשת תרומות ומעשרות, ולא עשיתם] יגזלו מימי שלג".

^א "שבת" כתיב.

^ב אין זה זעירי סתם, שהוא היה מן הראשונים, ורבינא סוף הוראה, ולא ראו זה את זה, אלא זעירי אחר הנקרא זעירי מדיהבת. [רש"י].

ב. לדברי רבי שמעון בן פזי, אין הגשמים נעצרים, אלא **בשביל מספרי לשון הרע**, שנאמר "רוח צפון תחולל [=תבטל] גשם [שכן דרכה של רוח צפון להביא אור לעולם, ובכך גשמים נעצרים] ופגים נזעמים [שמראה הקב"ה בכך שאינו מביא גשם, מפני] לשון סתר [=שקר ורכילות^א]" (משלי כ"ה כ"ג)

ג. לדברי רב סלא אמר רב המנונא, אין הגשמים נעצרים, אלא **בשביל עזי פנים**, שנאמר, "וימנעו רבבים, ומקווש לוא הנה [וכל זה למה משום] ומצח אשה זונה הנה לה מִאֲנַת הַפְּלִים [שהיה בך עזות]" (ירמיהו ג' ג').

ד. לדברי רב קטינא, אין הגשמים נעצרים, אלא **בשביל ביטול תורה**, שנאמר, "בַּעֲצָלְתֵּיךְ מִדָּן הַמִּקְרָה" (קהלת י" י"ח). שכן "מִדָּן" לשון עניות הוא, כמו שנאמר "וְאִם מִדָּן הוּא מְעַרְפֵּד" (ויקרא כ"ז ח'), ו"הַמִּקְרָה" הוא הקב"ה, כמו שנאמר, "הַמִּקְרָה בְּמִים עֲלִיתִי הַשָּׁם עֲבִים רְכוּבוּ הַמְהַלֵּךְ עַל כַּנְפֵי רוּחַ" (תהלים ק"ד ג'), ואם כן, כוונת הכתוב "בַּעֲצָלְתֵּיךְ מִדָּן הַמִּקְרָה", שבשביל עצלות שהיה בישראל, שלא עסקו בתורה, נעשה שונאו של הקב"ה מדן, שאין בו כח להוריד טל ומטר.

ורב יוסף למד זאת מהכתוב, "וְעֵתָה לֹא רָאוּ אֹרֹךְ הַיָּמִים הַזֵּה הַיּוֹם הַזֶּה וְהַיּוֹם הַבָּא" (איוב ל"ז כ"א). אין אור אלא תורה, שנאמר, "כִּי יָרַח מִצְוָה וְתוֹרָה אֹרֹךְ" (משלי י"ו כ"ג), וכך כוונת הכתוב הנ"ל, "וְעֵתָה לֹא רָאוּ אֹרֹךְ", מפני שלא ראו אור תורה, "בְּהִירֵי הַיָּמִים הַזֵּה הַיּוֹם הַזֶּה וְהַיּוֹם הַבָּא" (איוב ל"ז כ"א). כלומר אפילו היו השמים בהרות בהרות, כלומר מלאים עננים ורוצה להוריד גשמים, מאחר שלא למדו תורה, רוח מפזרת אותם.

ה. לדברי רבי אמי, אין הגשמים נעצרים, אלא **בעון גזל**, שנאמר "עַל כְּפֵימָה נִשְׁפָּט אֹרֹךְ" (איוב ל"ז כ"ב), אין כפים אלא חמס כמו שנאמר, "וַיִּתְּכֶם שָׂקִים הָאֲדָם וְהַבְּהֵמָה וַיִּקְרָאוּ אֶל אֲלֵקִים בְּחֻזָּקָה וַיִּשְׁבּוּ אִישׁ מִדְּרָכּוֹ הַרְעָה וּמִן הַחֲמִס אֲשֶׁר בְּכַפְיָהֶם" (יונה ג' ח'), ואין אור אלא מטר, שנאמר, "אֲפֹרֶת בְּרִי [=שם המלאך הממונה על הגשם] יִקְרִיחַ עָבַר לְפָנָי עֲנֵן אֹרֹךְ" (איוב ל"ז כ"א), ואם כן כוונת הכתוב, "עַל כְּפֵימָה נִשְׁפָּט אֹרֹךְ", שבעוון חמס נמנע הגשם.

אדם שיש בו עזות פנים

אמר רב סלא אמר רב המנונא, כל אדם שיש לו עזות פנים, **סוף נכשל בעבירה**, שנאמר

^א כן הוא דרש המקרא. ופשט המקרא, כשם שרוח צפון מביאה גשם, כך פנים נזעמים באים על ידי לשון סתר. [ע"י רש"י].

"וּמִצַּח אֶשֶׁה זֹנָה הִיָּה לְךָ".

רב נחמן אמר, **בידוע שנכשל בעבירה**, שלא נאמר "יהיה לך" אלא "היָה לְךָ", משמע כבר נכשל.

אמר רבה בר רב הונא, כל אדם שיש לו עזות פנים, **מותר לקרותו רשע**, שנאמר "הִיעָז אִישׁ [כלומר איש שיש בו עזות] רָשָׁע בְּפָנָיו [כלומר אמור לו בפניו שהוא רשע, שמחמת עזותו בלבד מותר לקראתו כן^א] (משלי כ"א כ"ט).

רב נחמן בר יצחק אמר, **מותר לשנאותו**, שנאמר "וְעָז פָּנָיו [כלומר מי שהוא עז פנים] יִשְׁנָא" (קהלת ח' א') אל תקרי "יִשְׁנָא" אלא "יִשְׁנָא".

תקנה לעצירת הגשמים

בסוף הכתוב הנ"ל, בו מבואר שהגשמים נעצרים בעוון הגזל, מבואר שתקנה לעצירת הגשמים היא **התפילה**², שנאמר, "וַיִּצְוּ [הקב"ה] עֲלֶיךָ [על הגשם שתִּרְד] בְּמִפְגִּיעַ עליה]" (איוב ל"ו ל"ב), שכן פגיעה לשון תפילה היא, כמו שנאמר, "וְאֶתְּהָ אֶל תִּתְפַּלֵּל בְּעַד הַעָם הַזֶּה וְאֶל תִּשָּׂא בְעַד רָנָה וּתְפִלָּה וְאֶל תִּפְגַּע בִּי כִּי אֵינְנִי שֹׁמֵעַ אֹתָךְ" (ירמיהו ז' ט"ז).

ורבי אמי דרש זאת מהכתוב הבא, "אִם קָהָה הַבְּרָזָל [כלומר, אם ראית רקיע שקיחה כברזל, מלהוריד טל ומטר], וְהוּא לֹא פָּנִים קָלְקַל, [סיבת הדבר, בשביל מעשה בדור שהם מקולקלים. ומה התקנה לכך] וְחִילִים יִגְבֵּר [כלומר יתגברו בתפילה ורחמים], וְיִתְרוֹן [כלומר וטוב מזה היה, אם] הַכְּשִׁיר חֲכָמָה [שהיו מעשיהם כשרים מתחילה, ולא היו באים כלל לעצירת גשמים]" (קהלת י' י')

דף ח'

לימוד המשנה היטב נצרך להבנת התלמוד

אמר ריש לקיש, אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברזל, כלומר, התלמוד, שהוא

^א אף על גב דאמרינן בקדושין, הקורא לחבירו רשע, יורד עמו לחייו, לזה מותר, דודאי נכשל בעבירה, ועומד במורדו, דהכרת פניו ענתה בו. [תוס'].

² ילי"ע למה לא די בכך שחזור בו מהדבר שגרם לעצירת הגשמים, כלומר יחזיר הגזלה.

ביאור המשניות וטעמיהם, קשה לו, ואינו מתיישב לו מרוב קושיות, **בשביל משנתו שאינה סדורה עליו**, [י"מ שהכוונה לכך שאינו זוכר היטב מה ששנה, ולפיכך אין הטעמים מתיישבים בלבו, שאינו יודע מה הוא בא לבאר. וי"מ שהכוונה לכך שגורס בטעות, פוטר על החיוב, ומחייב על הפטור, ולכן קשה לו, כי הטעמים אינם מתיישבים לו עם מה ששונה בטעות]. ודבר זה למד מהכתוב, "וְהוּא לֹא פָּנִים קְלָקְלִי", שכך פירושו, "וְהוּא לֹא", כלומר אינו מבין שמועתו ותלמודו, מפני ש"פָּנִים קְלָקְלִי", שקלקל בדבר שהוא לפניו, כלומר במשנה שהיא קודמת לגמרא ולפניה.

ותקנתו להרבות בישיבה, שכך ילמד את המשניות מבני הישיבה החוזרים על משנתם, וזהו שנאמר, "וְחֻקֵּי לֵאמֹר", כלומר בין תלמידים, שהם חיילות "גְּבֵר".

"וְיִתְרוֹן", כלומר טוב מזה היה, אם "הַקְּשִׁיר חֻקְמָה", שהיה מסדר משנתו תחילה כהוגן קודם שהיה נכנס לתלמוד.

וכן מצינו באמוראים, שהיו חוזרים על משנתם פעמים הרבה שתקיים בידם, ורק אחר כך נכנסו ללמוד מרבותיהם גמרא.

ריש לקיש היה מסדר משנתו ארבעים פעמים כנגד ארבעים יום שניתנה תורה, ואחר כך נכנס לפני רבי יוחנן ללמוד גמרא.

ורב אדא בר אהבה היה מסדר משנתו עשרים וארבע פעמים כנגד מספר הספרים של תורה נביאים וכתובים, ואחר כך נכנס לפני רבא ללמוד גמרא.

סיבה שהתלמוד קשה לתלמיד כברזל

נתבאר, שלדברי ריש לקיש, אם ראית תלמיד שתלמודו קשה עליו כברזל, הסיבה לכך **בשביל שמשנתנו אינה סדורה לו**, כלומר הסיבה שהתלמוד קשה לו, כי המשנה הקודמת לתלמוד אינה סדורה לו, שנאמר "וְהוּא לֹא", כלומר אינו מבין שמועתו ותלמודו, מפני ש"פָּנִים קְלָקְלִי", שקלקל בדבר שהוא לפניו, כלומר במשנה שהיא קודמת לגמרא ולפניה.

ורבא דרש את הכתוב באופן אחר **ואמר**, אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברזל, כלומר שתלמודו אינו מיושב אצלו, **בשביל רבו שאינו מסביר לו פנים**, כלומר שמראה לו פנים רעות, שנאמר "וְהוּא לֹא", כלומר אינו מבין שמועתו ותלמודו, מפני ש"פָּנִים קְלָקְלִי", שרבו מראה לו פנים רעות. ותקנתו להרבות רעים על רבו שיתפייס הימנו ויסביר לו פנים, שנאמר "וְחֻקֵּי לֵאמֹר". "וְיִתְרוֹן", כלומר טוב מזה היה, אם "הַקְּשִׁיר

חֲקֻמָּה", שהיו מעשיו מוכשרים לפני רבו מתחילה.

הגשמים נעצרים בשביל שאין מתפללים

אמר רבי אמי, אם ראית דור, שהשמים משתכים עליו כנחשת, כלומר נעשים כחלודה, ונעצרים מלהוריד טל ומטר, בשביל לוחשי לחישות [=המתפללים בלחש] שאין בדור, שנאמר "אם ישֶׁף הַנֶּחֱשׁ, כלומר אם ישתכו השמים כנחשת, הסיבה לכך], בְּלוֹא לְחֹשׁ, [שאינו בעלי לחישות בדור] וְאִין וְתֵרוֹן לְבַעַל הַלְשׁוֹן" (קהלת י"א)

ותקנתם שילכו אצל מי שיודע ללחוש [=להתפלל], שנאמר בענין הגשמים, "יִגִּיד עֲלֵיו רְעוּ מְקַנְהָ אֶף עַל עוֹלָה" (איוב ל"ג), כלומר יתפלל עליו חברו. ומי שאפשר לו ללחוש [=להתפלל] ואינו לוחש, מה הנאה יש לו, שנאמר "וְאִין וְתֵרוֹן לְבַעַל הַלְשׁוֹן".

ואם לחש [=התפלל] ולא נענה, תקנתו ללכת אצל חסיד שבדור, וירבה עליו בתפילה, שנאמר, "עַל פְּנִים פֶּסָה אֹר וְיִצְו עֲלֶיהָ בְּמִפְגִּיעַ" (איוב ל"ב), ואין פגיעה אלא תפילה, שנאמר "וְאֶתְהָ אֶל תִּתְפַּלֵּל בְּעַד הָעַם הַזֶּה וְאֶל תִּשָּׂא בְּעַד רִנָּה וְתִפְלֶה וְאֶל תִּפְגַּע בִּי כִּי אֵינְנִי שֹׁמֵעַ אֶתְךָ" (ירמיהו ז' ט"ז).

ואם לחש [=התפלל] ועלתה בידו [=ונתקבלה תפילתו] ומגיס דעתו עליו [=מתגאה], מביא אף [=כעס] לעולם, שנאמר, "מְקַנְהָ אֶף", כלומר גורם להביא אף, "עַל עוֹלָה", על שהגיס דעתו למעלה.

שני תלמידי חכמים בעיר אחד

יש גורסים שלדברי רבא, שני תלמידי חכמים שיושבים בעיר אחת, ואין נוחים זה לזה בהלכה, מתקנאים באף, ומעלים אותו, כלומר מביאים אותו עליהם, שנאמר "יִגִּיד עֲלֵיו רְעוּ" [שכל אחד לעצמו] "מְקַנְהָ אֶף עַל עוֹלָה" [מתקנים באף שיהא עולה עליהם].

ויש גורסים שלדברי רבא, שני תלמידי חכמים שיושבים בעיר אחת, ונוחים זה לזה בהלכה, מתקנאים באף, ומעלים אותו, כלומר מעלים אותו שישתלק מעליהם, שנאמר "יִגִּיד עֲלֵיו רְעוּ" [שלומדים יחד] "מְקַנְהָ אֶף עַל עוֹלָה" [מתקנים ומעלים אותו מעליהם].

נחש ומספרי לשון הרע

אמר ריש לקיש, לעתיד לבוא מתקבצות ובאות כל החיות אצל הנחש, ואומרים לו, ארי

דורס ואוכל [מיד, ואינו מתירא], זאב טורף ואוכל, [שמוליך לחוריו ואוכל שם, שמפחד מן הבריות, ולכולן יש להם הנאה], אתה מה הנאה יש לך, [שאתה נושך בני אדם והורגם], שנאמר, "אם ישך הנחש בלוא לחש" (קהלת י"א).

עונה להם הנחש, "ויאין תרון לבעל הלשון" (קהלת י"א), כלומר מה יתרון לבעל הלשון שמספר לשון הרע, אף על פי שאין לו הנאה^א.

התפילה הנשמעת

תפילת היחיד אינה נשמעת בנקל, וכמאמר רבי אמר, אין תפלתו של אדם נשמעת, אלא אם כן משים נפשו בכפו, שנאמר, "נשא לבבנו אל כפים אל בשרים" (איכה ג' מ"א).

אבל תפילת הרבים נשמעת אף על פי שאין לב כולם שלם, וכדברי שמואל שהעמיד אמורא [=מתורגמן, להשמיע דרשתו לרבים] ודרש, "ויפתוהו [הרבים] בפייהם ובלשונם כזבו לו. ולבם לא נכון עמו [עם הקב"ה] ולא נאמנו בבריתו" (תהלים ע"ח ל"ו-ל"ז), ואף על פי כן שומע תפילתם כמבואר בכתוב הבא, "והוא רחום וקפח עון ולא נשחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר קל חמתו" (תהלים ע"ח ל"ח).

גשמים יורדים בשביל בעלי אמנה

אמר רבי אמר, אין גשמים יורדים, אלא בשביל בעלי אמנה, שנאמר, "אמות מארץ תצמח [כלומר יש אמונה במשא ומתן בין הבריות בארץ, ובזכות זה] וצדק משמים [הם הגשמים] נשקף" (תהלים פ"ה י"ב).

כמה גדולים בעלי אמנה

ואמר רבי אמר, בא וראה כמה גדולים בעלי אמנה^ב, מניין? מחולדה ובור, כמבואר באגדה.

מעשה היה בנערה אחת, שהיתה רוצה לילך לבית אביה, והיה בור בדרך, ונפלה. ובא

^א ולפיכך מביאו הקב"ה בדין אצל נחש, כדי שיתבייש, מפני שהשיא אדם הראשון, ומתביישים עמו מספרי לשון הרע. [רש"י]. ויל"ע את מי הקב"ה מביא בדין, את בעל לשון הרע או את הנחש.

^ב יל"ע מי הם בעלי האמנה, ומה היא גדולתם.

בחור אחד ואמר, אם אני אעליך תנשאי לי. אמרה לו, הן. ונשבעו ביניהן, שהוא לא ישא אשה אחרת, והיא לא תנשא לאיש אחר. ואמרו, מי מעיד בינינו. והיתה חולדה אחת הולכת לפני הבור, ואמרו, אלו שנים, בור וחולדה, יהיו עדים בינינו. והלכו לדרכם, והיא עמדה בשבועתה, והוא נשא אשה אחרת, וילדה בן, באת חולדה ונשכתו ומת, וילדה לו בן שני, ונפל לבור ומת. אמרה לו אשתו, מה זה המעשה שהגיע לנו, שלא כשאר בני אדם. נזכר השבועה וסיפר לאשתו כל המעשה. אמרה לו, אם כן חזור וקחנה, וכתב לה גט, והלך ונשא את הבתולה.

ומה המאמין בחולדה ובור כך, המאמין בהקב"ה, שמשוימו עד בינו לבין חבירו, על אחת כמה וכמה, שיקיים מה שהאמינו בו, ולכן יש להיזהר שלא לעבור על הדבר.

עם הצדיקים מדקדים יותר

אמר רבי יוחנן, כל המצדיק את עצמו מלמטה, שמכשיר ומקשט מעשיו, מצדיקים עליו הדין מלמעלה, כלומר מדקדקים עמו אפילו כחוט השערה, [יותר משאילו היה מקלקל מעשיו], **כדי למרק עונותיו, שנאמר "אָמֵת מְאָרָץ תִּצְמַח" שמכשיר מעשיו בארץ, אז "וְצִדְקַת מִשְׁפָּטִים נִשְׁקֶף", לא נאמר "צדקה" אלא "צִדְקָה", כלומר דין, שמדקדקים עמו.**

ולדברי רבי חייא בר אבין אמר רב הונא, ענין זה למד מהפסוק, "וּבְיָרְאֵתָּה עֲבָרְתָּה" (תהלים צ"א), המלמד, שמי שירא אותך, ככל שהוא ירא יותר, כך עברתך עליו יותר, כדי למרק עונותיו^א.

ולדברי ריש לקיש ענין זה למד מהפסוק, "פְּגַעְתָּ אֶת שֵׁשׁ וְעֵשָׂה צֶדֶק בְּדַרְכֶיךָ יִזְכְּרוּךְ הֵן אֵתָהּ קִצְפְּתָ וְנַחֲטָא בְּהֵם עוֹלָם וְנִנְשָׁע" (ישעיהו ס"ד ד'), שכך פירושו, "פְּגַעְתָּ אֵת" הצדיקים שהם "שֵׁשׁ וְעֵשָׂה צֶדֶק", ואף על פי כן "בְּדַרְכֶיךָ יִזְכְּרוּךְ", כלומר יזכרו לטובה את הנהגתך הזו, ואומרים "הֵן אֵתָהּ קִצְפְּתָ וְנַחֲטָא בְּהֵם", כלומר נענשים אנו על חטאנו, ועל ידי זה "עוֹלָם וְנִנְשָׁע", כלומר יתמרקו העוונות לעולם הבא ונושע בו.

ואמר רבי יהושע בן לוי, **כל השמח ביסורים שבאין עליו, מביא ישועה לעולם, שנאמר בהם, "עוֹלָם וְנִנְשָׁע".**

^א ופשוט המקרא, "מי יודע עו אפד", כלומר מי יודע עוזה וכו' למצוא אותו לנוס מפניד ביום אפד, "וּבְיָרְאֵתָּה עֲבָרְתָּה", כשם שאתה יראוי ומפוחד, כך יש להתיירא ולהתפחד מעברתך. [רש"י].

עצירה בגשמים ובאשה

מניעת הגשמים נקראת בתורה בלשון עצירה, כמו שנאמר, "וְחָרָה אִף ה' בְּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר וְהִאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ וְאֲבֹדְתֶם מִהֲרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטְּבֵה אֲשֶׁר ה' נָתַן לְכֶם" (דברים י"א י"ז), וכן נקראת האשה שמקשה ללדת ואינה יולדת. ומכאן לימד ריש לקיש, שבשעה שהשמים נעצרים מלהוריד מטר, הדבר דומה לאשה שמחבלת ואינה יולדת, והדבר קשה לעולם, ועל חטא הוא בא.

וכן אמר ריש לקיש משום בר קפרא, נאמרה עצירה בגשמים, ונאמרה עצירה באשה, [ועל כולם יש לבקש], נאמרה עצירה באשה, "כִּי עָצַר עֲצַר ה' בְּעַד כָּל רָחֵם לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל דְּבַר שָׁרָה אִשְׁתֵּי אַבְרָהָם" (בראשית כ' י"ח). ונאמרה עצירה בגשמים, "וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם".

לידה בגשמים ובאשה

אמר ריש לקיש משום בר קפרא, נאמר לידה באשה, ונאמר לידה בגשמים. נאמר לידה באשה, "וַתֵּהֵר וַתֵּלֶד בֶּן" ונאמר אֶסֶף אֱלֹקִים אֶת הַרְפָּתִי" (בראשית ל' כ"ג), ונאמר לידה בגשמים, "כִּי פָאֲשַׁר יָרַד הַגֶּשֶׁם וְהִשְׁלַג מִן הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי אִם הִרְוָה אֶת הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לְזֶרַע וְלַחֵם לְאֹכֵל" (ישעיהו נ"ה י').

פקידה בגשמים ובאשה

אמר ריש לקיש משום בר קפרא, נאמר פקידה באשה ונאמר פקידה בגשמים. נאמר פקידה באשה, "וְה' פָּקַד אֶת שָׁרָה פָאֲשַׁר אֶמֶר וַיַּעַשׂ ה' לְשָׁרָה פָאֲשַׁר דְּבַר" (בראשית כ"א א'). ונאמר פקידה בגשמים, "פָּקַדְתָּ הָאָרֶץ וַתִּשְׁקָקָה רַבַּת תַּעֲשָׁרְנָה פֶּלֶג [=בריכה] אֱלֹקִים מְלֵא מַיִם תִּכְיֹן דָּגָנָם כִּי כֹן תִּכְיֹנָה" (תהלים ס"ה י').

מהיכן גשמים יוצאים

נאמר, "פֶּלֶג [=בריכה] אֱלֹקִים מְלֵא מַיִם", מלמד, שכמין קובה [=אהל מלא מים] יש ברקיע, שממנה גשמים יוצאים.

"אִם לְשִׁבְטֵי אִם לְאֶרְצוֹ אִם לְחֹסֶד יִמְצְאוּ" (איוב ל"ז י"ג)

א. לדברי רבי שמואל בר נחמני, כך הוא ביאור הכתוב:

"אם לְשֶׁבֶט" – **אם גזר הקב"ה רוב גשמים לרעה, יורדים הם בכח, כשבט שמכה בכח.**

"אם לְאַרְצוֹ" – **ואם חזרו בתשובה, הקב"ה מורידם על הרים וגבעות, מקום שאין שם איש.**

"אם לְחֶסֶד וּמִצְאָהוּ" – **ואם גזר שירדו בחסד וברחמים, בנחת ימציאם לארצו.**

ב. ביאור נוסף לכתוב הנ"ל, שהכל טובה, ומוריד לכל דבר כפי מה שהוא נצרך:

"אם לְשֶׁבֶט" – **לאילנות הצריכים בכח^נ מוריד בכח.**

"אם לְאַרְצוֹ" – **לזרעים הצריכים בנחת מוריד בנחת.**

"אם לְחֶסֶד וּמִצְאָהוּ" – **לבורות שיחין ומערות הצריכים רוב מים להתמלא, ממציא להם כל צרכם.**

רעב ומות

בימי רבי שמואל בר נחמני היה רעב ומוות. אמרו, על שני דברים אי אפשר להתפלל [כפי שיתבאר בעזה"י להלן], ומאחר שרק על אחד נוכל להתפלל, נתפלל שלא ימותו, ורעב נסבול.

אמר להם רבי שמואל בר נחמני, **נתפלל על הרעב שיבטל ויהיה שובע, וממילא יתבטל גם המות, שכן כשהקב"ה נותן שובע, נותנו לחיים ולא למתים, כלומר אינו מביא שובע להמית בני אדם, אלא כדי שיחיו, שנאמר, "פֹּתַח אֶת יְדָיִךְ וּמִשְׁבִּיעַ לְכֹל חַי רְצוֹן"** (תהלים קמ"ה ט"ז), כלומר משביע רצון לחיים.

אין מתפללים על שני דברים יחד

נתבאר לעיל, שאין להתפלל על שתי גזרות רעות יחד. ואמרו, שהדבר למד **מהכתוב, "וַיִּנְצוּמָה וַיִּבְקֶשׂה מֵאֱלֹהֵינוּ עַל זֹאת וַיַּעֲתֶר לָנוּ"** (עזרא ח' כ"ג), "על זאת" **ולא על אחרת, אף על פי שיש אחרת.**

ובמערבא אמרו משמו של רבי חגי, שהדבר למד מהכתוב, "וַיִּרְחַמֵּן לְמַבְעָא מִן קַדָּם"

^נ כמבואר לעיל בסוף דף ג'.

אֱלֹהֵי שְׁמַיָא [ולבקש מלפני א-ל השמים] **עַל רְזָה דְּנָה** [=על סוד זה, של ידיעת חלום נבוכדנצר ופתרונו] דִּי לֹא הֶבְדִּדוּ דְּנִיָּאל וְחִבְרוּהֵי עִם שְׁאַר חֲכִימֵי בְּבֵל" (דניאל ב' י"ח), "עַל רְזָה דְּנָה" **וְלֹא עַל אַחַר**, אַף עַל פִּי שִׁישׁ אַחַר.

המקבל עליו להתענות מיד נחשב כמי שהתענה כבר

בימי רבי זירא גזרו גזרת שמד, וגם גזרו שלא ישבו בתענית, [כי לא רצו שתבוא ברכה לעולם בשבילם], ומחמת הגזרה השניה, לא יכלו לגזור תענית כדי לבטל את הגזרה הראשונה.

אמר להם רבי זירא, נקבל עלינו ימי תענית על גזרת השמד, על מנת שנקיים את ימי התענית שכשתיבטל הגזרה השניה, וקבלה זו תחשב לנו כאילו אנו כבר מתענים, ותועיל לבטל את גזרת השמד.

וכששאלו אותו מנין לו שקבלה לעשות דבר נחשבת כעשיית הדבר ממש, אמר להם, שכן מבואר בספר דניאל, **שנאמר**, "וַיֹּאמֶר אֵלַי אֵל תִּירָא דְּנִיָּאל כִּי מִן הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר נָתַתְּ אֶת לְבָדְךָ לְהַבִּין וְלַהֲתַעֲנוֹת לְפָנַי אֶלְקִיךָ נִשְׁמְעוּ דְּבָרֶיךָ וְאֲנִי בָאתִי בְּדְבָרֶיךָ" (דניאל י"ב), מבואר, שמשעה שקיבל עליו דניאל להתענות, כבר נשמעו דבריו כאילו התענה.

יום הגשמים קשה לבני אדם

אמר רבי יצחק, **אפילו בשנים של עצירת גשמים** כשני אליהו, בימי אחאב^א, שהעולם צריך לגשמים, **אם ירדו גשמים בערבי שבתות**, אינם אלא **סימן קללה**, כי בערבי שבתות בני אדם צריכים לחזור בשוק לקנות סעודת שבת.

ואמר רבה בר שילא, **קשה יומא דמיטרא** [=יום הגשמים], שאין בני אדם יכולים לעשות בו צרכיהן, **כיומא דדינא** [=כיום הדין], שני וחמישי, שמתקבצים בני אדם לדון עם חבריהם, [כפי תקנת עזרא]. ויש הומות וקולות ואוושות ביום הגשמים כיום הדין.

ואמר אמימר, **אם לא שיש צורך לבריות בגשמים הייתי מבקש רחמים ומבטלם**, משום שהם טורח לבני אדם, שאינם יכולים לצאת ולבא.

^א כמו שנאמר "אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי". [רש"י].

שמש בשבת

ואמר רבי יצחק, שמש בשבת, **צדקה לעניים**, שמתעדנים בה, ונוח להם יום ברור, ומתחממים בה ביום הצינה, שנאמר, "וְזָרְחָה לְכֶם יְרֵאֵי שְׁמַי [שומרי שבת] שְׁמֶשׁ צְדָקָה וּמִרְפָּא בְּכַנְפֶיהָ וּיצאתם ופשתם כְּעִגְלֵי מִרְבֵּק" (מלאכי ג' כ').

גדול יום הגשמים שאפילו פרוטה שבכיס מתברכת בו

ואמר רבי יצחק, גדול יום הגשמים, שאפילו פרוטה שבכיס מתברכת בו, כלומר אפילו מעשה ידים שאינן צריכים לגשמים, מתברכים בו, שנאמר, "ויפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך והלוי וגוים רבים ואתה לא תלנה" (דברים כ"ח י"ב).

היכן הברכה מצויה

ואמר רבי יצחק, אין הברכה מצויה, אלא **בדבר הסמוי מן העין**. וכעין זה שנו בבית מדרשו של רבי ישמעאל, אין הברכה מצויה, אלא **בדבר שאין העין שולטת בו**. וראיה לדבריהם, "יצו ה' אתך את הברכה באסמך [=מקום סמוי שאין העין שולטת בו] ובכל משלח ידך וברך בארץ אשר ה' אלקיך נתן לך" (דברים כ"ח ח')

תפילה וברכה במדידת הגורן

הנכנס למוד [=למדוד] את גרנו, **מתפלל**, "יהי רצון מלפניך ה' אלקינו שתשלח ברכה במעשה ידנו".

בא למוד, מברך, "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם השולח ברכה [ושפע] בכרי הזה".

מדד ואחר כך בירך, הרי זו תפלת שוא, לפי שאין הברכה מצויה, לא בדבר השקול, ולא בדבר המדוד, ולא בדבר המנוי, אלא בדבר הסמוי מן העין, [שאינו יודע הסכום^א].

^א תימה, דאמרינן פרק כל הבשר, גבי הני שקולאי דדרו חביתא דחמרא, בעו לאתפוחי, אותבוהו תותי מרויבא, פקע חביתא, ומפרש שם בשביל השד שהיה שם, עד דאכפייה מר בר רב אשי לשד לשלם, אמר ליה שידא למר בר רב אשי, ליקבע לי מר זימנא דאיזיל ואשלם, קבע ליה זימנא, כי מטא זימניה איעכב, ואמר ליה אמאי לא אתית בזמנך, אמר ליה כל מידי דצייר וחתים וכייל ומני לית לך רשות למישקל מיניה, אלמא בדבר המדוד והמנוי לית ליה רשות למשקל

גדול יום הגשמים כיום קבוץ גליות

אמר רבי יוחנן, גדול יום הגשמים, כיום קבוץ גליות, שנאמר, "שׁוֹבָה ה' אֶת שְׁבִיתֵנוּ"^א כְּאַפְיָקִים בְּנֶגֶב" (תהלים קכ"ו ד'), אפיקים הם מקורות מים, כמו שנאמר "וַיֵּרְאוּ אֶפְיָקִים" (שמואל ב' כ"ב ט"ז), ונגב היא ארץ יבשה ונגובה, והאופן שבו יש "אַפְיָקִים בְּנֶגֶב", כלומר שבאים מים בארץ יבשה, הוא על ידי ירידת גשמים, והכתוב משווה את השיבה מהגלויות לדבר זה, ומכאן שגדול יום הגשמים, כיום קבוץ גליות.^ב

גדול יום הגשמים שאפילו גייסות פוסקות בו

ואמר רבי יוחנן, גדול יום הגשמים, שאפילו גייסות [=חיילות] פוסקות בו, שנאמר (תהלים ס"ה י"א) "תִּלְמִיחַ בְּרִוְהָ" [=כשאתה מרווה תלמי הארץ בגשם, מיד] "נִחַת גְּדוּדֵיהָ" [גייסות נחים ופוסקים].

הדברים שנאמרו על גדולת יום הגשמים

דברים הנזכרים בדף ז':

א. גדול כתיחית המתים. וי"א גדול יותר מתחיית המתים.

ב. גדול כיום שנתנה תורה. וי"א גדול יותר מיום שנתנה תורה.

ג. גדול כיום שנבראו שמים וארץ. וי"ג גדול יותר מיום שנבראו שמים וארץ. [ודבר זה נאמר גם להלן בדף ט', אלא שבכל אחד מהמקומות למדו זאת מפסוק אחר].

מינה, ובדבר הסמוי אית ליה רשות, אלמא אין ברכה בדבר הסמוי. ויש לומר דלא קשה מידי, דהא דקאמר התם, היינו טעמא דלית להו אלא בדבר הפקר, ולא דבר דכיל ומנוי, או צייר וחתים, היינו בשביל דאין ברכה מצויה בהני, ולית בהו דבר הפקר, והאי דבעלים ניהו, אלא בדבר הסמוי, והיינו מטעם דהברכה מצויה בדבר הסמוי, ומה שמתרבה בשביל הברכה, אית להו רשות למישקל בסמוי, דהיינו כמו הפקר, שאין לשום אדם זכות בו. אי נמי הכא מיירי בדבר המנוי והמדוד בלא צייר וחתים, ובהא אית להו רשותא, והתם מיירי במדוד ומנוי וכיל וצייר וחתים, ובהא לית להו רשותא. [תוס'].^א

^א "שבותנו" כתיב.

^ב ואם תאמר, אמאי לא קאמר גדול יום הגשמים יותר מקיבוץ גליות, דהא כאפיקים בנגב כתיב, ומי נתלה במי, קטן נתלה בגדול, שאפיקים גדולים מיום קיבוץ גליות, דהכי נמי אמר לעיל "יערוף כמטר לקחי", מי נתלה במי, קטן נתלה בגדול. ויש לומר דהכי פירושו, אנו מתפללים הכי, שובה ה' את שביטנו כאפיקים היורדין בנגב, שגדול יום קיבוץ כאפיקים בנגב, אם כן עשה עמנו לטובה אות בקבוץ גליות, בהיות כי זה כמו זה, ואפיקים בנגב תחדש בכל יום, כיום קיבוץ גליות אבל יותר לא. [תוס'].

ד. גדול שאפילו ישועה פרה ורבה בו.

דברים הנזכרים בדף ח':

ה. גדול שאפילו פרוטה שבכיס מתברכת בו.

ו. גדול כיום קבוץ גלויות.

ז. גדול שאפילו גייסות פוסקות בו.

הגשמים נעצרים בשביל פוסקי צדקה ואין נותנים

ואמר רבי יוחנן, אין הגשמים נעצרים, אלא בשביל פוסקי צדקה ברבים^א, לעשות להם שם, ואין נותנים, שנאמר, "נְשִׂיאִים וְרוּחַ וְגֶשֶׁם אֵין אִישׁ מִתְהַלֵּל בְּמַתַּת שֶׁקֶר" (משלי כ"ה י"ד).

הסיבות לעצירת גשמים

דברים הנזכרים בדף ז':

א. כשנתחייבו ישראל כליה.

ב. ביטול תרומות ומעשרות.

ג. מספרי לשון הרע.

ד. עזי פנים.

ה. ביטול תורה.

ו. עון גזל.

דברים הנזכרים בדף ח':

ז. שאין לוחשי לחישות [=תפילות] בדור.

ח. פוסקי צדקה ואין נותנים.

^א אורחא דמילתא נקט ברבים, שאין אדם עשוי לפסוק צדקה בינו לבין עצמו ואינו נותן. [רש"י].

דף ט'

עשר בשביל שתתעשר

ואמר רבי יוחנן, הכתוב האמור בענין חיוב מעשרות, "עֲשׂוּ תְעַשְׂרוּ אֶת כָּל תְּבוּאוֹת זֶרְעֵךְ הַיֵּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה" (דברים י"ד כ"ב), כך משמעותו, עשר, בשביל שתתעשר^א.

מעשר כספים

הביאו כאן התוס' מה שדרשו בסיפרי, "עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה", אין לי אלא "תבואת זרעך" שחייב במעשר, רבית ופרקמטיא וכל שאר רווחים מנין, תלמוד לומר "את כל".

במעשר מותר לנסות את ה'

ריש לקיש נשא לאשה את אחותו של רבי יוחנן, ולאחר שמת ריש לקיש, [מחמת הקפדת רבי יוחנן עליו, כמבואר במסכת בבא מציעא], הניח בן.

וכשעוד היה אותו בן ינוקא [=ילד קטן], פגשו רבי יוחנן ואמר לו – אמור לי פסוקיך, כלומר אמור פסוקים שלמדת.

^א והכי נמי איכא בהגדה, היוצא השדה שנה [שנה], כלומר אם לא תעשר שדך כהוגן, לא יהיה לך אלא היוצא מן השדה, כלומר לא יעשה שדך אלא כפי מעשרות שהיו קודם לכן, דהיינו היוצא מן השדה, כלומר מה שהיית רגיל להוציא למעשר מן השדה. ומעשה באדם אחד, שהיה עשיר, והיה לו שדה שעשתה אלף כור, והיה אותו עשיר נוטל מאה כורין למעשר, ומפריש כל שנה ושנה, וכן עשה כל ימיו. כשחלה למות, קרא לבנו, ואמר לו, בני דע ששדה זו שאני מוריש לך עושה בכל שנה ושנה אלף כורין, הזהר שתפריש מאה כורין כאשר עשיתי. ומת אותו האיש, ועמד הבן במקומו, ועשה השדה אלף כורין כאשר היה עושה בחיי האב, והפריש ממנה מאה כורין, בשנה שניה נסתכל וראה הבן שמעשר היה דבר גדול, ואמר שלא יפריש, לשנה אחרת נתמעט השדה ולא עשה כי אם מאה כורין, נצטער עליו, ושמעו קרוביו שכך מיעט, ולא הפריש מעשר, באו כולם אצלו מלובשים לבנים ושמוחים, אמר להם כמדומה לי שאתם שמחים בקלקלתי. אמרו לו, נצטער עליך כי גרמת לך כל הרעה הזאת, ומפני מה לא הפרשת מעשר כראוי היטב, בא וראה כי מתחלה כשבא השדה לידך, היית בעל הבית והקב"ה כהן, שהיה המעשר חלקו ליתן לעניים, ועכשיו שלא הפרשת חלקו לו, היה הקב"ה בעל הבית ואתה כהן שאין שדך עושה מה שהיה עושה מתחלה אלף כורין, והפריש לך מאה כורין, והיינו דכתיב "ואיש את קדשיו לו יהיו", כלומר כשאינו מפריש כהוגן, לא יהיה לו אלא הקדשים, כלומר המעשר, ועל זה אמרו חכמים, המעקב מעשרותינו, לסוף בא שלא יהיה לו אלא אחד מעשר כדכתיב "וזרע חומר יעשה איפה" דהיינו המעשר דאיפה שלוש סאין ובחומר יש שלוש סאין, וכן כתיב "כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת". וה"ר נתן האופניאל פירש, היוצא מן השדה, כלומר ואם לאו, שאין אתה מפריש, העישור, יהיה לאותו היוצא לשדה, דהיינו עשו הרשע, כלומר שיקחוהו העובדי כוכבים. [תוס'].

אמר לו הינוקא – "עֲשֹׂר תַעֲשֹׂר אֶת כָּל תְּבוּאֹת זֵרַעְךָ הַיֵּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה" (דברים י"ד כ"ב). והמשיך הינוקא וביקש מרבי יוחנן שיבאר לו את הכתוב. [יתכן שהיה קשה לו, מדוע נכפל הכתוב "עֲשֹׂר תַעֲשֹׂר", ולא נכתב רק "עֲשֹׂר"].

השיב לו רבי יוחנן – כוונת הכתוב לומר עשר בשביל שתתעשר.

שאל הינוקא – וזאת מנין לך.

השיב רבי יוחנן – לך ונסה.

הקשה הינוקא – וכי מותר לנסות את הקב"ה, והלא נאמר, "לֹא תִנְסוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בְּמִסְה" (דברים ו' ט"ז).

השיב רבי יוחנן – כך אמר רבי הושעיא, דבר זה יוצא מן הכלל, ומותר לנסות בו את הקב"ה, **שנאמר, "הִבִּיאוּ אֶת כָּל הַמַּעֲשֹׂר אֶל בֵּית הָאוֹצָר וְיִהי טָרֵף בְּבֵיתי וּבְחֲנוּנֵי נָא בְּזֹאת אָמַר ה' צְבָאוֹת אִם לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֶת אַרְבּוֹת הַשָּׁמַיִם וְהִרִיקְתִּי לָכֶם בָּרָקָה עַד בְּלִי דִי"** (מלאכי ג' י'). [וביאור רמי בר חמא אמר רב את סוף הכתוב, "וְהִרִיקְתִּי לָכֶם בָּרָקָה עַד בְּלִי דִי", שתהיה ברכה מרובה כל כך, שלא תהיו צריכים לכל כך הרבה, ותאמרו "די", ועדיין תתרבה, ותאמרו שוב "די", ועדיין תתרבה ותאמרו "די", וכן יהיה פעמים רבות, עד שיבלו ויתעייפו שפתותיכם מלומר "די"].

אמר לו הינוקא לרבי יוחנן – אם הייתי מגיע לפסוק "הִבִּיאוּ אֶת כָּל הַמַּעֲשֹׂר כּוּ", לא הייתי צריך לך ולרבי הושעיא רבך, כי מהכתוב הזה הייתי לומר מעצמי, שהמעשר מתעשר, ומותר לנסות בזה את ה'.

נענש על חטאו ואינו מבין וזועף על ה'

שוב פגש רבי יוחנן את הינוקא שהניח ריש לקיש, והיה הינוקא יושב ולומד את הכתוב (משלי י"ט ג') "אֲנֹלֶת אֶדָם תִּסְלַף דְּרָכּוֹ" [כלומר כשאדם חוטא, הוא גורם לעצמו שדרכו תהא מסולפת, שבאים עליו פגעים], "וְעַל ה' יִזְעַף לְבוֹ" [שכועס ואומר, מפני מה ארע לי פגע זה, ואינו מבין שחטאיו גרמו].

ישב רבי יוחנן ותמה, ואמר, וכי יש דבר שכתוב בכתובים [=משלי] ולא נרמז בתורה^א.

^א לשון רש"י: ולא רמזה משה באורייתא, שהחומש הוא יסוד נביאים וכתובים, ובכולן יש סמך למצוא מן התורה. [עיי רש"י].

אמר לו הינוקא, וכי דבר זה לא נרמז בתורה, והרי כתוב, "וַיֹּאמֶר אֶל אֶחָיו הַיּוֹשֵׁב בְּסֹפֵי יָגוֹם הִנֵּה בְּאִמְתַּחְתֵּי וַיֵּצֵא לָבֶם וַיִּחְרְדוּ אִישׁ אֶל אֶחָיו לֵאמֹר מֶה זֹאת עֲשֵׂה אֲלֵקִים לָנוּ" (בראשית מ"ב כ"ח).

הגביה רבי יוחנן עיניו^א, שהיה רוצה לראותו, מפני שהוא חריף, וראה אותו. באה אמו והוציאה אותו, אמרה לו, בא מלפניו, שלא יעשה לך כמו שעשה לאביך, [שהמיתו כשנתן בו עיניו].

מטר בשביל יחיד פרנסה בשביל רבים

ואמר רבי יוחנן, מטר בא גם בשביל יחיד, ופרנסה אינה באה אלא בשביל רבים.

אם אין צריך מטר אלא לאדם אחד, כגון שזרע אחר זמן זריעת בני אדם, או שדר בעיר שכולה נכרים וצריך למטר, **בא בזכותו. שנאמר** "יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצְרוֹ הַטּוֹב אֶת הַשָּׁמַיִם לְתֵת מָטָר אַרְצְךָ [בלשון יחיד] בְּעֵתוֹ וּלְבָרֶךְ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה יְדֶךָ וְהִלִּיט גוֹיִם רַבִּים וְאֶתָּה לֹא תִלְוָה" (דברים כ"ח י"ב).

ופרנסה, שפע טובה ומחיה לכל העולם, אינו בא לעולם בזכות אחד, אלא בשביל רבים, שאם רבים צריכים שובע, שתשלח ברכה בתבואה, הקב"ה עושה, אם זכור^ב. שנאמר "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הֲנִי מִמְטִיר לָכֶם [לרבים] לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם וַיֵּצֵא הָעָם וַלְקִטוּ דָּבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסְנֶה הַיֶּלֶד בְּתוֹרְתֵי אִם לֹא" (שמות ט"ז ד').

שלושה פרנסים טובים ושלוש מתנות טובות

אמר רבי יוסי רבבי יהודה, **שלושה פרנסים טובים עמדו לישראל, אלו הן, משה ואהרן ומרים. ושלוש מתנות טובות ניתנו על ידם, ואלו הן, באר וענן ומן. באר^ג נתנה בזכות מרים. עמוד ענן בזכות אהרן. מן בזכות משה.**

^א שהיו עפעפיו מכסין את עיניו, ומגביהין במזלגי דכספא, כמבואר בבבא קמא בפרק אחרון. [רש"י].

^ב אבל יחיד הצריך שיתברכו תבואותיו, אין הקב"ה משנה בעבורו דין השנה, אלא כפי ברכותיה. ואף על פי שמוריד בשביל יחיד מטר זה להשביח תבואותיו, שלא יהו גרועות משל אחרים, אבל לעשות שדהו כשדה שובע, לא. [רש"י].

^ג בארה של מרים הוא סלע, וזבים ממנו מים, והיה מתגלגל והולך עם ישראל, והוא הסלע שבו הכה משה, שלא היה רוצה להזיל מימיו בשבילו, לפי שמתה מרים. [רש"י].

מתה מרים, נסתלק הבאר, שנאמר "וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כֹּל הַעֲדָה מִדְּבַר צֹן בַּחֲדָשׁ הַרְאִשׁוֹן וַיָּשָׁב הָעָם בְּקֹדֶשׁ וַתָּמֹת שָׁם מִרְיָם וַתִּקְבֹּר שָׁם. וְלֹא הָיָה מִיָּם לַעֲדָה וַיִּקְהְלוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהָרֹן" (במדבר כ' א'-ב'). **וחזרה בזכות משה ואהרן, שנאמר בענין,** "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. קַח אֶת הַמַּטֵּה וְהִקְהַל אֶת הַעֲדָה אִתָּה וְאֶהְרֹן אַחִיד וַדְּבַרְתָּם [שניכם] אֶל הַסֵּלַע לַעֲיִינֵיהֶם וְנָתַן מִיָּמִינוּ וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מִיָּם מִן הַסֵּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת הַעֲדָה וְאֵת בְּעֵינֵיהֶם" (במדבר כ' ז-ח).

מת אהרן, נסתלקו ענני כבוד, שנאמר, "וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מִקֹּדֶם עָרֹד יָשָׁב הַגִּבְעָה כִּי בָא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶד הַאֲתָרִים וַיִּלְחָם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשָּׁב מִמֶּנּוּ שְׂבִי" (במדבר כ"א א'). מה שמועה שמע, שמע שמת אהרן, ונסתלקו ענני כבוד, וכסבור ניתנה לו רשות להלחם בישראל, וזהו שנאמר "וַיִּרְאוּ כָּל הַעֲדָה כִּי גֹעַ אֶהְרֹן וַיִּכְּבוּ אֶת אֶהְרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כָּל בַּיִת יִשְׂרָאֵל" (במדבר כ' כ"ט), ואמר רבי אבהו, אל תקרי "וַיִּרְאוּ" [כלומר שהעדה ראו דבר], אלא "וויראו" [שהעדה נראתה לאחרים], וזאת "כִּי גֹעַ אֶהְרֹן" ונסתלקו ענני כבוד. **וחזרו שניהם [עננים ובאר] בזכות משה.**

מת משה, נסתלקו כולם, שנאמר, "וַאֲכַחֵד אֶת שְׁלֹשֶׁת הָרַעִים [משה אהרן ומרים]^א בְּיַרְח אֶחָד וַתִּקְצַר נַפְשִׁי בְּהֵם וְגַם נַפְשָׁם בְּחֵלָה בִּי" (זכריה י"א ח'), וכי בירח אחד מתו, והלא מרים מתה בניסן, [שנאמר, "וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל ... מִדְּבַר צֹן בַּחֲדָשׁ הַרְאִשׁוֹן ... וַתָּמֹת שָׁם מִרְיָם"], ואהרן מת באב [שנאמר, "וַיַּעַל אֶהְרֹן הַכֹּהֵן אֶל הַר הַהָרָה עַל פִּי ה' וַיָּמָת שָׁם ... בַּחֲדָשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ" (במדבר ל"ג ל"ח)], ומשה מת באדר. אלא מלמד, שנתבטלו שלש מתנות טובות שנתנו על ידן, ונסתלקו כולן בירח אחד.

והנה אף שלעיל נתבאר, שאין פרנסה באה בשביל יחיד, בשביל משה בא המן שהוא פרנסה, כי מאחר שמשה נצרך לרבים הרי הוא נחשב כרבים^ב.

כי משמש בארבעה לשונות

אמר ריש לקיש "כִּי" משמש בארבע לשונות, כלומר המילה "כִּי" משמשת בארבעה אופנים^ג.

א. אי.

פעמים "כִּי" משמש בלשון "אם", שהוא גם לשון "כאשר" או "אשר", וכן הוא בכתוב

^א פשיטא לן דבדידהו משתעי, שלא מצינו פרנסים לישראל שלשה כאחד אלא הם. [רש"י].

^ב כן מבואר בגמרא. ולכאורה יליע בדבר, הלא לא בא המן בשביל משה, אלא בזכותו בא המן לכולם, ואם כן הפרנסה באה לרבים ממש, ולא רק למשה הנחשב כרבים.

^ג וכן, וכד וברם, וארי, בכלל הני ארבע הן. [רש"י].

הנ"ל לפי פשוטו, "וַיִּרְאוּ כָּל הָעֵדָה כִּי [=אשר] גָּנַע אֶהְרֹן".

ב. דילמא [=שמא].

פעמים "כ"י" משמש לשון ספק "שמא", כמו בכתוב, "כ"י [=שמא] תאמר בלבבך רבים הגוים האלה מפני איכה אוכל להורישם" (דברים ז' י"ז).

ג. אלא.

פעמים "כ"י" משמש לשון היפוך כמו "אלא", כגון בכתוב, "ולא תקפץ את ידך מאחיד האביון. כ"י [=אלא] פתח תפתח את ידך לו" (דברים ט"ו ז'-ח').

ד. דהא.

פעמים "כ"י", הוא נתינת טעם לדבר, כמו "בגלל", וכך הוא משמש בכתוב, לפי דרשת רבי אבהו, "וייראו כל העדה", ולמה, "כ"י גנע אהרן".

שלושה חכמים שביישו את רב פפא

רב הונא בר מנוח, ורב שמואל בר אידי, ורב חייה מהמקום הנקרא ווסתניא, הוו רגילים ללמוד לפני רבא, וכשנחה נפשו של רבא [כלומר כשנפטר], באו ללמוד לפני רב פפא.

כל אימת שהיה אומר להם שמועה, ולא היתה מסתברת להם, היו מרמזים זה לזה, לומר, אינו יורד לעומק השמועה כרבא.

חלשה דעתו של רב פפא. והקריאו אותו בחלום את הפסוק "וַאֲכַחַד אֶת שְׁלֹשֶׁת הָרָעִים בְּיַרְח אֶחָד", לומר, שבשמים רוצים לעונשם, משום שמביישים אותו.

למחרת, כשנפרדו ממנו, אמר להם, "ילכו חכמים בשלום"^א.

רב שימי מקבל עליו שלא להקשות לרב פפא

רב שימי בר אשי היה רגיל ללמוד לפני רב פפא, והיה מקשה לו קושיות הרבה. יום

^א מבואר ע"פ מו"ק דף כ"ט, ואמר רבי לוי בר חייא, הנפטר מן המת לא יאמר לו לך לשלום, אלא לך בשלום, הנפטר מן החי לא יאמר לו לך בשלום, אלא לך לשלום.

אחד ראה שרב פפא נופל על פניו, ושמע אותו אומר, "רחמנא ליצלן מכיסופא דשימי" [=הרחמן יציל אותי מביושו של שימי]. ומאז קיבל עליו רב שימי לשתוק, ולא להקשות עוד לרב פפא.

מטר בשביל עשב בשדה של יחיד

נתבאר לעיל שלדעת רבי יוחנן מטר בא אף בשביל צורך יחיד. ומבואר שכן דעת ריש לקיש והוא למד זאת מהכתוב, "שָׁאֲלוּ מֵה' מֶטֶר בְּעֵת מִלְקוֹשׁ ה' עֲשֵׂה חֲזִיזִים וּמֶטֶר גְּשָׁם יִתֵּן לָהֶם לְאִישׁ עֵשֶׂב בְּשָׂדֵהוּ" (זכריה י' א').

ובברייתא דרשו מהכתוב הזה אף יותר, שלא רק כשצריך היחיד גשם בכל שדותיו מורידים לו מטר, אלא אף כשצריך בשדה אחד, מורידים לו מטר לאותה שדה שנאמר "בְּשָׂדֵהוּ", ולא רק כשצריך מטר לכל אותה שדה, אלא אף כשצריך מטר לעשב אחד בשדה, מורידים לו מטר לאותו עשב, שנאמר "עֵשֶׂב בְּשָׂדֵהוּ".

וכן היה עם רב דניאל בר קטינא, שהיתה לו גינה, וכל יום היה הולך ומעיין בה, ואומר, ערוגה זו צריכה מים, וזו לא צריכה מים, והיה יורד מטר ומשקה בכל פעם את הערוגות שהיה אומר עליהן שהן צריכות מים.

ונאמר "ה' עֲשֵׂה חֲזִיזִים", ומבואר שהחזיזים הם הנקראים פורחות, והם עננים קלושים שתחת העננים העבים, והם סימן למטר, ובא הכתוב ללמד, שכל צדיק וצדיק הקב"ה עושה לו חזיז בפני עצמו, להריק לו גשמים על שדותיו.

נהילא

נהילא הוא קמח דק, וגם גשמים דקים נקראים נהילא. ואמר רב יהודה, שאם תחילה ירדו גשמים דקים, ואחר כך התגברו, ודאי ירדו גשמים לרוב, ולא יפסקו מהר [=נהילא מקמי מיטרא, אתי מיטרא], וסימן לדבר מהולתא, כלומר נפה, שמתחילה יוצא קמח דק, ולבסוף סובין גסים. אבל אם תחילה ירדו גשמים כדרכם, ואחר כך החלו לרדת גשמים דקים, ודאי יפסקו לגמרי [=נהילא בתר מיטרא, פסיק מיטרא], וסימן לדבר חריא דעזי [=רעי של עיזים], שמתחילה יוצאה גסה ולבסוף דקה ופוסק.

הבבלים והמטר שלהם משקרים

נתבאר לעיל, שפורחות, כלומר עננים דקים שתחת העבים, הם סימן לגשם.

וכשעולא הזדמן לבבל, וראה פורחות, אמר להם לפנות כליהם מפני הגשם, כי עתה יבוא הגשם. ולבסוף לא בא הגשם. אמר, כשם שהבבלים משקרים, כך משקר המטר שלהם.

עסק הבבלים בתורה

עולא נזדמן לבבל, וראה סל מלא תמרים בזוז, ואמר, מלא סל דבש בזוז, [שמהתמרים עושים דבש], והבבלים לא עוסקים בתורה, [כלומר יכולים לעסוק תמיד, שהרי יש להם מזונות בזול, ובלא טורח, ואם כן, אינם עוסקים כפי הראוי להם].

בלילה, לאחר שאכל מהם, ציערוהו בשלשול, וחזר ואמר, סל מלא של סכינים בזוז, והבבלים עוסקים בתורה, [כלומר מתוך שקונים בזול, אוכלים הרבה, ומצערים אותם, ואף על פי כן עוסקים הם בתורה יותר מכוחם].

מהיכן באים מי הגשמים

לדעת רבי אליעזר – כל העולם כולו, ממימי אוקיינוס הוא שותה, [כלומר, ממים של מטה, ולא ממים של מעלה], שנאמר, "וַיֵּאָדָּם יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ [כלומר הענן עולה מהארץ, כלומר מלמטה, מהים] וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (בראשית ב' ו'), ואף שמי אוקיינוס מלוחים הם, בעבים הם מותמתקים, [כפי שיתבאר בעזה"י בדף י'], ויורדים מתוקים, וראויים לגדל צמחים.

ולדעת רבי יהושע – כל העולם כולו, ממים העליונים הוא שותה, שנאמר "לְמִטְרַת הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתָּה מַיִם" (דברים י"א י"א). ואין כוונת הכתוב "וַיֵּאָדָּם יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ" שהענן נעשה ממים שבארץ, אלא שהעננים עולים ממקומם שהם קרובים לארץ, ומגביהים עד לרקיע ופותחים פיהם כנוד ומקבלים מי מטר שנאמר "כִּי יִגְרַע נָטְפֵי מַיִם יִזְקוּ [=יצוקו] מִטְרַת לְאָדָם" (איוב ל"ו כ"ז) כלומר הרקיעים יוצקים מטר לעננים, והעננים מנוקבים ככברה ובאים ומחשרים [=משירים] מים על גבי קרקע, שנאמר "וַיִּשֶׁת חֶשֶׁד סִבְיָתוֹ סִכּוֹת חֶשֶׁת מַיִם עָבִי שְׁחָקִים" (שמואל ב' כ"ב י"ב) כלומר העבים משירים מים על הקרקע.

-

ואין בין טיפה לטיפה אלא כמלא נימא. ולמדנו שגדול יום הגשמים כיום שנבראו בו שמים וארץ, שנאמר, "עֵשָׂה גְדֻלוֹת וְאֵין חֶקֶר בְּפִלְאוֹת עַד אֵין מִסְפָּר. הִנְתַּן מִטְרַת עַל פְּנֵי אֶרֶץ וְשִׁלַּח מַיִם עַל פְּנֵי חוּצוֹת" (איוב ה' ט-י'), וכן נאמר בבריאת בעולם "הַלּוֹא יִדְעֶתָ אִם לֹא שָׁמַעְתָּ

אֶלְקֵי עוֹלָם ה' בּוֹרָא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יִעָף וְלֹא יִיגַע אֵין חֶקֶר לְתַבּוּנָתוֹ" (ישעיהו מי כ"ח).

"מִשְׁקָה הָרִים מְעֲלִיּוֹתָיו"

נאמר, "מִשְׁקָה הָרִים מְעֲלִיּוֹתָיו מִפְּרֵי מַעֲשֵׂיךָ תִּשְׁבַּע הָאָרֶץ" (תהלים ק"ד י"ג), וביאר רבי יוחנן, שהכוונה לכך, **שהקב"ה משקה הרים ממים עליונים, כדעת רבי יהושע.**

ורבי אליעזר אומר, שאין ראה שהכוונה למים עליונים ממש, אלא כל שעלה מלמטה, מאחר שעלה, נקרא עליון, כמו שנאמר, "יִתֵּן ה' אֶת מִטֵּר אֲרָצְךָ אֲבָק וְעֶפֶר מִן הַשָּׁמַיִם יִרְדַּע עֲלֶיךָ עַד הַשָּׁמַיִם" (דברים כ"ח כ"ד), אף על פי שאבק ועפר ודאי אינם אבק ועפר עליונים, אלא אבק ועפר של מטה שעלו, וכמו כן **מי אוקיינוס**, מאחר **שעלו למעלה**, ניתן לומר עליהם בירידתם, "מִשְׁקָה הָרִים מְעֲלִיּוֹתָיו".

"כִּנְס כִּנְד מִי הָיִם נִתְּן בְּאֲצֵרוֹת תְּהוֹמוֹת"

נאמר, "כִּנְס כִּנְד מִי הָיִם נִתְּן בְּאֲצֵרוֹת תְּהוֹמוֹת" (תהלים ל"ג ז'), כלומר, הקב"ה אוסף את מי הים, ונותן את מי התהומות של הים באוצרות [=מחסנים]. וביאר רבי חנינא, שהכוונה לכך, **שהתבואה גדילה על מי גשמים הבאים מתהומות הים, ונמצא שמי תהומות הים המגדלים את התבואה, מתאספים באוצרות [=מחסני] התבואה.** וכל זה **כדעת רבי אליעזר**, שהגשמים באים ממי האוקיינוס.

ורבי יהושע אומר, **שהכתוב מדבר על בריאת העולם, שמתחילה היו המים על פני כל הארץ, וכנסם הקב"ה בימים, כמכניס מים בנאד, ונעשו הימים מקום אוצרות** [=מחסני] המים.

דף י'

ארץ ישראל וכל העולם

א. סדר הבריאה.

ארץ ישראל נבראת תחילה, וכל העולם כולו נברא לבסוף, שנאמר, "עַד לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְחוֹצוֹת וְרֵאשׁ עֲפָרוֹת תִּבְלִי" (משלי ח' יו').

ב. מי משקה אותן.

ארץ ישראל משקה אותה הקב"ה בעצמו, וכל העולם כולו על ידי שליח, שנאמר "הִתְנַן [בעצמו] מְטָר עַל פְּנֵי אֶרֶץ [ישראל] וְשִׁלַּח מִיָּם [על ידי שליח] עַל פְּנֵי חוּצוֹת" (איוב ה' י').

ג. מה הן שותות.

ארץ ישראל שותה מי גשמים, וכל העולם כולו מתמצית [=ממה שנשאר בעבים אחר שתייתה], שנאמר "הִתְנַן מְטָר עַל פְּנֵי אֶרֶץ וְשִׁלַּח מִיָּם עַל פְּנֵי חוּצוֹת" (איוב ה' י').

ד. סדר ההשקאה.

ארץ ישראל שותה תחילה, וכל העולם כולו לבסוף, שנאמר "הִתְנַן [תחילה] מְטָר עַל פְּנֵי אֶרֶץ [ואחר כך] וְשִׁלַּח מִיָּם עַל פְּנֵי חוּצוֹת" (איוב ה' י'), משל לאדם, שמגבל את הגבינה, נוטל את האוכל, ומניח את הפסולת.

"חֲשֻׁכַת" ו"חֲשֻׁרַת"

מצד אחד נאמר, "יִשֶׁת חֲשֵׁד סִתְרוּ סְבִיבֹתָיו סִפְתוּ חֲשֻׁכַת מִיָּם עֲבֵי שְׁחָקִים" (תהלים י"ח י"ב) ומצד שני נאמר "וַיִּשֶׁת חֲשֵׁד סְבִיבֹתָיו סִפְתוּ חֲשֻׁרַת מִיָּם עֲבֵי שְׁחָקִים" (שמואל ב' כ"ב י"ב).

לדברי רבי יצחק בר יוסף אמר רבי יוחנן, שינה הכתוב לכתוב פעם בכ"ף ופעם ברי"ש, לומר לך, **צרף שניהם יחד, כאילו נאמר "חכשרת", לשון הכשר, ומכאן שהמים מתמתקים בעננים,** כדברי רבי אליעזר.

ולדברי רב דימי אמרי במערבא, הכתוב "חֲשֻׁכַת מִיָּם" **בא ללמד,** שלפי העננים יהיו הגשמים. **שאם יהיו העננים חשוכים, שהם עבים, יורידו מים מרובים,** שנאמר "חֲשֻׁכַת מִיָּם", כלומר עננים חשוכים מורידים הרבה מים. **ומכלל זה אתה שומע, שאם יהיו העננים מאירים, שהם קלושים, יורידו מים מועטים.** והכתוב "חֲשֻׁרַת מִיָּם" **מלמד, שהעננים מורידים את המים, "חֲשֻׁרַת" לשון השרה.** וכדברי רב דימי כן דעת רבי יהושע.

"מִפְּרֵי מַעֲשֵׂיךָ תִּשְׁפַּע הָאֶרֶץ"

לדעת רבי יהושע – מים העליונים במאמר הם תלויים, כלומר אינם נחים על שום דבר, אלא מכוונסים ועומדים כמים בריכה, ותלויים באויר במאמרו של הקב"ה. **ומי גשמים**

היורדים מהם, אינם מחסרים מהם כלום, שהם מתווספים, והתוספת נעשית מי גשמים, אבל הקרן קיימת בלא חסרון. וענין זה שהמים הנוספים, שהם כפירות הנוספים על עיקר המים, הם נעשים מי גשמים להשביע הארץ, מבואר בכתוב, "משקה הרים מעליותיו מפרי מעש'יך [כלומר מהפירות הנוספים של המים] תשבע הארץ" (תהלים ק"ד י"ג).

ולדעת רבי אליעזר – הפסוק הזה מדבר במעשי ידי הקב"ה^נ.

כל העולם כולו מתמצית גן עדן הוא שותה

אמר רבי יהושע בן לוי, כל העולם כולו מתמצית גן עדן הוא שותה, **כלומר תחילה יורדים גשמים בגן עדן, והנותר יורד בעולם, וראיה לכך ששם יורדים הגשמים תחילה, שנאמר "וְנָהָר יֵצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת הַגֵּן וּמִשָּׁם יִפְרֹד וְהָיָה לְאַרְבַּעָה רְאשִׁים"** (בראשית ב' י'), הרי ששם היו המים תחילה.

מתמצית בית כור שותה תרקב

כלי שמשקים במימיו בית כור, יכולים להשקות בתמציתו שיעור זריעת תרקב, שהוא אחד מששים בבית כור.

וכן החשבון תמיד, הנותר מהשקיית מקום מסוים, מספיק להשקות מקום שהוא אחד מששים מהראשון, ומאחר שהעולם אחד מששים בגן עדן [כפי שיתבאר בעזה"י הלן], הנותר מהשקיית גן עדן, מספיק להשקות את העולם.

-

ארץ מצרים היתה ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה. והוא אחד מששים בכוש. וכוש אחד מששים בעולם. ועולם אחד מששים בגן. וגן אחד מששים לעדן. ועדן אחד מששים לגיהנם. נמצא כל העולם כולו ככיסוי קדרה לגיהנם [הקטן כנגד הקדרה]. ויש אומרים גיהנם אין לה שיעור. ויש אומרים עדן אין לה שיעור.

^נ רש"י לא פירש בזה כלום, וגם בילקוט ל"ג ליה, אלא גרסינן, הווא בבריאתו של עולם. ויש לפרש דהכי קאמר, דקרא משתעי בבריאתו של עולם, מפרי של מעשה ידיך תשבע הארץ, דהיינו שבראת המים כדי שתשביע את הארץ. וכן יש לפרש לגרסת הספרים שלנו. [מהרש"א ח"א].

בבל עשירה במים

נאמר על בבל, "שִׁכְנִיתָ^א עַל מַיִם רַבִּים רַבַּת אוֹצְרוֹת בָּא קֶצֶד אֲמַת בְּצַעֲד" (ירמיהו נ"א י"ג), וביאר רבי אושעיא, שכך כוונת הכתוב, הדבר שגרם לבבל שיהיו אוצרותיה מלאות בר, [וקנו עושר], ששוכנת על מים רבים, [ומשקים שדותיה, שבבל עמוקה מכל הארצות, וגשמים מטפטפים ויורדים שם].

ואמר רב, עתירה [=עשירה] בבל, דחצדא בלא מיטרא [שקוצרים בה תבואה בלא מטר, שאינם צריכים לגשמים].

ואמר אביי שארץ בבל טובענית ובוצית ואינה יבישה, ולכן אינה צריכה למטר.

עוד בענין תחילת זמן שאילת הגשמים

בדף ו' כבר נתבאר, שנחלקו חכמים מתי הוא זמן רביעה ראשונה של יורה, שהוא הזמן שיש להתחיל לשאול על הגשמים, לומר "ותן טל ומטר". רבי מאיר אומר בשלושה במרחשון [וכן דעת תנא קמא במשנתנו]. ורבי יהודה אומר בשבעה במרחשון. ורבי יוסי אומר בשבעה עשר במרחשון.

ומשמע במשנתנו, שרבן גמליאל מודה לרבי מאיר, שזמן רביעה ראשונה בשלושה במרחשון, ואם כן היה ראוי להתחיל לשאול על הגשמים ביום זה, אלא שמאחרים את שאלת הגשמים עד יום שבעה במרחשון, שהוא חמישה עשר יום אחר החג, כדי שיגיע אחרון עולי הרגלים השבים מהמקדש לבתיהם לנהר פרת, שהוא המקום המרוחק ביותר מירושלים, מהלך ארבעה עשר יום, ורק אז מתחילים לשאול על הגשמים. ואמר רבי אלעזר, הלכה כרבן גמליאל.

תחילת זמן שאילת גשמים בגולה

נתבאר, שתחילת זמן שאילת גשמים, בשבעה במרחשון. ואמר על כך חנניה, שכן הוא בארץ ישראל, אבל בגולה, שהיא מקום נמוך, ואין צריך מטר, אין שואלים את הגשמים עד ששים יום שאחר תקופת תשרי.

^א "שִׁכְנִיתָ" כתיב.

ואמר רב הונא בר חייא אמר שמואל, הלכה כחנניה. וכששאלו את שמואל ממתי לומר "ותן טל ומטר" אמר, משעה שמכניסים עצים לאוצר לצורך ימות הגשמים, בבית טבות רישבא [=טבות הצייד], שהיו יודעים מתי מתחילים ימות הגשמים, ומכניסים עצים לאוצר, כי לא יוכלו לחטוב ביער. ומבואר שזמן זה הוא ששים יום אחר תקופת תשרי.

לדעת רב – יום ששים כלאחר ששים, כלומר **ביום ששים שאחר התקופה** מתחילים לומר "ותן טל ומטר".

ולדעת שמואל – יום ששים כלפני ששים, כלומר **ביום ששים אחר התקופה** עוד לא אומרים "ותן טל ומטר", ורק **ביום ששים ואחד**, מתחילים לומר.

ואמר רב נחמן בר יצחק, וסימנך, [שלא תטעה בין רב ושמואל], עלאי בעו מיא [=העומדים בהרים צריכים יותר מים, מפני שהגשמים מתגלגלים ויורדים למטה], תתאי לא בעו מיא, [שמתכנסים כל מימי ההרים לבקעה], וכך רב שהיה מארץ ישראל, שהיא גבוהה מכל הארצות, אמר לבקש מים כבר ביום ששים, ושמואל שהוא מבבל העמוקה, אמר, שביום ששים אין צריך לבקש מים.^א

ואמר רב פפא, הלכה כרב, שיום ששים כלאחר ששים ומבקשים בו על הגשמים.^ב

תעניות הגשמים

במשניות הבאות, מדף זה עד סוף הפרק, מבואר, שכשלא היו יורדים גשמים עד זמן רביעה שלישית של יורה,^ג החל סדר תעניות, שהיו מתענים ומתפללים שירדו גשמים. ולא היו התעניות שוות, אלא תחילה קלות יותר, וככל שעבר הזמן ולא ירדו גשמים, היו התעניות חמורות יותר, כפי שיתבאר. ודיני המשניות הם כדעת רבי מאיר, שרביעה שלישית של יורה זמנה בשבעה עשר במרחשון.

תעניות יחידים

אם **הגיע שבעה עשר במרחשון**, שהוא זמן רביעה שלישית של יורה [כדעת משנתנו], **ולא**

^א וכן אנו נוהגים, שכל מנהגינו אחר בני בבל. [רש"י].

^ב וכן עמא דבר [=וכן העם נוהג]. ויום תקופה מתחיל, [כלומר יום תקופה עצמו ממנין ששים]. [תוס'].

^ג עיי' לעיל דף ו'.

ירדו גשמים, עדיין לא גזרו תעניות חובה על כל הצבור, אבל **היחידים**, הם **החכמים**, (כמו שאמרו, מאן יחידים? אמר רב הונא, רבנן), **היו מתחילים להתענות** סדר של שלוש תעניות, **שני חמישי ושני**.

ותעניות אלו **קלות**, שבלי התענית מותרים לאכול, ואין **אסורים אלא ביום**. ואף ביום מותרים במלאכה, וברחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשיש המטה, ואין אסורים אלא **באכילה ושתייה**.

הסיבה שהתעניות שני חמישי ושני

בפרק שני יתבאר בעזה"י, שאין **גוזרים תענית על הציבור בתחילה ביום חמישי**, [כגון שיהיו מתענים חמישי שני חמישי], **כי אם יעשו כן**, היו הכל קונים למוצאי התענית שתי סעודות גדולות, אחת למוצאי התענית, ואחת לשבת, ועל ידי זה שהיו קונים הרבה, **היו המוכרים סבורים רעב בא לעולם, ומפקיעים את השערים**, [הפקעה פרושה שבירה, והכוונה לכך שהיו שוברים את שיעורי המידות, ומוכרים ביוקר], ולכן גוזרים על הציבור תעניות שני חמישי ושני, ולא חמישי שני וחמישי.

אכן היה מקום לומר, שכן הוא כשגוזרים תענית חובה על הציבור, אבל כשרק היחידים מתענים, אין לחוש לכך, ויוכלו להתענות גם חמישי שני וחמישי. אולם רב הונא לימד, שגם תענית של יחידים, לא יתחילו בחמישי אלא בשני, ויתענו שני חמישי ושני כפי שנתבאר לעיל.

בראש חודש וימים טובים אין תענית יחידים

נתבאר, שכשהתחילו היחידים להתענות, היו מתענים שני וחמישי ושני. ומבואר בברייתא, שאם באחד מהימים הללו חל ראש חודש [כסלו], או אחד מהימים הטובים הכתובים במגילת תענית^א, היו מפסיקים את התעניות שלהם^ב.

^א אלו הימים הכתובים בה משבעה עשר במרחשון עד סוף מרחשון. **בעשרין ותלתא למרחשון** אסתתר סוריגא מן עזרתא. **בעשרין וחמשה ביה** אחידת שור שמרון. **בעשרין ושבעה ביה** תבת סלתא למסק על מדבחא.

^ב יליע אם הכוונה שהיו מתחילים ופוסקים שלא להשלים את התענית. או פוסקים שלא מתענים כלל. ואם כן, יליע אם משלימים אחר כך, ומתי.

הראויים להתענות תענית יחידים

א. יחידים.

אותם חכמים שיודעים לענות בכל מקום ששואלים אותם, הם הראויים למנותם פרנסים על הציבור, והם הם הנקראים יחידים, ומתענים תענית יחידים.

ב. תלמידים.

הלומדים לפני רבותיהם, ויודעים להשיב מה ששואלים אותם במסכת הנלמדת, אפילו היא מסכת קלה כמסכת כלה, הרי הם נחשבים לתלמידים.

- ולפירוש ראשון של רש"י, הכל מודים, שאף שהתלמידים אינם נחשבים יחידים, מותרים הם להתענות עם היחידים, ואין בכך משום גסות הרוח.

- ולפירוש שני של רש"י, התלמידים שאינם יחידים הרי הם כשאר בני אדם, ודינם מבואר באות ג'.

ג. שאר בני אדם.

לדעת רבי מאיר ורבי שמעון בן אלעזר – שאר בני אדם שאינם יחידים [ולא תלמידים], אין להם להתענות עם היחידים, שיש בכך משום גסות הרוח, להחשיב עצמו יותר ממה שהוא.

ולדעת רבי יוסי ורבן שמעון בן גמליאל – דווקא בדברים של שבח אין לאדם להחשיב עצמו יותר ממה שהוא, אבל תענית, שהיא דבר של צער, כל הרוצה להתענות מתענה, וזכור הוא לטוב.

לעשות עצמו כתלמיד חכם

תלמידי חכמים ניכרים הם, שיש להם חלוק ומטה של תלמידי חכמים, וסודר של תלמידי חכמים, ושאר דברים.

ואסור לשאר בני אדם להתנהג כן, כי יש בכך משום גסות הרוח, להחשיב עצמו מה שאיננו.

משלים תעניתו גם אם בטל טעמה

המקבל עליו להתענות בשביל סיבה מסוימת, ובטלה אותה סיבה, כגון שהתענה מפני

צרה מסוימת, ובטלה אותה צרה, או שהתענה כדי שירפא חולה, והחלים החולה או מת, ועתה אין טעם לתעניתו, אף על פי כן מחויב לקיים קבלתו, ולהשלים תעניתו, שאם אינו עושה כן, נראה הוא כמתנה עם קונו, אם תועיל תעניתי אתענה, ואם לאו לא אתענה.

ההולך ממקום למקום

ההולך ממקום שאין מתענים, למקום שמתענים, הרי זה מתענה עמהם, שלא לשנות ממנהג המקום.

וההולך ממקום שמתענים למקום שאין מתענים, הרי זה מתענה ומשלים כל התעניות שקבלו עליהם בני עירו, כי נותנים עליו חומרי המקום שיצא משם.^א

"למה תתראו"

שכח ואכל ושתה, אל יתראה בפני הצבור, [שנראה כחתן בין אבלים, ויתקנאו בו]. ואל ינהיג עידונים בעצמו, [שלא יאמר, הואיל ואכלתי כל שהוא, אוכל הרבה].

שנאמר "וַיֵּרָא יַעֲקֹב כִּי יֵשׁ שֹׁבֵר בְּמַצְרַיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לְמָה תִּתְרָאוּ" (בראשית מ"ב א') אמר להם יעקב לבניו, [אף על פי שיש לכם חטים הרבה], אל תראו עצמכם כשאתם שבעים, לא בפני עשו, ולא בפני ישמעאל, כדי שלא יתקנאו בכם.^ב

העסק בתורה בשעה שהולכים בדרך

אמר רבי אלעאי בר ברכיה, שני תלמידי חכמים שמהלכים בדרך, ואין ביניהם דברי תורה, ראויים להישרף באש, שנאמר, "וַיְהִי הֵמָּה [אליהו ואלישע] הַלְכִים הַלֹּחֶף וַדְּבַר [בדברי תורה] וְהָנָה רָכַב אִשׁ וְסוּסֵי אִשׁ וַיִּפְרְדּוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם וַיַּעַל אֱלֹהֵיו בְּסַעֲרָה הַשָּׁמַיִם" (מלכים ב' ב' י"א), לומר לך משום שדברו דברי תורה לא נשרפו, אבל אם לא היו מדברים בדברי תורה היו נשרפים באש.^ג

^א כן פירש רש"י. ולפי זה דווקא אם דעתו לחזור למקומו הראשון, צריך להתענות. ותוס' כתבו, שהסיבה שצריך להתענות, כי כבר קבל עליו את התענית כשגורו במקומו הראשון, ולפי זה, אף אם אין דעתו לחזור, משלים את התעניות הללו שקיבל עליו. [עיי' רש"י ותוס'].

^ב ולא הלכו אלא בשביל דבר זה, שלא להתראות בפני בני עשו, שהיו צעורים ורעבים. [רש"י]. ויש במדרש, למה תתראו, פירוש למה תחיו כחושים. [תוס'].

^ג ויש מדרש, שהם היו מדברים דברים בטלים, ומשום הכי ראוי לשרף. [תוס'].

אמנם מבואר, שכשהולכים בדרך, **יש לגרוס דברי תורה**, כלומר לחזור עליהם, **אבל אין לעיין בהם, כי אם יעינינו בהם, מחמת העיון עלולים לטעות בדרך**, וכפי שביאר רבי אלעזר את הכתוב, "וַיִּשְׁלַח אֶת אַחִיו וַיֵּלְכוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֶל תִּרְגְּזוּ בַדֶּרֶךְ" (בראשית מ"ה כ"ד), שכך אמר להם יוסף לאחיו, אל תתעסקו בדבר הלכה, שמא תרגזו עליכם הדרך, כלומר שמא תתעו ותאבדו דרכיכם.

הזהירות בדרכים

כששלח יוסף את אחיו, אחר שנתוודע להם, אמר להם "אַל תִּרְגְּזוּ בַדֶּרֶךְ".

ולעיל נתבאר, שלדעת רבי אלעזר, אמר להם יוסף **שלא יעינינו בדבר הלכה בדרך**, כדי שלא יטעו.

ותוס' כתבו, שיש מדרש המבאר בהיפוך, שאמר להם יוסף שלא יפסיקו מדבר הלכה.

ובברייתא ביארו, שאמר להם שני דברים שלא ינזקו בהם בדרך.

א. דבר אחד שאמר להם יוסף הוא, **שלא יפסעו פסיעה גסה**, והטעם לכך, כי פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם^א.

ב. ודבר נוסף שאמר להם יוסף הוא, **שיכנסו לעיר שחונים בה בדרך בעוד החמה זורחת**. וכמאמר רב יהודה אמר רב, לעולם יצא אדם בכי טוב, ויכנס בכי טוב, כלומר, כשיוצא לדרך ימתין עד האור, שהוא טוב, וכן בערב יעצור במקום חניה בעוד החמה זורחת. וענין זה שההליכה בזמן האור נקראת הליכה בכי טוב, על שם הכתוב "וַיֵּרָא אֱלֹקִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב" (בראשית א' ד'). והטעם לכך שאין ללכת בלילה, משום סכנת לסטים, א"נ שלא יפול בבורות ובקעים שבעיר, א"נ שלא יעלילו עליו עלילות מרגל אתה או גנב. וראיה לכך שיש לצאת בכי טוב, שנאמר, "הַבֶּקֶר אֹר וְהָאֲנָשִׁים שְׁלַחוּ הַמָּה וְחַמְרֵיהֶם" (בראשית מ"ד ג') והוא הדין שיש להיכנס בכי טוב^ב.

^א ואין להקשות, אם כן בחמש מאות פסיעות גסות יהיה ניטל כל מאור עיניו של אדם, והא קא חזינן דלאו הכי הוה. ונראה לפרש, דהפסיעה ראשונה נוטל אחת מחמש מאות, והפסיעה שניה נוטל פחות מן הראשונה, ששניה אינה נוטלת אלא אחד מחמש מאות הנשארים ... אבל עדיין קשה, דמאי שנא פסיעה ראשונה דנוטלת יותר מן השנייה. אלא יש לומר, דלא נוטלת אלא פסיעה ראשונה דוקא, ומכאן ואילך כיון דדש דש. אי נמי פסיעה ראשונה נוטלת טפי, משום דכל התחלות קשות. [תוס'].

^ב יש ספרים דלא כתיב בהו האי קרא, אלא מילתא דרב יהודה סברא הוא, ולא בעינן קרא. [רש"י].

האכילה כשהולך בדרך

אמר רב יהודה אמר רבי חייא, המהלך בדרך, **אל יאכל יותר משני רעבון**, כלומר יאכל מעט כמו בשני רעבון שאין לאכול הרבה.

- **בבבל אמרו, שהטעם לכך**, משום מעיינא, כלומר משום בני מעיו, **שלא יתחלחלו מעיו ברוב אכילתו מפני טורח הדרך**. אי"נ שלא יהיו שופכים כמעיו. ולפי הטעם הזה אם מהלך בספינה מאחר שיושב ואינו מתאמץ ברגליו אינו צריך למעט אכילתו.

- **ובארץ ישראל אמרו, שהטעם לכך**, משום מזוני, כלומר **שלא לו יהיו לו די מזונות לכל הדרך**, ולכן יאכל מעט וישייר. ולפי הטעם הזה אם הולך מכפר לכפר ויודע שיש לו מזונות בכל מקום אינו צריך למעט באכילתו.

דף י"א

רב פפא, כל פרסה ופרסה שהיה הולך, היה אוכל פת אחת, ואינו ממעט באכילתו בדרך, כי לדעתו, הטעם לכך שאמרו למעט בדרך באכילה, שמא יזיק לבני מעיו, והוא היה בעל בשר וכרסו רחבה, ויכול לאכול הרבה ואינו מזיק לו.

המרעב עצמו בשני רעבון

אמר רב יהודה אמר רב, כל המרעב עצמו בשני רעבון, **ניצל ממיתה משונה**^א, שנאמר, "בְּרָעַב פְּדָךְ מִמָּוֶת" (איוב ה' כ'), ואי אפשר לומר שהכוונה לכך שפה אותך ממיתת רעב, כי אם כן היה צריך לומר "מרעב", אלא כוונת הכתוב, שבזכות שמרעב עצמו בשני רעבון, לצער עצמו כשישראל בצער, ניצול ממיתה משונה.

תשמיש המטה בשני רעבון

אמר ריש לקיש, **אסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון**^ב, [כי צריך אדם לנהוג צער בעצמו], שנאמר, "וּלְיוֹסֵף יָלַד שְׁנֵי בָנִים בְּטָרְם תְּבוֹא שְׁנַת הַרְעָב" (בראשית מ"א נ').

^א כל מיתה שאינה בידי מלאך המות כדרך כל אדם על מטתו, כגון בחרב וברעב, קרויה מיתה משונה. [רש"י].

^ב ואם תאמר, הרי יוכבד נולדה בין החומות, ואותו העת עת רעב היה, ועל כרחך שימשו מטותיהן בשני רעבון. ויש לומר, דלכולי עלמא לא הוי אסור, אלא למי שרוצה לנהוג עצמו בחסידות, ויוסף לא שימש, אבל שאר בני אדם שימשו. [תוס'].

אמנם מי שאין להם בנים [=חסוכי בנים], מאחר שלא קיימו פריה ורביה, **מותרים** לשמש מטותיהם בשני רעבון.

הפורש מישראל כשהם שרויים בצער

בברייתא אחת מבואר, שבזמן שישראל שרויים בצער, ופירש אחד מהם, באים שני **מלאכי השרת** שמלויים לו לאדם [אחד מימינו ואחד משמאלו, שנאמר "כי מלאכיו יצוה לך"], ומניחים לו ידיהם על ראשו, **ואומרים**, "פלוגי זה שפירש מן הצבור אל יראה **בנחמת צבור**".

ובברייתא אחרת מבואר, שבזמן שהצבור שרוי בצער, אל יאמר אדם, אלך לביתי, ואוכל ואשתה, ושלום עליך נפשי.

ובינוני העושה כן [מחמת יראתו מהמיתה], ואומר, "וְהִנֵּה שֵׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה הֵרֵג בְּקֶר וְשִׁחַט צֹאן אֶלֶל בְּשָׂר וְשִׁתוֹת יֵין אֶכּוֹל וְשִׁתוֹ כִּי מִחַר נְמוֹת" (ישעיהו כ"ב י"ג) **נאמר עליו** "וְנִגְלָה בְּאָזְנֵי ה' צְבָאוֹת אִם יִכְפֹּר הָעֵוֹן הַזֶּה לָכֶם עַד תִּמְתּוּן אָמַר ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת" (ישעיהו כ"ב י"ד).

ורשעים העושים כן [שלא מחמת יראתם מהמיתה], **ואומרים**, "אֶתְיִי אֶקְחָה יֵין וְנִסְפָּאָה שְׂכָר וְהִנֵּה קִזָּה יוֹם מִחַר גְּדוֹל עֵתֵר מְאֹד" (ישעיהו נ"ו י"ב), **רעתם גדולה מאוד, ועליהם נאמר**, "הַצַּדִּיק אֲבָד וְאִין אִישׁ שָׁם עַל לֵב וְאִנְשֵׁי חֶסֶד נֶאֱסָפִים בְּאִין מִבֵּין כִּי מִפְּנֵי הִרְעָה נֶאֱסָף הַצַּדִּיק" (ישעיהו נ"ז א'), כלומר הצדיק יאסף, כדי שלא יצטער ברעה הגדולה שתבוא על הרשעים הללו. אי"נ מפני הרעה של הרשעים הללו, הצדיק נאסף, שאין הקב"ה רוצה שיבקש עליהם רחמים.

ואם כן לא יעשה כך, אלא יצער אדם עם הצבור, שכן מצינו במשה רבינו, שציער עצמו עם הצבור, שנאמר, "וַיֵּדֵי מֹשֶׁה כְּבָדִים וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיִּשְׁיִמוּ תַחְתֵּיהֶם וַיִּשָּׁב עֲלֵיהֶם וְאֶהְרֹן וְחוּר תִּמְכוּ בְּיָדוֹ מִזָּה אֶחָד וּמִזָּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֲמוּנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ" (שמות י"ז י"ב), וכי לא היה לו למשה כר אחד או כסת אחת לישיב עליה, אלא כך אמר משה, הואיל וישראל שרויים בצער, אף אני אהיה עמהם בצער.

וכל המצער עצמו עם הצבור, זוכה ורואה בנחמת צבור.

מי מעיד בו

נתבאר, שכשהציבור בצער, יש לאדם לצער עצמו עם הציבור, ולא יאמר אלך לביתי

ואוכל ואשתה, ושלום עליך נפשי, ולא יאמר אעשה כן ואין מעיד בדבר כי מעידים הרבה יש בדבר.

א. אבני ביתו וקורות ביתו.

לדעת הברייתא אבני ביתו של אדם וקורות ביתו של אדם מעידים בו, שנאמר "כי אֶבֶן מִקִּיר תִּזְעַק וְכָפִיס^א מֵעֵץ יַעֲנֶנָּה" (חבוקק ב' י"א).

ב. שני מלאכי השרת המלווים לו.

בבית מדרשו של רבי שילא אמרו, ששני מלאכי השרת המלווים לו לאדם, הם מעידים עליו, שנאמר, "כִּי מִלְאָכָיו יִצְנֶה לְךָ לְשֹׁמֵרָךְ בְּכָל דְרָכֶיךָ" (תהלים צ"א י"א)

ג. נשמתו.

לדברי רבי חידקא, נשמתו של אדם היא מעידה עליו, שנאמר, "מִשְׁכַּבְּת חִיקָךְ שָׁמַר פְּתָחֶיךָ פִּיד" (מיכה ז' ה').

ד. אבריו.

יש אומרים, אבריו של אדם מעידים בו, שנאמר, "אַתֶּם עֲדִי [לשון רבים] נְאֻם ה'" (ישעיהו מ"ג י').

[דברים ל"ב ד']. הצור תָּמִים פָּעְלוּ כִּי כָל דְרָכָיו מִשְׁפָּט אֶל אֲמוֹנָה וְאִין עוֹל צְדִיק וְיִשָּׁר הוּא.

"אֶל אֲמוֹנָה וְאִין עוֹל צְדִיק וְיִשָּׁר הוּא"

"אֶל אֲמוֹנָה" – כשם שמשלמים שכר לצדיקים לעולם הבא, אפילו על מצוה קלה שעושים, כך משלמים שכר לרשעים בעולם הזה, אפילו על מצוה קלה שעושים.

"וְאִין עוֹל" – כשם שנפרעים מן הרשעים לעולם הבא אפילו על עבירה קלה שעושים, כך נפרעים מן הצדיקים בעולם הזה על עבירה קלה שעושים.

"צְדִיק וְיִשָּׁר הוּא" – מצדיק הדין על הצדיקים, לפרוע מהם, ועושה טובה וישרות עם הרשעים, לפרוע כל זכותם בעולם הזה, כדי לטורדם.

^א כפיס הוא חצי לבניה, ורגילים לתתו בין שתי נדבכי העצים וזהו שאומר "וכפיס שבין עץ יעננה". [עיי רש"י].

מלמד, שבשעת פטירתו של אדם לבית עולמו, כל מעשיו נפרטים לפניו, ואומרים לו, כך וכך עשית, במקום פלוני, ביום פלוני. והוא אומר הן. ואומרים לו חתום. **וחותם. שנאמר, "בַּיּוֹם כָּל אָדָם יַחְתּוּם"**^x לדעת כל אנשי מעשהו" (איוב ל"ז ז).

ולא עוד אלא שמצדיק עליו את הדין, ואומר להם, **יפה דנתוני, לקיים מה שנאמר, "לֹדֵךְ בְּדָד חֲטָאתִי וְהִרַע בְּעֵינַיִךְ עֲשִׂיתִי לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדַבְּרֶיךָ תִּזְכֶּה בְּשִׁפְטֶיךָ"** (תהלים נ"א ו).

היושב בתענית

א. לדעת שמואל – כל היושב בתענית, נקרא חוטא². שכך דרש רבי אלעזר הקפר ברבי את הפסוק האמור בנזיר "וַעֲשֵׂה חֲכָהּ אֶחָד לְחֲטָאת וְאֶחָד לְעֹלָה וְכִפָּר עָלָיו מִאֲשֶׁר חָטָא עַל הַנֶּפֶשׁ וְקָדַשׁ אֶת רֹאשׁוֹ בַיּוֹם הַהוּא" (במדבר ו' י"א), וכי באיזה נפש חטא זה [=מי הרג שנקרא חוטא] אלא שציער עצמו מן היין. והלא דברים קל וחומר, ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין, נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר ודבר, על אחת כמה וכמה. [ורבי אלעזר חולק ואומר, שלא נקרא הנזיר חוטא על שציער עצמו מן היין, אלא על שנטמא במת ועבר על נזירותו].

ב. ולדעת רבי אלעזר – כל היושב בתענית נקרא קדוש, שנאמר בנזיר, "כֹּל יְמֵי נְזִיר נְזִיר תֵּעָר לֹא יַעֲבֹר עַל רֹאשׁוֹ עַד מְלֵאת הַיָּמִם אֲשֶׁר יִזְיֵר לֵה' קָדֹשׁ יִהְיֶה גְדֹל פְּרַע שְׁעָר רֹאשׁוֹ" (במדבר ו' ה'), ומה זה, שלא ציער עצמו אלא מדבר אחד, נקרא קדוש, המצער עצמו מכל דבר, על אחת כמה וכמה. [ושמואל חולק ואומר, שלא אמר הכתוב שהנזיר קדוש, אלא שער שמגדל יהיה קדוש להיות אסור בהנאה].

אמנם גם לדעת רבי אלעזר, רק זה שיכול לצער עצמו נקרא קדוש כשמצער עצמו, אבל מי שאינו יכול לצער עצמו, ומצער, נקרא חוטא, וזהו שאמר רבי אלעזר, לעולם ימוד אדם עצמו כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו, כלומר כאילו מעיו קדושים, ואסור לו להכחישם בתענית, שנאמר, "בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ וְלֹא אָבֹא בְּעִיר" (הושע י"א ט).

^x כותב מעשה כל אדם, ומחתים יד על כל מעשיו. [רש"י].

² וקשיא דאמרינן בפרק החובל, החובל בעצמו רשאי, אבל אחרים שחבלו בו חייבים. ומפרש התם, הא דקאמר החובל בעצמו רשאי, אמר שמואל ביושב בתענית, אלמא משמע דשמואל קאמר דיושב בתענית לא נקרא חוטא. ויש לומר דודאי הוי חוטא, כדאמרינן הכא מקל וחומר מנזיר ... אבל מכל מקום המצוה שהוא עושה התענית, גדול יותר מן העבירה, ממה שהוא מצער נפשו, דמצוה לנדור כדאמרינן, הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, ומכל מקום יש קצת חטא, מידי דהוה אמתענה תענית חלום בשבת, דקורעין גזר דינו, ונפרעין ממנו תענית של שבת, ומאי תקנתיה, ליתב תעניתא לתעניתיה. [תוס'].

ג. **ולדעת ריש לקיש** – כל היושב בתענית **נקרא חסיד**, שנאמר, "גַּמְל נְפֹשׁוֹ [=מפריש נפשו ממאכל ומשתה^א]. א"נ משלים נפשו לקונו בתענית^ב] **אִישׁ חֶסֶד**, וְלֵכָר שְׁאָרוֹ [המתענה ומכחיש בשרו^ג] **אֶכְזְרִי**" (משלי י"א י"ז).

כן נראה ביאור דברי ריש לקיש לפי פירוש רש"י. **ומפירוש התוס' משמע, שלדברי ריש לקיש, זה שאינו יושב בתענית נקרא חסיד**, שנאמר "גַּמְל נְפֹשׁוֹ אִישׁ חֶסֶד", כלומר **גומל חסד לנפשו שאינו מתענה נקרא חסיד**].

אין תלמיד חכם רשאי לישב בתענית

אמר רבי ירמיה בר אבא אמר ריש לקיש, אין תלמיד חכם רשאי לישב בתענית, **מפני שממעט במלאכת שמים**, שהוא נחלש הוא, ואינו יכול ללמוד.

ואמר רב ששת, האי בר בי רב דיתיב בתעניתא [=תלמיד של בית המדרש היושב בתענית], ליכול כלבא לשירותיה [=יאכל הכלב את סעודתו], כלומר אין התענית מועילה לו, ואין מחשיבים אותה אלא כמו שהיה מתענה משום שאכל הכלב את סעודתו ואין לו מה לאכול.

תענית ציבור בבבל

אמר רבי ירמיה בר אבא, אין תענית ציבור בבבל, לענין איסורי חומרי תענית, **שהיו נוהגים בו כעין אבילות, והיו אוכלים מבעוד יום, ואסורים בנעילת הסנדל, אלא תשעה באב בלבד**^א. [וכן דעת שמואל בדף י"ב].

מקבל עליו תענית מבעוד יום אוכל כל הלילה ומתענה ביום

לדברי רבי זעירא אמר רב הונא, יחיד שקיבל עליו תענית מבעוד יום^ב, שאמר, הרי אני

^א לפירוש זה גומל הוא לשון גמילה כמו "ויגמל יצחק". [עיי רש"י].

^ב ולפירוש זה גומל הוא לשון תשלום כמו "גומל חסדים". [עיי רש"י].

^ג אפשר שהכוונה למי שאינו יכול לצער נפשו.

^ד שהיה להם הרבה גשמים, ולא הוצרכו להתענות על הגשמים. [עיי תוס'].

^ה וכתב הר"מ, **מי שלא קבל עליו מבעוד יום, דאין אומר עננו, אי לאו דתענית חלום הוא**. [תוס'].

יושב בתענית למחר, די לו בכך שמתענה ביום, ולכן אוכל ושותה כל הלילה, ולמחר מתחיל להתענות, ומתפלל^א תפילת תענית [=ענו].

לן בתעניתו

נתבאר שלדברי רבי זעירא אמר רב הונא, המקבל עליו תענית מבעוד יום, אף על פי שאכל ושתה כל הלילה, משהגיע היום הוא מתפלל תפילת תענית, כי עתה חלה התענית, והוא נחשב מעונה, אף על פי שהוא שבע מאכילתו ושתיתו של כל הלילה. אכן בסוף היום נשלמה תעניתו, ומעתה אף אם לא אכל, והמשיך את צומו כל הלילה, אינו מתפלל בבקר תפילת תענית, אף על פי שהוא מעונה.

ורב יוסף נסתפק מה טעמו של רב הונא בדין זה, וביאר רב יוסף שני אופנים שיש להסתפק בהם. ואביי ביאר שטעמו של רב הונא מטעם אחר. **ואלו שלושת האופנים של ביאור דברי רב הונא.**

א. אין תענית לשעות.

אפשרות אחת שנסתפק בה רב יוסף לבאר את דברי רב הונא היא, שלדעתו אין מתענים לשעות, כלומר קבלה שקיבל אתמול להתענות, לא היתה אלא על תענית של היום, ואם כן, בסוף היום נשלמה תעניתו שקיבל עליו, ומה שלא אכל בכניסת הלילה, לא מחמת קבלת תענית היה, ורק לאחר שעבר חלק מהלילה, החליט שימשיך לצום ולא יאכל עד הבקר, ואם כן קבלה זו נחשבת כקבלת תענית למספר שעות, ולא ליום שלם, וכל שמקבל עליו תענית לשעות, אין כאן קבלת תענית, שאין תענית אלא יום שלם, ואם היה רוצה לאכול אחר שקיבל עליו תענית שעות היה מותר, ומאחר שלא חלה תעניתו, לא יתפלל תפילת תענית.

ב. המתענה לשעות אינו מתפלל תפילת תענית.

אפשרות נוספת שנסתפק בה רב יוסף לבאר את דברי רב הונא היא, שאמנם לדעתו

^א ובה"ג יש, אוכל ומתפלל תפילת תענית, ומפרש כמו הכא, דבשחרית אומר תפילת תענית, אף על פי שאכל כל הלילה ... ומפרש בהלכות גדולות, דאין אומרים ענו בתפילת שחרית, שמה נמצא שקרן בתפלתו, דשמה לא יסיים התענית. ולי נראה דלא נקרא שקרן, כיון שהיה בדעתו להתענות, אפילו אקרי אונס אחר כך, ולא מצי לצער נפשיה, לא גרע ממתענין לשעות ... ונוהגים ששליח צבור אומרו בשחרית, כדי להודיע לעולם ולהזכיר התענית, אבל יחיד אינו אומר עד המנחה. [ובטור אורח חיים אומר, שליח צבור אומר בכל פעם, שאי אפשר שלא יתענו קצת מקהל. עכ"ל]. [תוס'].

מתענים לשעות, כלומר המקבל עליו תענית שעות חלה תעניתו, ונאסר לאכול מכאן ולהבא, ומכל מקום מאחר שאין כאן תענית של יום שלם, אינו מתפלל תפילת תענית, שלא תקנו תפילת תענית אלא לתענית של יום שלם, אבל תענית של שעות אינו חשוב וחמור כל כך, שיהא צריך להתפלל עליו עננו.

ג. לא היתה קבלה לשם תענית.

אביי אמר, שאין טעמו של רב הונא כאחד מהאופנים הנ"ל כי באמת **המקבל עליו תענית לשעות חלה עליו התענית**, ואסור לאכול, והמקבל עליו תענית לשעות, **אף מתפלל תפילת תענית**. אלא שכל זה כשמקבל עליו להתענות, אבל זה בכניסת הלילה לא התענה מחמת קבלת אתמול, ואף אחר כך כשהמשיך בתעניתו, לא היתה כאן קבלה על כך לשם תענית ולכן אין כאן תענית, ואם רוצה יכול לאכול, ואינו מתפלל תפילת תענית.

שלושת הדברים ששאלו ממר עוקבא בגיזוק ולא ידע

מר עוקבא נזדמן למקום הנקרא גיזוק, ושאלו אותו שלושה דברים, ולא ידע, והלך ושאל בבית המדרש^נ, ואמרו לו. ואלו הם שלושת הדברים.

א. תענית שעות.

שאלה ראשונה ששאלו אותו, אם מתענים לשעות. ולא ידע. ובבית המדרש אמרו לו, שההלכה היא, **מתענים לשעות, ומתפללים תפילת תענית**. [ובדף י"ב יתבאר בעזה"י איזו תענית נחשבת תענית שעות].

ב. קנקנים של נוכרים.

שאלה שניה ששאלו ממנו, אם מותר להשתמש בקנקני חרס של נוכרים שנתנו בהם יין, או שיש לאסור זאת משום היין הנבלע בחרס, שהוא יין נוכרים האסור בהנאה, וחוזר ומתערב במה שיתנו בקנקנים. ולא ידע. ובבית המדרש אמרו לו, **שאם עברו עליהם שנים עשר חודש מאז שנשתמשו בהם הנוכרים, מותר להשתמש בהם מיד, כי הלך טעם היין הבלוע**, [אבל תוך שנים עשר חודש, צריך לערות בהם מים שלושה ימים מעת לעת].

ג. במה שימש משה כל שבעת ימי המילואים.

^נ יליע אם הכוונה לבית המדרש של גיזוק או בית המדרש של מקומו.

מבואר בכתוב, שבשבעת ימי המילואים אהרן לבש בגדי כהונה, ומשה עבד עבודה. ושאלה שלישית ששאלו את מר עוקבא בגינזק, מה לבש משה באותם שבעה ימים כשימש במשכן, שכן בגדי כהונה לא מצינו בו, ומן הסתם לא עבד בבגדי חול שיוצא בהם לשוק. ומר עוקבא לא ידע. ובבית המדרש אמרו לו, שמשה שימש כל שבעה **בחלוק לבן** [=של פשתן] שהיה עשוי לשם העבודה, ורב כהנא אמר שהיה חלוק לבן **שאין לו אימרא** [=שפה. כלומר, עשוי היה מחוט אחד כל החלוק, ולא כבגדים שלנו, שבתי הידים מדובקים בבגד הגוף בתפירה, כדי שלא יחשדוהו, שמא באותה שפה הוציא מעות הקודש, משום שנאמר "והייתם נקיים מה' ומישראל"].

דף י"ב

איזו תענית קרויה תענית שעות

נתבאר לעיל, שהמקבל עליו תענית לשעות, ולא ליום שלם, יש כאן קבלת תענית גמורה, ונאסר לאכול מחמת קבלתו, ואף מתפלל תפילת תענית.

וביאר רב חסדא, שכל זה **כשלמעשה התענה כל היום**. כלומר, אם כבר אכל היום, ורוצה לקבל עליו תענית מחצי היום עד סופו, אין כאן קבלת תענית, ומותר לאכול. וכמו כן, אם אמר בתחילת היום, שמקבל עליו תענית עד חצות היום, ואחר כך יאכל, אין כאן קבלת תענית, ומותר לאכול גם קודם חצות. והאופן שבו חלה תענית שעות הוא, **כשארע שלא אכל מתחילת היום שלא מחמת קבלת תענית, ועומד באמצע היום, ומקבל עליו להשלים את היום בתענית, שזה, אף שתחילת היום אינה נחשבת אצלו תענית, סוף היום נחשב אצלו תענית, כי למעשה לא אכל כל היום, ומאחר שרק סוף היום הוא מחמת קבלת תענית, זוהי תענית שעות**.

ואפשר שמתוך קושיית אביי יש ללמוד אופן נוסף של תענית שעות, והוא, כשאתמול קיבל עליו להתענות היום חצי מהיום, ולבסוף התענה כל היום.

-

ואמר רב חסדא, כל תענית שלא התענה עד שקיעת החמה, אינה נחשבת תענית.

אנשי משמר בתעניות ראשונות

כהנים ולויים חלוקים לעשרים וארבעה משמרות, המשמשות במקדש בזו אחר זו, כל

משמרת שבוע אחד.

ומבואר בפרק שלישי, שבתעניות הראשונות של גשמים, כהנים ולווים של משמר שעובד בשבוע זה **מתענים בהם ואינם משלימים**, לפי שעסוקים בעבודה.

ולדברי רב חסדא, אין הדבר נחשב כתענית כלל, שהרי כל תענית שאינה עד שקיעת החמה אינה תענית, ובאמת היו מותרים לאכול, ואינם מתפללים תפילת עננו, **ולא מחמת חובה נמנעו לאכול, אלא כדי לצער עצמם עם הציבור**.

תשעה באב שנדחה אצל בני סנאה בן בנימין

בפרק רביעי יתבאר בעזה"י, שכשעלו בני הגולה מבבל בתחילת בית שני, לא היו עצים למערכה, והתנדבו לכך משפחות מסוימות, וכל יום שהתנדבה אחת מהמשפחות, נקבע לה ליום טוב בכל שנה, ובכל שנה היו מביאים בו עצים למערכה, אף על פי שהיה שם עצים הרבה^א. ומבואר שם שבני סנאה בן בנימין [=משבט בנימין] התנדבו עצים בעשרה באב ונעשה יום טוב שלהם.

ואמר רבי אליעזר ברבי צדוק, אני מבני בניו של סנאב בן בנימין, ופעם אחת חל תשעה באב להיות בשבת, ודחינוהו לאחר השבת לעשרה באב, **והתענינו בו, ולא השלמנוהו, מפני שיום טוב שלנו הוא**^ב.

ולדברי רב חסדא, אין הדבר נחשב כתענית כלל, שהרי כל תענית שאינה עד שקיעת החמה אינה תענית, ובאמת היו מותרים לאכול, ואינם מתפללים תפילת עננו, **ולא מחמת חובה נמנעו לאכול, אלא כדי לצער עצמם עם הציבור**.

אהא בתענית עד שאבוא לביתי

פעמים שהיה רבי יוחנן אומר אהא בתענית עד שאבוא לביתי וכשבא לביתו מבעוד יום היה אוכל.

^א מה שאין כן בשאר מתנדבי עצים, דאין מבערין אותן בזמן שיש עצים אחרים. [רש"י].

^ב ואף על גב דאמרין, משחרב בית המקדש בטלה מגילת תענית, והאי עובדא דרבי אליעזר בר צדוק היה לאחר חורבן, דאי קודם החורבן לא היו מתענים בתשעה באב ... האי תנא סבר דלא בטלה. [תוס'].

ולדברי רב חסדא, אין הדבר נחשב כתענית כלל, שהרי כל תענית שאינה עד שקיעת החמה אינה תענית, ובאמת היה מותר לו לאכול מיד, גם קודם שבא לביתו, ולא היה אומר כן, אלא להישמט מהנשיא, שהיה מבקש ממנו שיאכל עמו, ולא רצה שיטרוח עברו בבית הנשיא, ולכן היה אומר כן, שיהיו סבורים שהוא בתענית, ולכן אינו אוכל עימם.

זמן קבלת התענית

אמר שמואל, **כל תענית שלא קבלו עליו מבעוד יום, אינו נחשב תענית**. ואמר רבה בר שילא, שאם התענה בלא קבלה, **דומה הוא למפוח שנופחים בו הנפחים באש**, שמתמלא רוח, ומוציא, אף זה שלא אכל, התמלא רוח, ולא הועיל לו כלום.

לדעת רב – ניתן לקבל את התענית בזמן המנחה של היום הקודם ואפילו בשוק כל שיאמר "הריני מחר בתענית" יש כאן קבלת תענית.

ולדעת שמואל – יש לקבל את התענית בתפילת המנחה^א בסופה, שיוסיף בה תוספת של ריצוי ותחנונים, ויאמר "הריני מחר בתענית".

תעניות שקדמו לימים טובים של מגילת תענית

במגילת תענית נכתבו ימים טובים שארעו בהם ניסים לישראל, ותקנו חכמים שלא להתענות בהם, ויש מהם שאסורים גם בהספד.

ובסוף אותה מגילה כתוב, "להן כל איניש דייתי עלוהי מקדמת דנא ייסר" [=לכן כל אדם שבאו עליו התעניות מלפנים, כלומר קודם שתקנו ימים טובים אלו, "ייסר"] וביארו זאת שם בברייתא, כגון יחיד שקיבל עליו להתענות שני וחמישי של כל השנה כולה, ואירעו גם ימים טובים הכתובים במגילת תענית, אם נדרו קודם לגזרתנו, שנדר קודם שגזרו חכמים שלא להתענות בימים טובים הללו, **יבטיל נדרו את גזרתנו, ויתענה כל השנה שני וחמישי, כפי שנדר, גם בימים הטובים הללו.**

- **י"א מאחר שנדר להתענות, וצריך לקיים נדרו, [כי קדם נדרו לתקנת חכמים], יש לו**

^א ודוקא נקט תפילת מנחה, משום דסמוך לתחלת יום תעניתו, לאפוקי תפלת יוצר. ודיקא נמי, מדפסיק שמואל ופליג אדרב דאמר בזמן המנחה, שיעורא יתירא. [רש"י].

לאסור עצמו לפני כל תענית בתפילה, כדעת שמואל לעיל שמקבלים את התענית בתפילת המנחה, [וכפי הגרסה במגילת תענית שלפנינו, "ייסר" בצל"י].

- וי"א מאחר שנדר להתענות, וצריך לקיים נדרו, [כי קדם נדרו לתקנת חכמים], הרי הוא נאסר מעצמו בכל התעניות שנדר [ויש לגרוס "יאסר"].

וכל זה כשקדם נדרו לתקנת חכמים, אבל כשקדמה תקנת חכמים לנדרו, התקנה מבטלת את נדרו, ואף על פי שהתחיל תעניותיו קודם הזמנים הללו, לא יתענה בהם.²

התחלת התענית

רוב התעניות, לבילי התענית מותר לאכול ולשתות, והתענית מתחילה ביום, ויש שני דברים שכל אחד מהם גורם לתחילת האיסור, זמן האיסור, והסחת דעתו מאכילה, ובשניהם נחלקו חכמים מתי הם.

א. סוף זמן האכילה.

לדעת רבי – אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר, ומשעלה עמוד השחר, נאסר באכילה ושתיה.

ולדעת רבי אליעזר ברבי שמעון – אוכל ושותה עד קרות הגבר [=תרגול], ומשקרא הגבר פעם אחת, נאסר באכילה ושתיה.

ב. הסחת הדעת מהאכילה.

ללשון ראשון, דעת אביו, שהיתר אכילה עד עלות השחר או קרות הגבר, הוא בסעודת ליל התענית, שנמשכה עד אותה שעה או שלא סילק עצמו ממנה, ואפילו כשנתנמנם בינתים, אבל אם גמר סעודתו, וסילק את השלחן, מיד נאסר באכילה ושתיה, אף

¹ לשון "ואסרה אסר". [רש"י].

² בצלו, צלותא, לשון תפילה. איכא דאמרי, לשון נדר, שקבל עליו להתענות, כמו "הרימותי ידי אל ה'", דמתרגמינן, "ארימיה ידי בצלוי". [רש"י]. עד כאן ביאור דעה ראשונה כפי שנראה מהגמרא עם פירוש רש"י. אולם מפירוש תוס' משמע שלפי הדעה הזו אדרבה גם כשקדם נדרו לתקנת חכמים הנדר בטל זהו "ייסר בצלו" כלומר יסור הנדר ומותר לאכול. [עיי' תוס']. ואפשר שלפירושם כן הוא ביאור דחיית דברי רב יוסף, כדי לא להעמיד כשמואל, [ושמא יש לגרוס לא ייסר עצמו], אבל רב יוסף עצמו, ודאי למד כפי האופן הראשון הכתוב למעלה.

³ אומר רש"י, ידחה נדרו מכל וכל, ולא ישלים אותו תענית. והר"י מסופק בדבר. ויש להחמיר, דדוקא אותו יום לא יתענה, אבל ישלים אותו ליום אחר. וכן יש לזוהר שלא להתענות בראש חדש ובחנוכה ובפורים, דמאלו ודאי לא בטלה מגילת תענית. [תוס'].]

ואביי ורבא היו נועלים בתענית ציבור, אפנתא [=נעל רכה א"נ נעל בלא שוליים]. ומרימר ומר זוטרא היו מחליפים נעל שמאל וימין.

וחכמי בית מדרשו של רב אשי היו נועלים נעליהם כדרכם, ועשו כן על פי דברי שמואל, שאמר, אין תענית צבור בבבל, אלא תשעה באב בלבד. [וכן דעת רבי ירמיה בר אבא בדף י"ב].

לוח אדם תעניתו ופורע

לדברי רב יהודה, כך אמר רב, לוח אדם תעניתו, ופורע, כלומר אם קבל עליו תענית ביום מסוים, רשאי לאכול בו, ולהתענות יום אחר.

וכשרב יהודה אמר את הדברים הללו לפני שמואל הסכים עמו שמואל.

- ללשון ראשון, כך אמר לו שמואל, וכי נדר קיבל עליו, שחייב לשלמו בלא איחור, לא קיבל עליו אלא צער, וכשיוכל, יצער עצמו^א.

- וללשון שני, כך אמר לו שמואל, אפילו היה הדבר כנדר, הלא גם נדר יכול לשלם ביום אחר, והוא הדין לתענית.

תענית חלום

לדברי רב חמא בר גוריא אמר רב, יפה תענית לחלום כאש לנעורת, כלומר, **מי שחלם חלום** [רע], **תענית שיתענה, יפה לבטלו, כאש לנעורת**^ב. ואמר רב חסדא דווקא **כשיתענה בו ביום**. ולפיכך, אמר רב יוסף שאפילו בשבת רשאי להתענות תענית חלום, לבטל צערו מחמת החלום. אמנם זה שהתענה בשבת, מאחר שיש בידו חטא של עינוי בשבת, ישב על כך תענית נוספת.

^א וללשון זה, דוקא כשאינו יכול לצער נפשו רשאי לדחות התענית, אבל כשיוכל לצער נפשו לא יוכל לדחות ליום אחר. ואם אמר הריני בתענית למחר, צריך לצעוריה נפשיה, ואינו יכול ללוות ופורע בחנם, ואפילו אכל בשוגג, ישלים אותו. והר"י מסופק בדבר, אם יכול ללוותו ולפרוע היכי דקביל עליה כבר להתענות, והתענה עד חצי היום או רביע יום. ואפילו לא מצוי לצעורי נפשיה. אבל לא התענה, ודאי דיכול ללוות אחר בשבילו, או אם טעה ואכל בשוגג, יאכל וישלים יום אחר. ואם התענה בשבת, כגון תענית חלום, דצריך לפרוע כדאמר, ובלבד דיתב תעניתא לתעניתא, אם אירע שיהיה ראש חודש אותו יום, אז ידחה לתעניתו עד יום אחר בשבוע, וכן נראה למ"ר שיחיה. [תוס'].

^ב הדמיון, כמו שהנעורת, שהוא דבר הגרוע מן הפשתן, נשרף בקל על ידי האש, כן הרע מן החלום, נבטל מיד, על ידי תענית בו ביום. [ח"א מהרש"א במסכת שבת].

ומעשה ברב יהושע בנו של רב אידי שנזדמן לביתו של רב אסי ועשו לו עגלא תילתא [=עגל שלישי לבטן, שהוא משובח, מפני שהבהמה בקטנותה אינה עדיין בכחה, והולד ראשון ושני אינו בריא] ובקשו ממנו שיאכל.

אמר להם – בתענית אני יושב.

אמרו לו – וכי אינו מודה לדברי רב יהודה, שרשאי אדם ללוות תעניתו ולפרוע, ואם כן, יאכל היום, ויתענה למחר.

אמר להם – תענית חלום הוא, ותענית זו יפה לחלום כאש לנעורת, רק כשהיא בו ביום, ואפילו בשבת.

סדר שלוש עשרה תעניות חובה על הגשמים

בדף י"ב כבר נתבאר שכשלא היו יורדים גשמים עד זמן רביעה שלישית של יורה, החל סדר תעניות, שהיו מתענים ומתפללים שירדו גשמים. ולא היו התעניות שוות, אלא תחילה קלות יותר, וככל שעבר הזמן ולא ירדו גשמים, היו התעניות חמורות יותר. ושם כבר נתבאר, שהתעניות הראשונות אינן חובה על הכל, ורק היחידים היו מתענים בהם. ועתה נבוא לבאר את סדר התעניות שהן חובה לכל, ונזכיר שוב, שדיינים אלו הם לפי חשבוננו של רבי מאיר, שאמר, שרביעה שלישית של יורה זמנה בשבעה עשר במרחשון, ואז הוא תחילת זמן תעניות של יחידים.

א. שלוש תעניות ראשונות של חובה.

אם הגיע ראש חודש כסלו, ועדיין לא ירדו גשמים, בי"ד גוזרים שלוש תעניות על הצבור, בימים שני חמישי ושני. [ובדף י"ב כבר נתבאר מדוע מתחילים בשני ולא בחמישי].

ותעניות אלו קלות, שבלי התענית מותרים לאכול, ואין אסורים אלא ביום מותרים במלאכה, וברחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה, ואין אסורים אלא באכילה ושתייה.

ב. שלוש תעניות אמצעיות של חובה.

אם עברו התעניות הראשונות של חובה, ולא נענו, ועדיין לא ירדו גשמים, בי"ד גוזרים שלוש תעניות אחרות על הצבור. [ובפרק שני יתבאר בעזה"י, שלדעת תנא קמא, תעניות אלו נמשכות מיד אחר הראשונות, ומאחר שהראשונות נגמרו בשני, תעניות אלו יהיו חמישי שני וחמישי. ולדעת רבי יוסי, גם אלו לא יתחילו אלא בשני, ואם כן בחמישי יפסיקו ויחזרו להתענות שני חמישי ושני].

ותעניות אלו חמורות מהראשונות, שאסורים לאכול כבר בליל התענית. ואסורים במלאכה, וברחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשיש המטה, ונועלים את המרחצאות. [סיבת רוב האיסורים הללו הוא כדי לבטל מהם דברים של תענוג. וסיבת איסור מלאכה תתבאר בעזה"י בהמשך, וכמו כן יתבאר בעזה"י בהמשך, שאיסור מלאכה הוא ביום ולא בלילה].

ג. שבע תעניות אחרונות של חובה.

אם עברו התעניות האמצעיות של חובה, ושוב לא נענו, ועדיין לא ירדו גשמים, בי"ד גוזרים עליהם עוד שבע תעניות, [להשלים שלוש עשרה תעניות של חובה על הציבור]. [ולדברי הכל תעניות אלו מתחילות בשני. לדעת תנא קמא הן מתחילות בשני שאחר חמישי אחרון של אמצעיות, ונמצא שלדעתו, כל שלוש עשרה תעניות הן שני וחמישי רצופים בזה אחר זה, בלא הפסק. ולדעת רבי יוסי, הן מתחילות בשני שאחר שני אחרון של אמצעיות, שמפסיקים בחמישי, וחוזרים ומתענים בשני, ונמצא שבין כל סדר וסדר של תעניות יש הפסק של יום חמישי].

ותעניות אלו חמורות מהאמצעיות בשני הדברים הבאים. **(א) מתריעים בהם,** [ובדף י"ד יתבאר בעזה"י אם הכוונה לתקיעה בשופר או לצעקה בפה] **(ב) ונועלים בהם את החנויות,** [ובדף י"ד יתבאר בעזה"י, שיש חילוק בין שני לחמישי לענין זה, וכמו כן יתבאר בעזה"י מתי פותחים את החנויות].

עברו גם התעניות האחרונות, ושוב לא נענו, ועדיין לא ירדו גשמים, ממעטים במשא ומתן, ובבנין [של שמחה כפי שיתבאר בעזה"י בדף י"ד], **ובנטיעה** [של שמחה כפי שיתבאר בעזה"י בדף י"ד], **באירוסין, ובנישואין, ובשאלת שלום בין אדם לחבירו** [גם ענין זה יתבאר בעזה"י בדף י"ד], **כבני אדם הנזופים למקום.**

והיחידים חוזרים ומתענין עד שיצא ניסן. יצא ניסן וירדו גשמים, סימן קללה, שנאמר **"הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קלות ומטר ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני ה' לשאול לכם מלך"** (שמואל א' י"ב י"ז).

הטעם לכך שהמלאכה אסורה בתעניות

הנה נתבאר, שאסרו בתעניות דברים שיש בהם עונג, כרחיצה, סיכה, ותשיש המטה, אבל המלאכה, אין בה עונג אלא צער, ואם כן טעם אחר יש מדוע נאסרה.

ואמר רב חסדא אמר רבי ירמיה בר אבא, שאיסור מלאכה בתעניות למד מהכתוב, **"קדשו צום קראו עצרה** אספו זקנים כל ישיבי הארץ בית ה' אלקיכם וזעקו אל ה'" (יואל א' י"ד),

המלמד, **שבזמן שמקדשים צום, יש להיות כעצרת** [שבועות ושמיני עצרת], כשם שבעצרת אסורים בעשיית מלאכה, כך בתעניות אסורים בעשיית מלאכה. וביאר רבי זירא, שדווקא לענין עיקר איסור מלאכה, הצום דומה לעצרת, אבל לענין זמן איסור מלאכה אינו דומה לעצרת, שהעצרת אסורה במלאכה גם בלילה, ובתעניות אין איסור מלאכה אלא ביום, כי נאמר בכתוב הנ"ל "קדשו צום קראו עצרה אספו זקנים", לומר, שכשם שאסיפת הזקנים ביום, [שהרי בלילה כל אחד בביתו], כך איסור התעניות במלאכה ביום^נ, ולהלן יתבאר בעזה"י שזמן האסיפה הוא מהבוקר, וכמו כן זמן מלאכה מהבוקר.

זמן אסיפה בתעניות

אמר רב הונא, מצפרא כינופיא, כלומר ביום תענית ציבור, מתקבצים ובאים לבית הכנסת מהבוקר. ואביי ביאר מה הם עושים מהבקר עד הערב.

מהבוקר ועד חצי היום מעיינים בדברים שהם צרכי העיר, שדורשים וחוקרים ובודקים במעשיהם ובעסקי בני העיר, אם יש גזל או חמס ביניהם, ומפייסים את הנגזלים.

ומחצות ואילך מחלקים את היום לשנים, בתחילת הרבע השלישי של היום, קוראים בתורה בפרשת "ויחל משה את פניו ה' אלקיו ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בלח גדול ובגד חזק" (שמות ל"ב י"א) ומפטירים בנביא "דךשו ה' בהמץאו קראוהו בהיותו קרוב" (ישעיה נ"ה). ולאחר מכן, עד סוף היום, היו מבקשים רחמים [=מתפללים]. וענין זה למד מהכתוב, "ויקומו על עמדם ויקראו בספר תורת ה' אלקיהם רבעית היום ורבעית מתנודים ומשתחוים לה' אלקיהם" (נחמיה ט' ג).

דף י"ג

ואין לומר שהקריאה בתורה ובקשת הרחמים תהא בחצי ראשון של היום, והעיון בצרכי העיר יהיה בחצי השני של היום, כי מבואר בכתוב שהתפילה ובקשת הרחמים היא בסוף היום, שנאמר, "ואלי אספו כל תרד בדברי אלקי ישאל על מעל הגולה ואני

^נ תימה אמאי אוכלים ושותים מבעוד יום, כל הלילה נמי היו יכולין לאכול ולשתות, מה אסיפת זקנים ביום, אף צום ביום, אבל בלילה לא. ויש לומר דלא יליף צום מאסיפה אלא לענין עשיית מלאכה, דדווקא מלאכה גמרינן מאסיפה, דהא לא כתיב בקרא אלא אספו זקנים וקדשו צום, אבל אכילה לא כתיב בקרא. [תוס'].

ישב משומם עד למנחת הערב. ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ובקרעי בגדי ומעילי ואקרעה על ברפי
ואפרשה כפי אל ה' אלקי" (עזרא ט' ד-ה')

איסור רחיצה כדעת רב חסדא

אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא, כל מקום שאסרו חכמים את הרחיצה מחמת
אבילות, כגון תשעה באב [שאסרו בה רחיצה משום אבילות החרבן], וכן אבל ממש [על מת,
שיש לו צער גדול], הרחיצה אסורה לגמרי, בין בחמין ובין בצונן^א. וכל מקום שאסרו
חכמים את הרחיצה כדי לבטל תענוגות, כגון בתעניות שמתענים על הגשמים, שגזרו
חכמים על הרחיצה כדי למעט בתענוג, לא אסרו אלא רחיצה בחמין, אבל בצונן מותר.

ואמר רב אידי בר אבין [כפי שביאר רב שישא בנו], שיש ללמוד זאת ממשנתנו, שכן לאחר
ששנו בה שבתעניות על הגשמים הרחיצה אסורה, הוסיפו לשנות בה שנועלים את
המרחצאות, ועל כרחך לא הוצרכו לכך, אלא ללמד שהרחיצה האסורה, היא הרחיצה
במרחצאות, ששם הרחיצה בחמין, אבל בצונן מותר.

ובהמשך יתבאר בעזה"י, אם רבא חולק בזה על רב חסדא.

טבילה בתשעה באב ויום הכפורים

לדעת תנא קמא – כל חייבי טבילות, כגון נדה ויולדת שהגיע זמן טבילתן להיטהר
בתשעה באב או ביום הכפורים, טובלים כדרכם, הן בתשעה באב, והן ביום הכפורים.

ולדעת רבי חנינא – בתשעה באב לא יטבלו, כי כדי הוא בית אלקינו, לאבד עליו
טבילה פעם אחת בשנה.

ומתחילה אמרו, שמן הסתם הדין הזה אמור לענין טבילה בצונן, שהרי טבילה במים
שחיממו אותם אינה מועילה, כי הם שאובים. ומבואר, שאפילו בצונן נחלקו חכמים
אם מותר לחייבי טבילה לטבול או לא, אבל לשאר בני אדם, דין פשוט הוא שאסור.
ומכאן ראייה לדברי רב חסדא, שאמר, שבתשעה באב הרחיצה אסורה אף בצונן.

^א ירושלמי, יוסף בריה דרבי יהושע בן לוי בתשעה באב וביום הכפורים מרחץ ידיו ומקנח במפה ומעבירה על גבי עיניו,
רבי יונה תרי סמרטוטי, ויהיב תותי כרעיה, פירוש, היה מניח סמרטוט תחת הכר, כדי ללחחו, ומעבירו על גבי עיניו.
[תוס']. ועכשיו שאין תענית צבור בבבל אלא תשעה באב, מותרין אפילו בחמין, אפילו י"ז בתמוז וצום גדליה, כך פסק
ראבי"ה. ורבינו יואל אביו אסר לרחוץ בחמין. [תוס'].

ודחה זאת רב חנא בר קטינא ואמר, שאפשר שלדברי הכל הרחיצה בצונן מותרת, וכל שכן שהטבילה בהם מותרת, ורק הרחיצה בחמין אסורה. והחכמים הנ"ל נחלקו לענין טבילה בחמין שאינם שאובים, כגון חמי טבריה^א. לדעת תנא קמא, לחייבי טבילה לא אסרו לטבול בחמין. ולדעת רבי חנינא, גם לחייבי טבילה אסרו לטבול בחמין.

וביאר רב פפא, שאף שמודה רבי חנינא שיכולים לטבול בצונן, אמר, כדי בית אלקינו לאבד עליו טבילה פעם אחת בשנה, לומר, שאם אין להם צונן לטבול בו, לא יטבלו בחמי טבריה, ויבטלו את הטבילה.

הגבלות על האיסורים האמורים בתענית ציבור

נתבאר שבתעניות ציבור [מאמצעיות ואילך] אסורים במלאכה, ובנעילת הסנדל, וברחיצה. ומבואר בברייתא, שאין האיסורים הללו מוחלטים, ויש בהם הגבלות.

א. איסור מלאכה.

כשאמרו, תענית ציבור אסור במלאכה, לא אמרו אלא ביום, אבל בליל התענית, [אף שכבר נאסר בכל שאר הדברים, במלאכה עדיין] מותר^ב.

ב. איסור נעילת הסנדל.

כשאמרו, תענית ציבור אסור בנעילת הסנדל, לא אמרו אלא בעיר, אבל בדרך מותר, כיצד הוא עושה? יוצא לדרך חוץ לעיר, נועל, נכנס לעיר, חולץ.

ג. איסור רחיצה.

כשאמרו, תענית ציבור אסור ברחיצה, לא אמרו אלא כל גופו, אבל פניו ידיו ורגליו מותר.

ומבואר בברייתא, שבדברים הללו, דין אבל ומנודה שווה לדין תענית ציבור.

ומתחילה אמרו, שאבל ומנודה שווה לתענית ציבור בכל שלושת הדברים הללו, גם

^א מדלא קאמר משכחת לה טבילה דכשירה בחמין, כגון שהוחמו והומשכו לבריכה, אלא שאמר בחמי טבריה, יש להוכיח, דכולו שאוב אפילו על ידי המשכה לא מהניא טבילה. והא דאמר דהמשכה כולה כשירה, רצונו לומר לענין שאינה פסולת את המקוה כשאר מים שאובים, אבל טבילה ודאי אינו עולה בהם. [תוס'].

^ב מהכא משמע, דבילי תשעה באב מותר במלאכה, ואין ביטול אלא ביום, אבל אין מפרסמין הדבר. [רש"י].

באיסור רחיצה, ומאחר שכבר למדנו שהאבל אסור בחמין מכל וכל, אפילו להושיט אצבעו, על כרחך מה שאמרו שהוא מותר ברחיצת פניו ידיו ורגליו, הכוונה לרחיצה בצונן, ואף בצונן דווקא פניו ידיו ורגליו ולא כל גופו, ומאחר שדינו שווה בזה לתענית ציבור, למדנו שבתענית ציבור אסור לרחוץ כל גופו אפילו **בצונן**, שלא כדברי רב חסדא לעיל.

ודחו זאת ואמרו, שלא השוותה הברייתא דין אבל ומנודה לתענית ציבור, אלא לדברים אחרים, כגון מנעל וסיכה, אבל ברחיצה אינם שווים, **בתענית ציבור מותר לרחוץ כל גופו בצונן, ופניו ידיו ורגליו אף בחמין**, ואבל אסור אף בהושטת אצבע בחמין.

תכפוהו אבלי

יש דברים שבדרך כלל האבל אסור בהם, ואם תכפוהו אבלי הוא מותר בהם, כלומר **אם מתו שני קרוביו בזה אחר זה, ונעשה אבל שתי פעמים בזה אחר זה בלא הפסק, מותר הוא במקצת דברים שהאבל אסור בהם**. ואלו הם.

א. איסור תספורת.

סתם אבל אסור להסתפר, ואין לו שום היתר. וזה שתכפוהו אבלי, אם **הכניד שערו, מיקל בתער**, כלומר נוטל מעט משערותיו, להקל עליו, ולא יעשה זאת כדרכו במספרים, אלא בתער בלבד.

ב. איסור כיבוס.

סתם אבל אסור לכבס בגדיו, ואין לו שום היתר. וזה שתכפוהו אבלי, **מכבס כסותו במים**, ודווקא במים, אבל לא בנתר או חול, שמועילים לכבס היטב.

ג. איסור רחיצה.

לדעת רב חסדא, סתם אבל אסור לרחוץ כל גופו, בין בחמין ובין בצונן, ואין לו שום היתר. וזה שתכפוהו אבלי, **מותר לרחוץ בצונן**. ולדעת רב חסדא, מה שאמר רבי אבא הכהן משום רבי יוסי הכהן, מעשה ומתו בניו של רבי יוסי בן רבי חנינא, ורחץ בצונן בתוך שבעה, אותו מעשה היה, כשתכפוהו אבלי.

דין אבל ברחיצה כדעת רבא

ללשון ראשון דעת רבא, כשם שאבל מותר לאכול בשר ולשתות יין, אף על פי שיש

תענוג בדבר, כך אבל **מותר לרחוץ בצונן כל שבעת ימי אבילותו**, אף על פי שיש תענוג בדבר. וללשון זה, מה שאמר רבי אבא הכהן משום רבי יוסי הכהן, מעשה ומתו בניו של רבי יוסי בן רבי חנינא, ורחץ בצונן בתוך שבעה, אותו מעשה בלא שתכפוהו אבלי.

וללשון שני דעת רבא, שאבל **כל שבעת ימי אבילותו אסור ברחיצה אפילו בצונן**, ואין הדבר דומה להיתר אכילת בשר ושתיית יין כי דברים אלו התירו לו להעביר ממנו צער. וללשון זה, מה שאמר רבי אבא הכהן משום רבי יוסי הכהן, מעשה ומתו בניו של רבי יוסי בן רבי חנינא, ורחץ בצונן בתוך שבעה, אותו מעשה היה, כשתכפוהו אבלי.

ומסקנת הסוגיה: (א) אבל **אסור לרחוץ כל גופו, בין בחמין ובין בצונן**, כל שבעה. (ב) אולם **פניו ידיו ורגליו, בחמין אסור, בצונן מותר**. (ג) **ולסוך, אפילו כל שהוא אסור**. (ד) **ואם להעביר את הזוהמא [=לכלוך], מותר לרחוץ בכל אופן שצריך**.

חילוק באבילות בין בוגרת לנערה

הבוגרת שראויה להינשא, צריכה לקשט עצמה, כדי שיקפצו עליה, **ולכן, אפילו בזמן אבילות אביה**, שאדם צריך לנוול עצמו, היא **אינה רשאית לנוול עצמה**², [י"מ שהכוונה לזמן שמת אחד מקרובי אביה, שאביה אבל, ויש לה להיות אבילה עמו. וי"מ שהכוונה לזמן שמת אביה, שיש לה להיות אבילה מחמת עצמה כי מת אביה]. ומבואר, שדווקא בוגרת אינה רשאית לנוול עצמה בימי אבל אביה, **אבל נערה**, שעדיין אינה ראויה להינשא, ואינה צריכה לקשט עצמה, **מנוולת עצמה בימי אבל אביה** כשאר בני אדם, [וכל זה כשהביאה שתי שערות, שהיא גדולה וחיבת במצוות, אבל קטנה אינה חייבת בכלום].

ומתחילה רצו לומר, שהדבר שבו הבוגרת חלוקה מנערה הוא הרחיצה בצונן, שהבוגרת מותרת לרחוץ כל גופה בצונן, שלא לנוול עצמה, [ודווקא בצונן, אבל בחמין אסורה, שהרי אמר רב חסדא אבל אסור להושיט אצבעו בחמין], **והנערה אסורה** כשאר אבלים, ואם כן יש ללמוד מכאן, שאבל אסור לרחוץ בצונן, כלשון שני של רבא³.

ודחו זאת ואמרו, שאפשר שלענין רחיצה אין חילוק בין בוגרת לנערה, ושתייהן מותרות לרחוץ בצונן, כלשון ראשון של רבא, והחילוק בין בוגרת לנערה הוא, לענין

² אומר ר"י, דהא רשאה לאו דוקא, אלא הכי קאמר, אין הבוגרת חייבת לנוול עצמה, הא נערה חייבת. [תוס'].

³ ילי"ע למה לא נאמר שהבוגרת מותרת אף בחמין, ורק שאר אבלים אסורים. ושמה לא מסתבר ששאר אבלים אסורים אפילו להושיט אצבע, והיא מותרת לרחוץ כל הגוף. ולא מסתבר שרחיצת פניה ורגליה תועיל שלא תהא מנוולת. וילי"ע בדבר.

כיחול [שנותנים בעינים] **ופירכוס** [של השיער], שדברים אלו **בוגרת מותרת** בהם בימי אבל אביה, ונערה אסורה.

ואמר רב חסדא, **שכיבוס בגדים** הרי הוא **ככיחול ופירכוס**, **בוגרת מותרת**, ושאר כל **אבלים אסורים**.

היכן אומרים תפילת "עננו" בתעניות

רב יהודה הנהיג את רב יצחק בנו ודרש לו, **יחיד שקיבל עליו תענית**, מוסיף בתפילתו ברכת תענית "עננו", **ואומרה ברכה בפני עצמה בין ברכת גואל לברכת רופא**. ובדף י"ד מבואר, שכן דעת רב שמואל בר סרטאי ורב חייה בר אשי אמר רב.

ורב יצחק^א הקשה, וכי יחיד חשוב הוא כל כך, שאם קיבל עליו תענית, יהיו מתקנים לו ברכה בפני עצמה, להוסיף בתפילתו.

ולדברי רב יצחק ורב ששת, **יחיד שקיבל עליו תענית**^ב, אינו מוסיף ברכה בפני עצמה **מחמת התענית**, אבל אומר "עננו" בתוך ברכת שומע תפילה, שקודם סיום הברכה אומר עננו, וחוזר לסיום ברכת שומע תפילה, וחותר בשומע תפילה, וחתימת הברכה כוללת גם ענין זה, שישמע את תפילת עננו שאמר. ובדף י"ד מבואר, שכן דעת רב אשי משמו של רבי ינאי בנו של רבי ישמעאל. ואמרו שם שכן ההלכה.

חילוק בתענית בין יחיד לציבור

שנינו בברייתא, שאין חילוק בתענית בין יחיד לציבור, אלא זה, שהיחיד מתפלל שמונה עשרה^ג ברכות כמו בכל יום, וכולל תפילת עננו בשומע תפילה, והציבור מתפלל מתפלל תשע עשרה ברכות, כי בין ברכת גואל לברכת רופא, מוסיף ברכת עננו בפני עצמה עם חתימה.

והנה בפרק שני יתבאר בעזה"י, שבתעניות הציבור שליח ציבור מוסיף שש ברכות, ומתפלל עשרים וארבע ברכות, ואם כן לכאורה אין להבין את הברייתא הזו

^א י"ג רב יוסף. וגם לפי הגרסא שלפנינו, אפשר שאין זה אותו רב יצחק בנו של רב יהודה.

^ב כן הוא לשון הגמרא, ומשמע שהכוונה לתענית שהיחיד מקבל בפני עצמו. אולם מכל הסוגיה משמע, שכן הדין גם בתפילת היחיד בתענית ציבור.

^ג סתם תפלה קרי שמונה עשרה, דברכת ולמלשינים ביבנה תקנוה, כדאמרינן בברכות. [רש"י].

כמשמעותה, שבתעניות כל יחיד מתפלל שמונה עשרה ברכות, ושליח ציבור מתפלל תשע עשרה ברכות, שהרי שליח ציבור מתפלל עשרה וארבע ברכות.

ולכאורה הברייתא כולה מדברת ביחיד שקיבל עליו תענית, ומבארת שיש חילוק בין יחיד שמקבל עליו תענית יחיד, שמתפלל שמונה עשרה ברכות, וכולל עננו בשומע תפילה, לבין יחיד שקיבל עליו תענית ציבור, שמתפלל תשע עשרה, כי אומר עננו בברכה בפני עצמה, ואם כן יש ללמוד מכאן, שלכל הפחות בתענית ציבור, היחיד קובע לו ברכת עננו בפני עצמה, כדעת רב יהודה לעיל.

ודחו זאת ואמרו, שבאמת הברייתא באה לחלק בין תפילת יחיד לתפילת שליח ציבור, כי רק בתעניות האחרונות, [י"א רק בשבע אחרונות. וי"א גם בשלוש אמצעיות], שליח ציבור מתפלל עשרים וארבע ברכות, אבל בתעניות הראשונות אינו מתפלל עשרים וארבע ברכות אלא תשע עשרה בלבד, שמוסיף ברכה אחת עננו בפני עצמה, אבל היחיד לעולם אינו מוסיף בתפילתו ברכת עננו בפני עצמה, אלא כוללה בברכת שומע תפילה, כדעת רב יצחק ורב ששת.

באלו תעניות שליח ציבור אומר עשרים וארבע ברכות

לשון ראשון בגמרא, שליח ציבור אומר עשרים וארבע ברכות, גם בשבע תעניות אחרונות, וגם בשלוש תעניות אמצעיות, ורק בשלוש ראשונות אינו אומר עשרים וארבע ברכות, [אלא תשע עשרה בלבד].

ולשון שני בגמרא, שליח ציבור אומר עשרים וארבע ברכות, רק בשבע תעניות אחרונות, אבל בשלוש תעניות אמצעיות ובשלוש תעניות ראשונות, אינו אומר עשרים וארבע ברכות, [אלא תשע עשרה בלבד].

החילוק בין תעניות ראשונות לתעניות אמצעיות

שנינו בברייתא, שאין חילוק בין שלוש תעניות ראשונות לבין שלוש תעניות אמצעיות, אלא שהראשונות מותרות בעשיית מלאכה, והאמצעיות אסורות בעשיית מלאכה.^נ

^נ יתכן שהכוונה לכל מה ששנינו במשנה עם איסור מלאכה, כלומר, רחיצה, סיכה, מנעל, ותשמיש המטה. וילייע בדבר.

וללשון שני לעיל, באמת אין שום חילוק אחר בין שלוש ראשונות לשלוש אמצעיות, שכן בתפילה אין ביניהם חילוק, באלו ובאלו אין עשרים וארבע ברכות.

אבל ללשון ראשון לעיל, יש חילוק נוסף בין שלוש ראשונות לשלוש אמצעיות, שבראשונות אין עשרים וארבע ברכות, ובאמצעיות יש עשרים וארבע ברכות.

ומתחילה רצו לומר, שאף שיש ביניהם חילוק נוסף, אין קושיה ממה שלא נזכר החילוק בברייתא, כי לא מנה את כל החילוקים [=תנא ושייר].

אולם דחו זאת, כי אם כן, יש לנו למצוא חילוקים נוספים שלא שנה התנא, שכן אין דרך לשייר דבר אחד בלבד, ולא ידוע לנו על חילוק נוסף ששייר. ועוד, לא מסתבר ששייר אפילו חילוק אחד, שהרי שנה בלשון "אין בין זה לזה אלא זה", משמע זה ולא יותר.

ולפיכך אמרו, שאמנם לא שייר התנא שום דבר, אלא שמנה רק את החילוקים שבין האיסורים שבשלוש ראשונות לשלוש אמצעיות, ובאיסורים באמת אין שום חילוק נוסף ביניהם, אבל יש ביניהם חילוק לענין התפילות, שבראשונות שליח ציבור מתפלל תשע עשרה ברכות, ובאמצעיות עשרים וארבע.

החילוק בין תעניות אמצעיות לתעניות אחרונות

שנינו בברייתא, שאין חילוק בין שלוש התעניות האמצעיות לבין שבע התעניות האחרונות, אלא שבראשונות, לא מתריעים, ולא נועלים את החנויות, ובאחרונות, מתריעים, ונועלים את החנויות.

וללשון ראשון לעיל, באמת אין שום חילוק אחר בין שלוש אמצעיות לשבע אחרונות, שכן בתפילה אין ביניהם חילוק, באלו ובאלו יש עשרים וארבע ברכות.

אבל ללשון שני לעיל, יש חילוק נוסף בין שלוש אמצעיות לשבע אחרונות, שבאמצעיות אין עשרים וארבע ברכות, ובאחרונות יש עשרים וארבע ברכות.

ורצו לומר, שאף שיש ביניהם חילוק נוסף, אין קושיה ממה שלא נזכר החילוק בברייתא, כי לא מנה את כל החילוקים [=תנא ושייר].

דף י"ד

אולם דחו זאת, כי אם כן, יש לנו למצוא חילוקים נוספים שלא שנה התנא, שכן אין דרך לשייר דבר אחד בלבד, ולא ידוע לנו על חילוק נוסף ששייר, [ואף שבאמת ידוע לנו על

חילוק נוסף, והוא, שבאחרונות מוציאים את התיבה לרחובה של עיר, ובאמצעיות מתפללים בבית הכנסת, אין להחשיב זאת כחילוק נוסף כי אפשר שלא מנה התנא אלא דברים שבצנעא כלומר בבית הכנסת ולא דברים של פרהסיא]. ועוד, לא מסתבר ששייר אפילו חילוק אחד, שהרי שנה בלשון "אין בין זה לזה אלא זה", משמע זה ולא יותר.

ובגמרא לא ישבו את הלשון השני, אולם לכאורה אפשר לומר כמו לעיל, שאמנם לא שייר התנא שום דבר, אלא שמנה רק את החילוקים שבין האיסורים שבשלוש אמצעיות לשבע אחרונות, ובאיסורים באמת אין שום חילוק נוסף ביניהם, אבל יש ביניהם חילוק לענין התפילות, שבאמצעיות שליח ציבור מתפלל תשע עשרה ברכות, ובאחרונות עשרים וארבע.

-

רב אשי רצה לדייק ממשנתנו, שבאמצעיות יש עשרים וארבע ברכות, שכן במשנתנו אמרו, שבדבר זה האחרונות יתירות על האמצעיות, והוא, שמתריעים ונועלים את החנויות, ומשמע שבשאר דברים הם שווים.

אולם דחו זאת, כי מאחר שבפרק שני שנה התנא דין עשרים וארבע ברכות בתעניות אחרונות, סמך על כך, ולא הזכירו בפרק ראשון^א. ומהטעם הזה לא הזכיר בפרק שהאחרונות יתירות על האמצעיות בכך שמוציאים את התיבה לרחובה של עיר, כי גם בזה סמך על מה ששנה זאת בפרק שני.

דין עוברות ומניקות בתעניות של גשמים

שלוש תעניות ראשונות, מאחר שעדיין לא התחזק כל כך חרון אף, מקילים בהן על עוברות ומניקות, ואינן מתענות בהן.

ושלוש תעניות אמצעיות, מאחר שהתחזק חרון אף, מחמירים בהן על עוברות ומניקות, ומתענות בהן.

ושבע תעניות אחרונות, אף על פי שכבר נתחזק חרון אף, מאחר שמרובות הן, לא יעמדו בהן עוברות ומניקות, ולכן מקילים עליהן, ואינן מתענות.

^א והוא הדין דהוה מצי לתרוצי כדלעיל, מילי דבפרהסיא לא קתני. [תוס'].

התרעה של תעניות אחרונות

מבואר במשנתנו, שאחד מהדברים ששבע תעניות אחרונות יתירות על התעניות הקודמות הוא, שבתעניות אחרונות מתריעים.

ומסקנת הגמרא, שהכוונה לכך שתוקעים בשופרות, שלשון התרעה הוא כמו תרועה, וסתם תרועה יש תקיעה לפני ולחריה, שעל כל שש הברכות שמוסיפים בתפילת התעניות האחרונות, היו עושים תקיעה תרועה ותקיעה, סך הכל שמונה עשרה תקיעות לשש הברכות, והיו עושים כן, משום שנאמר, "וְכִי תִבְאוּ מִלְחָמָה בְּאַרְצְכֶם עַל הַצָּר הַצָּר אֲתֶם וְהָרֵעְתֶם בְּחֻצְרוֹת וְנִזְכַּרְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם וְנוֹשַׁעְתֶּם מֵאִיְבֹיְכֶם" (במדבר י"ט), שהתקיעה בעת צרה מועילה להכניע לבם לשוב מחטאתם, ותסור מעליהם הצרה.

אכן מתחילה היה נראה, שנחלקו בדבר זה רב יהודה ורב יהודה בנו של רב שמואל בר שילת משמו של רב, הראשון אומר שמריעין בשופרות, והאחרון אומר שמריעין בעננו, כלומר שצועקים בקול רם, שה' יענה אותנו^א, ואומרים, "עננו אבינו עננו, עננו אלקי אברהם עננו, עננו אלקי יצחק עננו, עננו אלקי יעקב עננו ...", [הכל כפי שאומרים בסוף הסליחות]^ב.

אולם מהברייתא למדו, כפי שנתבאר, שמריעין בשופרות, שכך שנינו, אין פוחתים משבע תעניות על הצבור [באחרונות], שבהן שמונה עשרה התרעות, וסימן לדבר יריחו, וביריחו הריעו בשופרות.

- **י"מ שיריחו היא סימן לדבר שמריעין בשופרות, כמו שהיה ביריחו שהריעו בשופרות, ולא תטעה לומר שמריעין בעננו.**

- **וי"מ שיריחו סימן לדבר שהשופר מועיל, כמו שהועיל ביריחו, שנאמר "וַיִּרַע הָעָם וַיִּתְקְעוּ בַשּׁוֹפָרוֹת וַיְהִי כְשִׁמְעַת הָעָם אֶת קוֹל הַשּׁוֹפָר וַיִּרְעוּ הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה וַתִּפֹּל הַחוֹמָה תַּחְתֵּיהָ וַיַּעַל הָעָם הָעִירָה אִישׁ נֶגְדוֹ וַיִּלְכְּדוּ אֶת הָעִיר"** (יהושע ו').

- **ותוס' פירשו, שביריחו עשו כן שהקיפו שבעה ימים, והיו תוקעים בכל יום, כמו כן תקנו בתעניות, ובכל תענית מוסיפים שש ברכות, ועל כל ברכה תוקעים מריעים ותוקעים, אם כן היינו שמונה עשרה תרועות.**

^א אבל עננו דתפלת תענית, אומר אפילו בראשונות, ואפילו יחיד אוקימנא דאומרה בשומע תפלה. [רש"י].

^ב ומאן דמפרש עננו של תפלת תענית, משתבש ... [רש"י].

והנה מלשון הגמרא משמע, שהכל מודים שבתעניות שעל הגשמים מריעים בשופרות. אבל נחלקו אם מלבד זאת גם אומרים עננו. שלדעת רב יהודה, תוקעים בשופרות ולא אומרים עננו. ולדעת רב יהודה בנו של רב שמואל בר שילת, מלבד התקיעה גם אומרים עננו.

אולם רש"י לא פירש כן, אלא בתעניות שעל הגשמים הכל מודים שתוקעים בשופרות ולא אומרים עננו. ומחלוקת החכמים הזו היא רק בשאר פורענויות, שאמרו שמריעין בהם. לדעת רב יהודה, תוקעים בשופרות ולא אומרים עננו, כי אמירת עננו אינה נקראת התרעה. ולדעת רב יהודה בנו של רב שמואל בר שילת, מלבד התקיעה גם אומרים עננו, שגם אמירת עננו נקראת התרעה. [ולהלן יובאו בעזה"י שתי ברייתות שנחלקו במחלוקת הזו].

ברייתא כדעת האומר שהתרעה היא רק תקיעה בשופרות

שנינו בברייתא, ששאר כל מיני פורענויות המתרגשות, כגון חיכוך חגב [ארבה] זבוב, וצירעה [עוקצת את האדם], ויתושים [נכנסים בעיניו ובחוטמו], ושילוח נחשים ועקרבים, לא היו מתריעים אלא צועקים. והצעקה היא בפה, ואם כן ההתרעה היא התקיעה בשופר, כדעת רב יהודה.

ברייתא כדעת האומר שהתרעה היא גם אמירת עננו

לדעת תנא קמא, על הדברים הבאים מתריעים בשבת, על עיר שהקיפוה גייס [וצרים עליה], או נהר [המתפשט ויוצא לחוץ לשטוף את השדה ואת הבתים], ועל ספינה המטורפת בים, [שהולכת ונדה, ועתידה להיטבע במים].

ורבי יוסי חולק ואומר, מתריעים לעזרה אבל לא לצעקה.

- י"מ שלדעת רבי יוסי מותר לצעוק לבני אדם שיבואו לעזור, אבל אסור לצעוק בתפילה, כי אין אנו בטוחים כל כך שתועיל תפילתנו שנתפלל בשבת על כך.

- וי"מ שלדעת רבי יוסי מותר לכל אדם להתפלל בביתו ביחידות על ההצלה, אבל אין להתאסף יחד להתפלל בקול על כך.

ומכל מקום למדנו, שהתפילה נחשבת התרעה, כדעת רב יהודה בנו של רב שמואל בר שילת, שכן אין לומר שההתרעה האמורה כאן היא תקיעה בשופר, כי אסור לתקוע בשופר בשבת.

כמה מתענים על שאר פורענויות

בשנותיו של רבי יהודה נשיאה היה צער, [של איזו פורענות שאינה עצירת גשמים], וגזר על כך שלוש עשרה תעניות, ולא נענו. ביקש לגזור תעניות נוספות, ואמר לו רבי אמי, הרי אמרו, אין מטריחים את הציבור יותר מדאי.

ומסקנת הגמרא, שדברי רבי אמי הם **כדעת רבי**, שאמר, **שהסיבה שאין גוזרים יותר משלוש עשרה תעניות על עצירת גשמים, לפי שאין מטריחים את הציבור יותר מדאי, והוא הדין לתעניות על שאר פורענויות.**

אכן רבי אבא בנו של רבי חייא בר אבא חלק על רבי אמי, ואמר, שלטובת עצמו אמר לרבי יהודה נשיאה שלא לגזור יותר משלוש עשרה תעניות, שלא היה רוצה להתענות, אולם אין הלכה כמותו, שכך אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, דווקא על הגשמים אין גוזרים יותר משלוש עשרה תעניות, אבל על שאר מיני פורענויות, מתענים והולכים עד שיענו מן השמים.

ומסקנת הגמרא, שדברי רבי יוחנן הם **כדעת רבן שמעון בן גמליאל**, שאמר, **שהסיבה שאין גוזרים יותר משלוש עשרה תעניות על עצירת גשמים, לפי שלאחר זמן שלוש עשרה תעניות כבר עבר זמן רביעה, ושוב לא יועילו תעניות שירדו גשמים בזמן רביעה, אבל על שאר פורענויות, גם אחר שלוש עשרה תעניות עדיין יש טעם להתענות לבטלם, להועיל מכאן ולהבא, ולכן מוסיפים ומתענים עד שיענו.**

מקום שצריכים מטר בתקופת תמוז

כלל בידינו, שהיחיד שואל צרכיו בברכת שומע תפילה, ומה שהתקינו לומר "ותן טל ומטר" בברכת השנים, משום שהכל צריכים לכך, ומאחר שצרכי רבים הם, הרי הם כשאר בקשות של ציבור, שגם היחיד אומר בתפילתו בכל הברכות.

אכן כל זה בזמן שהציבור צריכים לגשמים. ולהלן יתבאר בעזה"י, באיזו ברכה שואלים על הגשמים במקום שצריכים להם אחר הזמן שכל שאר מקומות צריכים להם.

כששלחו בני נינוה לרבי, כגון אנו, שאפילו בתקופת תמוז צריכים אנו למטר, היכן נבקש על הגשמים, בברכת שומע תפילה כדבר שהוא צרכי יחיד, או בברכת השנים כדבר שהוא צרכי רבים. והשיב להם רבי, **שישאלו את הגשמים בברכת שומע תפילה, כדברים שהם צרכי היחיד.**

ואין כן דעת רבי יהודה, שאמר, שכל סדר תעניות האמור במשנתנו, אמור בזמן שישראל שרוים על אדמתם, והשנים כתקנם, [שהזריעה במרחשון, והקצירה בניסן, כמנהג ארץ ישראל, וצריכים למטר במרחשון]. אבל בזמן הזה, הכל לפי השנים, [יש שנה שצריכים בה למטר שהיא שחונה, ויש שנה שאין צריכים כל כך, כגון שיש להם די מים במאגרים], והכל לפי המקומות, [יש מקום שצריך בזמן זה, ויש מקום שצריך בזמן אחר, כגון נינוה שצריכים אפילו בתקופת תמוז]. ובכל מקום מתענים לפי צורך המקום, והוא הדין **שבכל מקום שואלים את הגשמים, לפי צורך המקום.**

ומסקנת הסוגיה, שגם אמוראים נחלקו בדבר זה. רב נחמן אמר שבני נינוה שואלים את הגשמים בתמוז בברכת השנים. ורב ששת אמר ששואלים את הגשמים בברכת שומע תפילה. **וההלכה היא ששואלים את הגשמים בברכת שומע תפילה.**

נעילת חנויות בתעניות אחרונות

מבואר במשנתנו, שאחד מהדברים ששבע תעניות אחרונות יתירות על התעניות הקודמות הוא, שבתעניות אחרונות נועלים את החנויות.

ומסקנת הגמרא שרק **בתעניות של ימי שני נועלים את החנויות**, ודווקא ביום נועלים אותן, **ולעת ערב מטין**, כלומר אין פותחים אותן לגמרי, אבל **פותחים קצת, שיהא להם מה לאכול בלילה.** אכן אם יש אצטבא כנגד הפתח, ואינו נראה כל כך, מותר אף לפתוח לגמרי. ובכל אופן, אם היו לו שני פתחים, פותח רק אחד מהם.

ובתעניות של ימי חמישי, פותחים את החנויות כל היום לגמרי, מפני כבוד השבת, שיבואו לקנות צרכי שבת.

בנין של שמחה ונטיעה של שמחה

כבר נתבאר בדף י"ב, שאם **עברו גם שבע תעניות אחרונות של גשמים ולא נענו, ממעטים במשא ומתן ובבנין ובנטיעה.**

ואמרו, שהבנין שממעטים בו, הוא **בנין של שמחה, כגון לבנות בית חתונה של חופת בנו.**

והנטיעה שממעטים בה היא **נטיעה של שמחה, כגון נטיעת אבוורנקי של מלכים.** [י"מ שהכוונה למנהג שהיו נוהגים, כשנולד בן למלך, היו נוטעים אילן לשמו, ויום שממליכים אותו, עושים לו כסא ממנו. וי"מ שהכוונה לאילן גדול המיסך על הארץ לטייל המלך תחת צלו].

ממעטים בשאילת שלום

כבר נתבאר בדף י"ב, שאם עברו גם שבע תעניות אחרונות של גשמים ולא נענו, ממעטים בשאילת שלום.

ומבואר בברייתא: **חברים אין שאילת שלום ביניהם. עמי הארץ ששואלים בשלום תלמידי חכמים, מחזירים להם** [משום איבה אבל יחזירו] **בשפה רפה ובכבוד ראש**. והם **מתעטפים ויושבים כאבלים וכמונדים**^א, כבני אדם הנזופים למקום, **עד שירחמו עליהם מן השמים**.

אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו

אמר רבי אלעזר, אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו, שאם לא יענה, יחפרוהו. **יוצא מכלל זה, מי שיודעים בו שהוא חשוב ונענה, כיהושע בן נון**, שנפל על פניו, ואמר לו הקב"ה **"וילאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אתה נפל על פניך"** (יהושע ז' יז).

אין אדם חשוב רשאי לחגור שק

ואמר רבי אלעזר, אין אדם חשוב רשאי לחגור שק, **אלא אם כן יודעים בו שנענה, כיהורם בן אחאב**, שלבש שק, כמו שנאמר, **"ויהי כשמע המלך את דברי האשה ויקרע את בגדיו והוא עבר על החמה וירא העם והנה השק על בשרו מבית"** (מלכים ב' ו' ל'), ונענה^ב, כמו שנאמר **"ויהי סאה סלת בשקל וסאתים שערים בשקל כדבר ה'"** (מלכים ב' ז' ט"ז).

יש הנענים בקריעה ויש הנענים בתפילה

לדברי רבי אלעזר, משה ואהרן שהם חשובים, נענתה תפילתם בנפילת אפים, שנאמר, **"ויפל משה ואהרן על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל"** (במדבר י"ד ה'), **ויהושע וכלב** שאינם חשובים כמותם, לא נענתה תפילתם אלא **בקריעת בגדיהם**, שנאמר, **"ויהושע בן נון וכלב בן פנח מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם"** (במדבר י"ד ו').

^א אבל ומנודה חייבין בעטיפה, דכתיב "ועל שפם יעטה" במועד קטן. [רש"י].

^ב רשע היה, אלא שהתענה על רעב שהיה בימיו ונענה. [רש"י].

ורבי זירא או רב שמואל בר נחמני הקשה, שכן הפסוק השני פותח בוי"ו "ויהושע", וניתן לומר וי"ו מוסיף על ענין ראשון, כלומר, הכתוב השני נמשך אחר הכתוב הראשון, לומר, שיהושע וכלב כדי שיענו, עשו את שני הדברים, נפלו על פניהם, וקרעו את בגדיהם, אבל בקריעה לבד לא נענו.

יש שיקומו לקראת ישראל ויש שישתחוו לישראל

לדברי רבי אליעזר, לעתיד לבוא, כשיגאלו ישראל, מלכי האומות יקומו לקראת ישראל כדי לכבדם, ושרי האומות ישתחוו לישראל, שנאמר "כֹּה אָמַר ה' גָּאֵל יִשְׂרָאֵל קְדוֹשׁ לְבָזָה נִפְשׁ לְמִתְעַב גּוֹי [=לישראל שהיו בזוים ומתעובים] לְעֶבֶד מְשָׁלִים [=שהיו עבדים מושלים בו. לאחר גאולתם] מְלָכִים יִרְאוּ וְקָמוּ שָׂרִים וְיִשְׁתַּחֲווּ לְמַעַן ה' אֲשֶׁר נֶאֱמָן קְדֵשׁ יִשְׂרָאֵל וַיִּבְחָרְדוּ" (ישעיהו מ"ט ז).

דף ט"ו

ורבי זירא או רב שמואל בר נחמני הקשה, שכן לא נאמר "שָׂרִים" וְיִשְׁתַּחֲווּ" אלא "שָׂרִים" וְיִשְׁתַּחֲווּ", וניתן לומר וי"ו מוסיף על ענין ראשון, לומר, שרים גם יקומו וגם ישתחוו.

יש שיזכו לאורה ויש שיזכו לשמחה

שרים עדיפים מצדיקים. ואמר רב נחמן בר יצחק, שגם שחרם לא יהיה בשווה, הצדיקים יזכו לאורה, והישרים יזכו לשמחה, שנאמר, "אֹרֶץ צְדִיק לְצַדִּיק וְלַיֹּשֵׁרִי לֵב שְׂמֵחָה" (תהלים צ"ז י"א).

סליק פרק מאימתי